

ROŽMBERSKÉ PALÁCE HRADŮ DÍVČÍHO KAMENE (MENŠTEJNA) A HELFENBURKU U BAVOROVA

PŘÍSPĚVEK K VÝZKUMU KULTURY BYDLENÍ VE STŘEDOVĚKU

VLADISLAV RAZÍM

**The Rožmberk Palaces of Dívčí Kámen (Menštejn) Castle and Helfenburk Castle near Bavorov
Contribution to Research of Housing Culture in the Middle Ages**

In the Šumava foothills, large ruins of two castles have survived, built close together by the powerful Rožmberk (Rosenberg) family in the third quarter of the 14th century as the administrative centres of the newly organised estates. Because the builders were the same, it is not surprising that the castles show similarities, particularly the core with the monumental three-part palace in the central part of the castle. Despite their rather exceptional information value and the rare possibility of comparison, the building historians have paid little attention to the two castles. This is manifested especially in the palaces as they rank among the largest and best-preserved housing structures of the time. Based on the author's research using a new geodetical survey and dendrochronological analysis of selected elements, the presented study brings a new perspective on the palaces as construction units with many similar but also different features. Furthermore, it provides many partial findings about the housing culture at the time of Charles IV.

Keywords: Dívčí Kámen (Menštejn) Castle – Helfenburk Castle – High Middle Ages – Rožmberks (Rosenbergs) – palace – housing culture – comparison – research and documentation of the fragments of preserved buildings

V podhůří Šumavy stojí rozsáhlé zříceniny dvou hradů, vystavěných nedaleko od sebe mocným rodem Rožmberků v průběhu 3. čtvrtiny 14. století jako správní centra tehdy nově zorganizovaných panství. Vzhledem ke stejným stavebníkům nepřekvapí vzájemná podobnost hradů, kterou představuje zejména jádro tvořené monumentálním trojdílným palácem v centrální části hradní dispozice. I přes relativně výjimečnou vypovídací hodnotu a vzácnou možnost srovnání věnovali stavební historici oběma hradům dosud nevelkou pozornost. Tento deficit je citelný zejména u zmíněných paláců, které patří k největším a nejlépe dochovaným obytným stavbám své doby. Předložená studie, vypracovaná na základě průzkumu autora s využitím nového geodetického zaměření a dendrochronologické analýzy vybraných prvků, přináší nový pohled na paláce jako stavební celky, které mají mnoho společných, ale také rozdílných vlastností. Zároveň poskytuje řadu důležitých zjištění o kultuře bydlení doby karlovské.

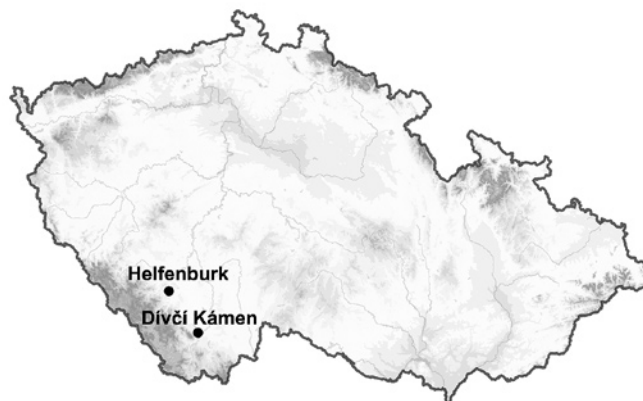
Klíčová slova: Hrad Dívčí Kámen (Menštejn) a Helfenburk – vrcholný středověk – Rožmberkové – palác – kultura bydlení – komparace – průzkum a dokumentace torzálně dochovaných staveb

<https://doi.org/10.56112/pp.2024.2.01>

ÚVOD

Na jihočeském dominiu mocného rodu Rožmberků byly těsně po polovině 14. století vybudovány jako nová centra panství dva velké hrady – Dívčí Kámen (okres Český Krumlov) a Helfenburk u Bavorova (okres Strakonice). Přes nesporný význam v rámci stavební kultury dané doby zůstávaly oba monumenty stranou bližší pozornosti. Přitom nejde jen o potenciál samotné stavební analýzy hradů a její zařazení do širších souvislostí, ale o očekávatelný přínos ojedinělé možnosti vzájemného srovnání.¹⁾

1) Naproti tomu seznam literatury k oběma hradům není krátký. Seznamy srov. zejm. v nejnovějších pracích: T. Durdík, Hrad Dívčí Kámen (Maidštejn, Menštejn), in: V. Storm red., Dívčí Kámen. Přírodní rezervace a historický vývoj osídlení. Křemže 2004, s. 62–70; F. Kašička – B. Nechvátal, Helfenburk, in: titíž, Hrad, hrádka a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku. Strakonice 2014, s. 109–123 (2., doplněné a rozšířené vydání). Nejpodrobněji literaturu shromáždil T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2000, s. 155–157, 350–351; titíž, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky. Praha 2002, s. 27; titíž, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 2. Praha 2005, s. 32, 60; titíž, Ilustrovaná encyklo-

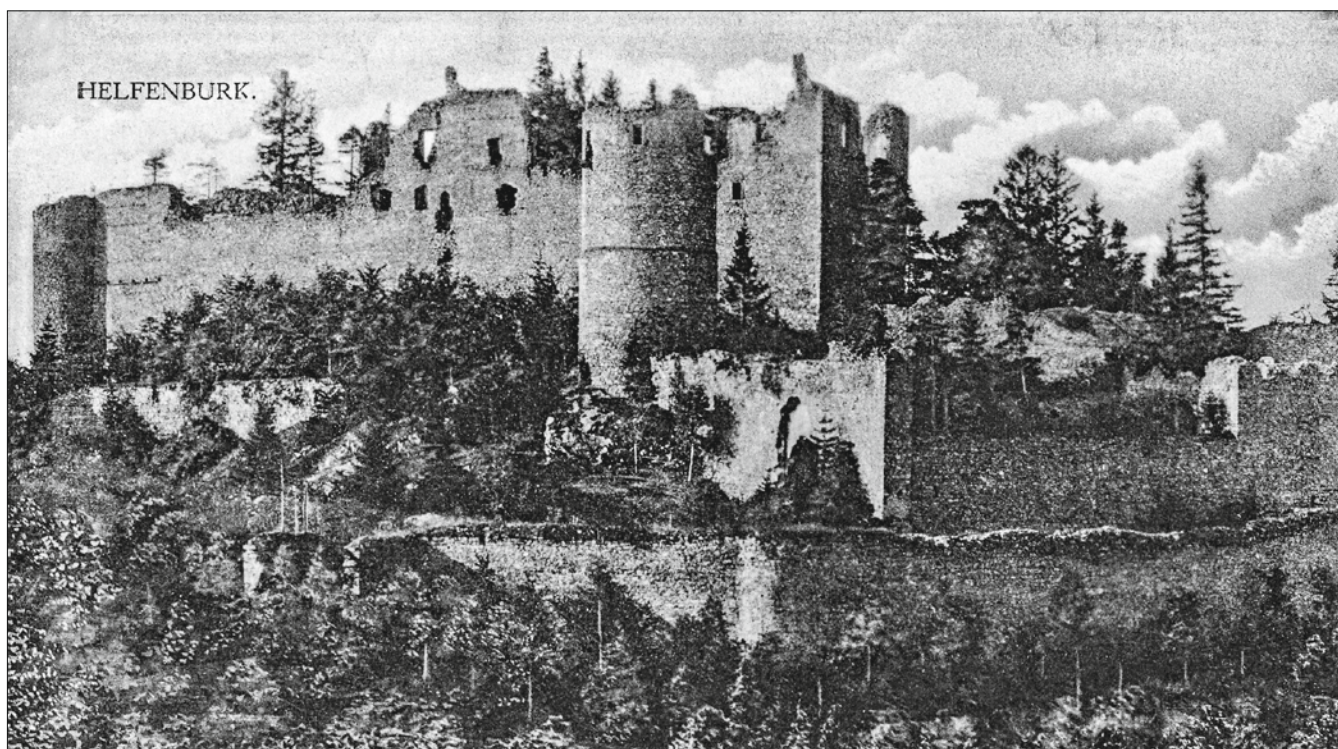

Obr. 1: Situační mapka hradů Dívčího Kamene (okres Český Krumlov) a Helfenburku u Bavorova (okres Strakonice) (vyhotovil J. Marounek).

pedie českých hradů. Dodatky 3. Praha 2008, s. 34, 75; titíž, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 4. Praha 2011, s. 31, 70–71. Srov. též další poznámky tohoto příspěvku.

Obr. 2: Dívčí Kámen, celkový pohled na jádro hradu od jihu. Vlevo rozsáhlý palác chráněný parkánovou zdí, dole přístupový koridor zakončený věžovou branou (vpravo). Palác je charakteristický průčelím bez oken, na kterém lze dobře rozeznat v dolní části šikmo probíhající vrstvy zdiva a v části horní vrstvy vodorovné, s otvory po ochozu a sedlové věžici (označ. šipkou). Nad touto jižní spojovací zdí je v pozadí vidět koruna severní zdi, s pozůstatky předprvní zídky, event. cimbuří. Vlevo vyvýšená západní obytná část paláce. Šipkou vlevo označeno lokální šikmé založení horního, sálového patra. Vpravo (uprostřed snímku) vyčnívá horní patro východní obytné části (foto V. Hyhlík, 1963, archiv NPÚ GnŘ, č. 96139).

Obr. 3: Helfenburk, celkový pohled na jádro hradu od severozápadu. V pozadí palácové jádro, před ním velká válcová věž, zcela vlevo menší válcová věž s úsekem hradby navazující na palác (srov. obr. 9). Průčelí paláce je pozoruhodné zejména okny a otvorem po prevetu (se zříceným parapetním zdívkem) východní obytné části (vlevo od velké věže), dnes z velké části zakrytými popínavou vegetací (srov. obr. 63c). Ve větší míře oproti dnešku, ještě stojí pozdější úsek zdi ve 2. patře, s jedním oknem (vlevo od horní části věže) (snímek 1929, archiv NPÚ GnŘ, č. F 53117).

Stavbu hradů povolil král Karel IV. bratřím z Rožmberka těsně po sobě. Listina pro Dívčí Kámen nese datum 1349, pro Helfenburk pak 1355.²⁾ Potvrzení, že stavby byly zahájeny bezprostředně poté, event. již v té době začínaly či probíhaly, poskytují zejména nedávné a veřejnosti dosud jen zčásti známé dendrochronologické průzkumy. Na prvním z hradů byl zatím přesně datován (rok skácení stromu) jen jeden ze zbytků původních stropních trámů 1. patra v západní obvodové zdi velkého paláce do roku 1353/1354, zbytek tzv. polštáře nad sousedním trámem pak do doby někdy po roce 1321.³⁾ Průzkum Helfenburku pokračoval v tomto směru podstatně dále, vzorků z doby počáteční výstavby hradu je k dispozici řada. Stromy pro datované nosníky obvodové hradby a konstrukční prvky druhé a třetí brány byly shodně těženy kolem roku 1355,⁴⁾ pro trámy a další prvky velkého paláce v letech 1355 až 1358.⁵⁾ Oba hradby, včetně paláců, tedy byly budovány – s přihlédnutím k obvyklému využívání čerstvého dřeva ve stavebnictví – nejspíše v přímé návaznosti na královská povolení, datace z Helfenburka dokonce nevylučují zahájení stavby již před datováním příslušné písemnosti 1355.⁶⁾

Budování hradů rychle pokračovalo. Na Dívčím Kamenu je k roku 1383 doložena hradní kaple, o rok později purkrabí.⁷⁾ Helfenburk se stal roku 1369 místem vydání společné listiny rožmberských bratrů, což nasvědčuje jeho provozuschopnosti.⁸⁾ Mezi několika tesanými heraldickými znaky na Helfenburku, jejichž původní umístění v areálu hradu je však nejasné, najdeme dvakrát alianční znak manželů Jana z Rožmberka a Alžběty z Halsu (sňatek 1358, † Alžběty 1384).⁹⁾ Oba hradby tedy můžeme pokládat za funkční – byť třeba částečně – nejpозději v průběhu 14. století.

Hradby jsou vzájemně vzdáleny necelých 40 km vzdušnou čarou a leží v podobně utvářené členité krajině podhůří Šumavy a Blanského lesa, v takřka jednotných klimatických podmínkách a srovnatelných geologických prostředích.¹⁰⁾

Stavebníky hradů byli synové Petra I. z Rožmberka († 1347) – bratři Petr II. († 1384), Jošt († 1369), Oldřich († 1390) a Jan († 1389). Největšího významu dosáhl Jošt, nejvyšší královský komorník v letech 1348–1352. Předpokládá se proto v zásadě shodné koncepční i detailní stavební postupy, pravděpodobná je také alespoň částečná účast stejných zedníků, stavitelů, využití společných zdrojů. Produktivitu srovnání v tomto směru podporuje velký rozsah obou stavebních celků, mimořádná míra jejich dochování i skutečnost, že hradby byly podle všeho „novostavbami“, bez zátěže předešlých stavebních konstrukcí a dalších determinant. Již zmíněn byl značný počet dřevěných prvků, jež nalezneme na obou hradních zříceninách a které byly zatím jen dílem využity pro dendrochronologický průzkum. Oba hradby byly opuštěny již v průběhu 16. století.¹¹⁾

2) *RBM V/2*, č. 677, s. 338; *RBM VI/1*, č. 37, s. 26.

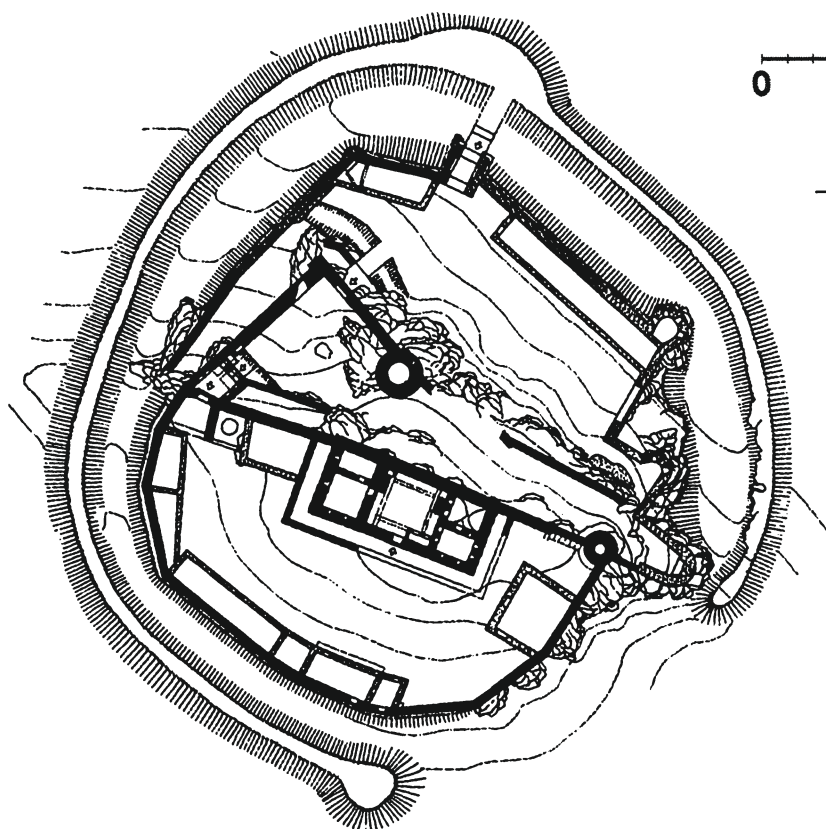
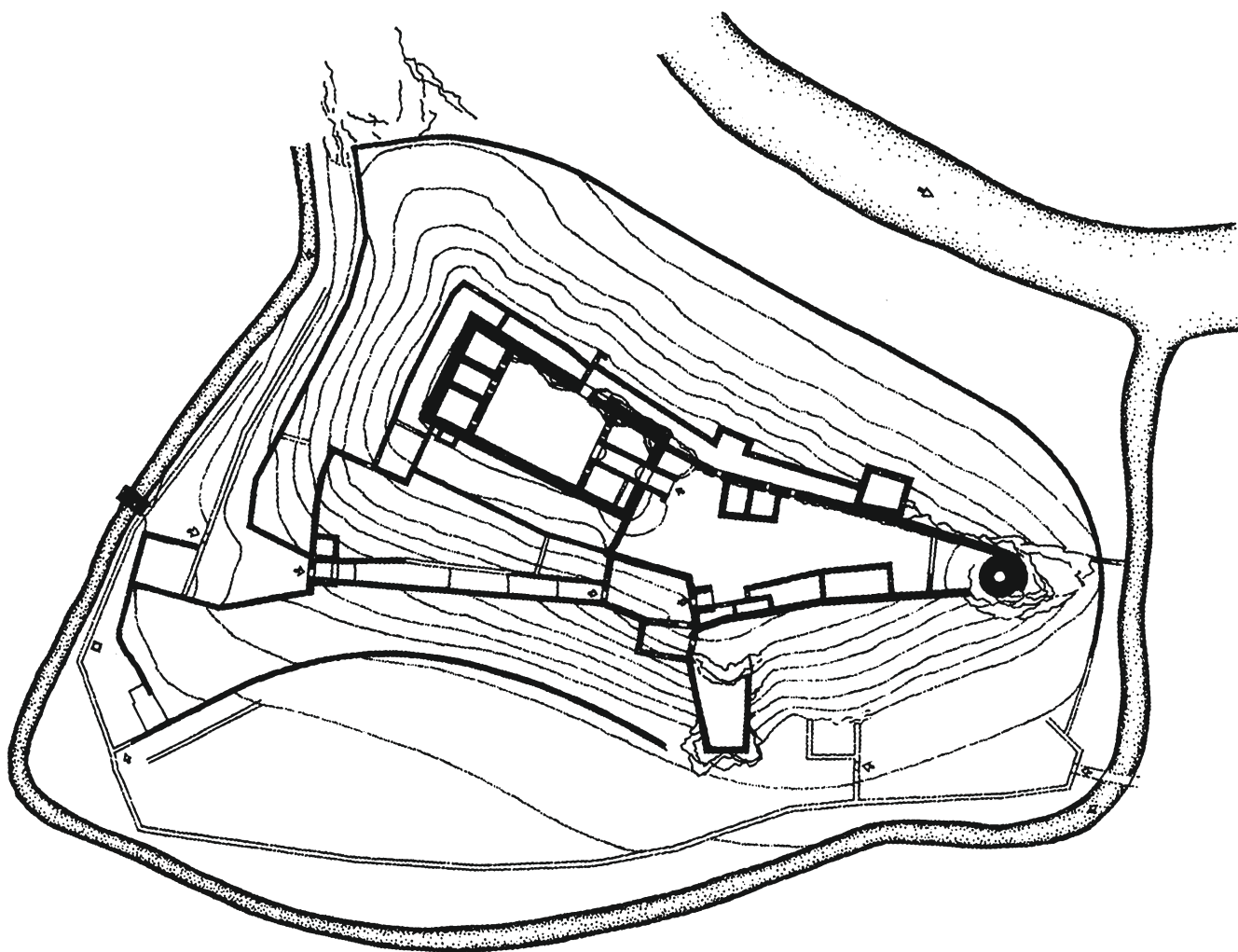
3) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí hradu Dívčí Kámen – západní část paláce. Brno 2024, rkp. Tento průzkum zadal NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, T. Kynclovi a J. Havlicemu děkuji za neodkladné a kolegiální poskytnutí výsledků pro účely této studie. Za ochotu a pomoc se shromažďováním různých nepublikovaných materiálů jsem zavázán také J. Hansové a D. Šnejdovi z NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, M. Hockové a T. Snopkovi

Obr. 4: Helfenburk, kamenný alianční znak manželů Jana z Rožmberka a Alžběty z Halsu, umístěný v druhotné poloze v severní zdi palácového nádvoří (srov. obr. 63d a 91). Původně byl patrně nad vchodem v jižním průčelí, stav 2016 (všechny snímky V. Razím, není-li uvedeno jinak).

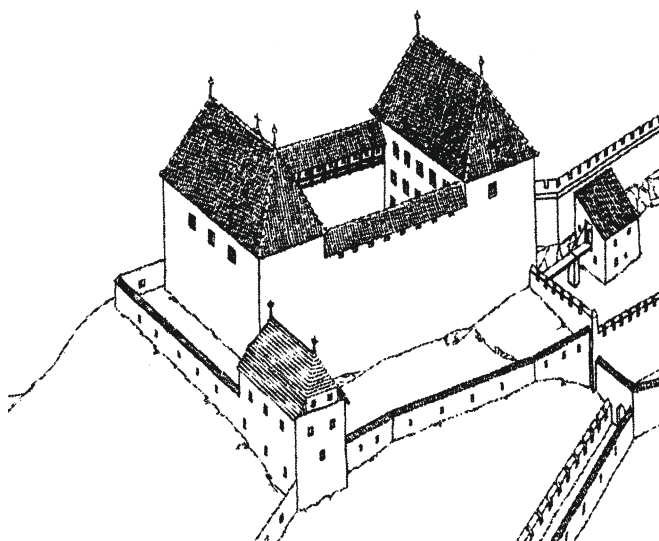
z NPÚ GnŘ v Praze, za přípravu obrazových příloh J. Marounekovi z NPÚ ÚOP SČ.

- 4) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí hradu Helfenburk u Bavorova. 1. etapa. Praha – Průhonice 2004, rkp., publikováno v: V. Razím, Ochozy hradu Helfenburka, in: Dějiny staveb 2004, Plzeň 2004, s. 47–59 (Errata, in: Dějiny staveb 2005, s. 219). Dendrochronologický průzkum inicioval autor tohoto příspěvku v rámci projektu výzkumu a vývoje NPÚ ÚOP SČ „Torzálně dochované památky“. Rukopis uložen v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze.
- 5) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí hradu Helfenburk u Bavorova. 2. etapa. Brno 2015, dosud nepublikováno. Dendrochronologický průzkum inicioval autor tohoto příspěvku v rámci projektu výzkumu a vývoje NPÚ ÚOP SČ „Výzkum nemovitých památek v ČR“. Rukopis uložen v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze.
- 6) K principům a významu dendrochronologie při zkoumání historických staveb z poslední doby zejm. T. Kyncl, Dendrochronologie a průzkumy staveb, Průzkumy památek XXIX, č. 1, 2022, s. 1–2. Cílem tohoto příspěvku není podrobný výklad přínosu dosavadního dendrochronologického průzkumu pro stavební dějiny hradů.
- 7) A. Kubíková, Petr I. z Rožmberka a jeho synové. České Budějovice 2011, s. 66–67; F. Záruba, Hradní kaple II. Doba lucemburská. Praha 2015, s. 254–258.
- 8) A. Sedláček, Hradby, zámky a tvrze království Českého 7. Písecko. Praha 1998–2000, s. 91 (elektr. vydání); A. Kubíková, o. c. v pozn. 7, s. 62.
- 9) Např. A. Kubíková, o. c. v pozn. 7, s. 46–47.
- 10) Zatím nebyly provedeny petrografické průzkumy hradů, jejichž potenciál může být značný.
- 11) Dosud nejpodrobnější zpracování dějin obou hradů publikoval A. Sedláček, Hradby, zámky a tvrze království Českého 3. Budějovicko. Praha 1998–2000, s. 60–71 (elektr. vydání); týž, o. c. v pozn. 8, s. 84–103.

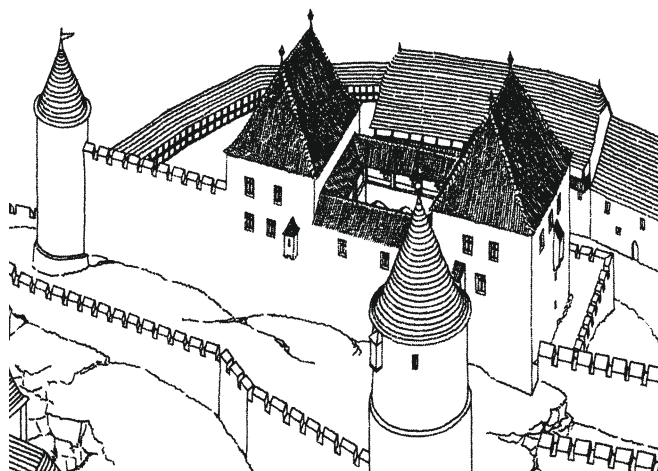

Obr. 5: Dívčí Kámen, situační plánec rozlehlého hradu, vrcholického obdélníhým palácovým jádrem – vlevo nahoře (převzato z D. Menclová 1976, s. 73).

Obr. 6: Helfenburk, situační plánec hradu, vrcholického obdélníhým palácovým jádrem – uprostřed (převzato z D. Menclová 1976, s. 80).

Obr. 7: Dívčí Kámen, pokus o rekonstrukci výsledné stavební podoby paláce v pohledu od jihozápadu, s krytými ochozy na spojovacích zdech (převzato z D. Menclová 1976, s. 79).

Obr. 8: Helfenburk, pokus o rekonstrukci stavební podoby paláce, pohled od severozápadu (převzato z D. Menclová 1976, s. 83). Průčelí jsou charakteristická stejně velkými okny s křížem děleným ostěním v obou patrech. Ve skutečnosti byla zejména okna 1. patra menší, existenci křížů i arkýřového prevetu na západním průčelí (vpravo) lze vyloučit.

Vzájemně podobná je terénní situace hradů, celková dispozice, stejně jako rozmístění a hierarchie jednotlivých částí jejich areálů. Hradby shodně stojí na výrazných kopcích bez větší návaznosti na předpolí, i když poloha Helfenburku (cca 670 m n. m.) hrála v okolní krajině podstatně dominantnější roli než Dívčího Kamene (cca 475 m n. m.), a to nejen kvůli relativní nadmořské výšce. Rozsáhlé obvodové opevnění je tedy spíše koncentrické, a k hradnímu jádru je nutno stoupat ze sníženého předpolí svahem po cestě, která procházela několika branami. V nejvyšším a zároveň nejprestižnějším místě pak stojí rozměrný několikapatrový palác takřka přesně obdélného půdorysu, v obou případech trojdílný, se dvěma obytnými částmi a mezilehlým nádvořím. Jen mírně nepravidelný půdorys byl v obou případech vynucen specifiky skalního terénu. Palác s tímto umístěním zcela ovládal celkový výraz hradu, byl hlavním, určujícím prvkem jeho tváře. Příliš na tom nemění skutečnost, že palác Helfenburku stojí takřka v centru hradního areálu, zatímco palác Dívčího Kamene při okraji. Paláce mají téměř shodnou orientaci s delší osou ve směru východ – západ.

Srovnatelný je také protějšek paláců v podobě válcové věže, která zakončuje úsek hradby vybíhající od jednoho z nároží paláce, i když na Dívčím Kamenu je tato hradba podstatně delší než na Helfenburku a o samotné, takřka zaniklé věži prvního z hradů nic bližšího nevíme. Věž a na

Obr. 9: Helfenburk, menší válcová věž a úsek hradby mezi ní a palácem, pohled od severu, z dolního hradu (srov. obr. 8). Horní část věže novodobá. S věží byl vystavěn krátký úsek hradby, zakončený cimbuřím se dvěma stínkami a jednou mezilehlou prolukou (vlevo dole). Teprve následně byla k této hradbě připojena podstatně vyšší a širší zeď, tvořící zároveň severní obvodovou zeď paláce (uprostřed a vpravo). Původní úsek hradby u věže byl poté výrazně zvýšen. V popředí relikty parkánové hradby, stav 2015.

ni navazující úsek hradby s cimbuřím na Helfenburku byly podle stavebního rozboru vztyčeny zároveň s palácem, event. dokonce o něco dříve (srov. obr. 9), na Dívčím Kamenu byl stavební postup zřejmě podobný. Dosavadní studium poukazuje i na další shodné či velmi podobné fortifikační prvky na obou hradech. Nejmarkantnější je svého druhu sedlová věžice s předsazeným dřevěným ochozem (srov. níže).¹²⁾ Naproti tomu bylo zjištěno, že cimbuří obvodové hradby na Helfenburku nemělo střilny, zatímco ve stínkách přibližně stejně starého cimbuří na Dívčím

¹²⁾ V. Razím, o. c. v pozn. 4, zejm. s. 57; J. Varhaník, K podobě hradu Dívčího Kamene, in: Dějiny staveb 2018, Plzeň 2018, s. 27–32, zejm. s. 31.

Obr. 10: Helfenburk, velká válcová věž v pohledu z paláce. Vysoká přízemní část je zakončená římsou, nad níž zdivo ustupuje. Vpravo dole „šmorce“ připravené k navázání zdi, k němuž nedošlo (označeno šipkou). Sedlový portálek do 1. patra je vybaven dvěma konzolami, ve kterých však nebyla připravena ložiska pro točnice padacího můstku. Nahoře okénka jednotlivých pater a vstup do zaniklého arkýřového prevetu, s dřevěnými konzolami. Svrchní část zdiva a partie s okénkem vlevo jsou dílem novodobé rekonstrukce, stav 2022.

Kameni střílny identifikovány byly. Nejmarkantnějším specifikem opevnění Helfenburku je další, velká válcová věž, chránící z boku, i když s určitým odstupem, první bránu z poloviny 14. století (po pozdně gotickém rozšíření třetí brána). Věž, stojící ve vyvýšené poloze a zároveň zčásti chránící také palác v pozadí, nepochybně vznikla současně s branou, neboť úsek hradby ve směru od brány je k ní přiložen na spáru (srov. obr. 10).¹³⁾

Zejména T. Durdík zdůraznil, že Helfenburk a Dívčí Kámen reprezentují tehdy módní a prestižní dvoupalácový typ hradu, odpovídající mocenské expanzi Rožmberků v době, kdy byl stále větší důraz kladen na rozvoj

obytné a reprezentační složky na cestě k přeměně hradu v zámek.¹⁴⁾

V tomto příspěvku se zaměřujeme právě na velké paláce pojednávány hradů, s důrazem na jejich původní stavební podobu z třetí čtvrtiny 14. století. Důvody jsme naznačili již v úvodu. Oba paláce představují jedny z největších a nejlépe dochovaných obytných staveb doby karlovské v Čechách, zbudované ke stejnému účelu a ve stejných dějinných souvislostech. Jejich stavebníky byli představitelé ekonomicky a mocensky nejzdatnějšího šlechtického rodu v zemi, což se nepochybně odrazilo ve velkém rozsahu obou hradních areálů i rychlosti jejich výstavby, předpokládat lze vysokou architektonicko-stavební kvalitu. Paláce tak představují studijní materiál mimořádného významu.

Stavební analýza, dosud chybějící, prověřuje tezi o vývojovém postavení tzv. dvoupalácové dispozice a zároveň přináší sumu různých poznatků, které jiné stavby neposkytují, a jsou tedy cenné samy o sobě. Zacílení výhradně na paláce umožňuje soustředit se podrobněji na konkrétní otázky komfortu bydlení a jejich prezentaci s pomocí většího počtu obrazových příloh, které mají nezastupitelný přínos. Srovnávací rozbor dvou staveb rozšiřuje možnosti úvah o zaniklých částech, detailech i souvislostech, otvírá otázky, které by jinak nevystaly. Umožňuje pokusy o výklad řady rozdílů, přesahující problematiku těchto staveb samotných. Řadu jevů a zjištění se samozřejmě vyložit nepodaří.

Za tímto účelem byla kromě dendrochronologického průzkumu a fotografické dokumentace, pořizované při různých vhodných příležitostech během delšího období (srov. data obrazových příloh), vyhotovena také podrobná geodetická zaměření obou hradních paláců, bez nichž by stavební průzkum daného pojetí nepřipadal v úvahu.¹⁵⁾ Vzhledem k bezmála úplnému zániku kamenických prvků nelze naproti tomu efektivně uplatnit uměleckohistorické přístupy.

K PREZENTACI PRŮZKUMŮ A DOKUMENTACE TORZÁLNĚ DOCHOVANÝCH STAVEB

Dané téma a způsob jeho uchopení poskytuje také dobrou příležitost připomenout si metodická specifika a úskalí výzkumu torzálně dochovaných staveb, zejména zřícenin středověkých hradů a městských hradeb, jež patří k nejohroženějším druhům nemovitého kulturního dědictví. Autor se již vícekrát pokusil shrnout současné problémy výzkumu hmotných pozůstatků hradů, nelze však konstatovat, že by se situace zásadně měnila k lepšímu.¹⁶⁾

14) Naposled T. Durdík, Rožmberské hrady, in: J. Pánek – M. Gaží edd., Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice 2011, zejm. s. 186–189, 195.

15) Zaměření realizovali M. Černý – T. Výtěla – V. de A. Lima – A. Honetschlager – J. Kopecký v letech 2016 (H) a 2019 (DK) za odborné spolupráce autora tohoto příspěvku v rámci vědecko-výzkumného úkolu DKRVO NPÚ „Nemovitě památky v ČR“: M. Černý – T. Výtěla – V. de A. Lima – A. Honetschlager – J. Kopecký, Hrad Helfenburk u Bavora, okres Strakonice. Palác. Geodetické zaměření stávajícího stavu. 2016, rkp.; *titiž*, Hrad Dívčí Kámen, okres Český Krumlov. Palác. Geodetické zaměření stávajícího stavu. 2019, rkp. V tomto příspěvku uvěřejňujeme jen výběr z výkresů, doplněný čísly nálezových situací.

16) Souhrnně V. Razím, Ke stavu a potřebám výzkumu středověkých fortifikací v ČR, in: Svorník 11 – Opevnění, 2013, s. 130–136; z poslední doby *týž*, Středověká opevnění českých měst. 1. díl. Výklad.

13) Jeden z dubových nosníků (krakorců) arkýřového prevetu v posledním patře věže (srov. obr. 10 vpravo nahoře) byl dendrochronologicky datován 1422–1427, druhý nosník po roce 1397 (srov. pozn. 5). Nelze však vyloučit pozdější výměnu nosníků, nebo delší období výstavby věže.

Značný počet nezajištěných torzálních staveb v českých zemích postupně podléhá zubu času bez odpovídající dokumentace. Standardní stavebněhistorický průzkum (dále jen SHP) řady hradních zřícenin nebyl realizován prostě proto, že jej nikdo neobjednal, a tedy také nefinancoval. Pomyslná řada se ještě podstatně prodlouží, uvědomíme-li si, že SHP provedená zhruba do přelomu 20. a 21. století se svou strukturou a kvalitou příloh propastně odlišují od objektivních potřeb a dnešních metodologických nároků. Zatímco po stránce slovních popisů a interpretací mohou tyto SHP dosahovat vysoké úrovně, většinou nebyla pořízena podrobná fotografická a kvalitní plánová dokumentace. Přitom je dostatečně známo, že verbální popisy většinou nemohou dostatečně a jednoznačně vyjádřit velkou část zjištění. Maximum úsilí by se proto mělo věnovat kvalitní dokumentaci náleзовých situací ohrožených úbytkem či zánikem vypovídací hodnoty, a to minimálně formou promyšleně strukturovaných operativních průzkumů a dokumentací (dále OPD).¹⁷⁾ V delším časovém horizontu je pak třeba systematicky a nepřetržitě pracovat na soupisech (korpusech) stavebních prvků hradních zřícenin, pokud už se nedaří kontinuální tvorba dnešním potřebám odpovídajících soupisů stavebních a uměleckých památek.¹⁸⁾ Velmi důležité je pořizování měřické dokumentace, samozřejmě časově a věcně úzce koordinované se samotným terénním průzkumem.

Dívčí Kámen a Helfenburk představují i přes svůj nezastupitelný význam názorné příklady uvedeného neblahého stavu. Nemají zpracovaný SHP,¹⁹⁾ dostupná měřická

Obr. 11a, b: Helfenburk, porovnání detailů horní části západního nádvorního průčelí, stav 2008 a 2017 (srov. obr. 65). Při důležitém stavebním zabezpečení v mezidobí zanikl důležitý fragment římsy z několika lomových kamenů, úbytkem zdiva a nevhodnou povrchovou úpravou byl postižen i blok zdiva vpravo od proluky.

a fotografická dokumentace zdaleka neodpovídá dnešním potřebám.²⁰⁾ V dosavadních publikacích se objevuje až překvapivě nízký počet spíše ilustrativních záběrů, chybí zaměření nádvorních fasád, o detailech nemluvě. Patříčná pozornost nebyla věnována – jako obvykle – zejména problematice obytného komfortu paláců, v závěrech je řada omylů a povrchních soudů. Dopady tohoto stavu a akutní nebezpečí z prodlení nejlépe dokládá zjištění, že jen během našeho zkoumání paláců v několika etapách došlo k zániku některých důležitých náleзовých situací, případně ke zkomolení při důležitých opravách (srov. obr. 11 a 12).

Praha 2022, s. 406–409; *týž*, Proměny velké věže hradu Okoře – k problematice výzkumu nemovitých památek, *Zprávy památkové péče* 84, č. 3, 2024, s. 248–256.

17) K SHP a OPD přehledně V. Razím – P. Macek edd., *Zkoumání historických staveb*. Praha 2011, zejm. s. 34–62. Obě metody podporují certifikované metodiky NPÚ: J. Bláha – V. Jesenský – P. Macek – V. Razím – J. Sommer – J. Veselý, *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Odborná a metodická publikace, sv. 31. Praha 2005; J. Beránek – P. Macek edd., *Metodika stavebněhistorického průzkumu*. Odborná a metodická publikace, sv. 70. Praha 2015.

18) Podrobné průzkumy a dokumentace na soudobé úrovni samozřejmě probíhají, ale v nedostatečném množství a s různou strukturou, odvislou od zaměření autorů. Z poslední doby srov. např. M. Sýkora, Hrad Skalka u Třebenic (okres Litoměřice), *Archaeologia historica* 48, č. 2, 2023, s. 431–450; P. Hlavenka – M. Sýkora, Hrad Pravda (okres Louny). Nové poznatky o podobě a době výstavby hradu, *Archaeologia historica* 49, č. 1, 2024, s. 71–103.

19) Rozpracován byl SHP hradu Helfenburku, zůstal však pouze ve stavu konceptu. F. Kašíčka – L. Lancinger – N. Procházková, Hrad Helfenburk, okres Strakonice. Stavebně historický průzkum a architektonické vyhodnocení objektu (Koncept). I. část textová a obrazová. II. část grafická. SÚRPMO Praha 1996, rkp. (uložen v NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, plánový archiv, arch. č. PD 2809).

20) Starší zaměření jádra hradu Dívčího Kamene bylo pořízeno: Dívčí Kámen, okres Český Krumlov. Hrad. Polohopisný a vrstevnicový plán (repro plánu z plánového archivu NPÚ GnŘ). SÚPPOP v Praze (foto Č. Šíla, 1971, fototéka NPÚ GnŘ, inv. č. 104.068). Součástí konceptu SHP hradu Helfenburka (F. Kašíčka – L. Lancinger – N. Procházková, o. c. v pozn. 19) je geodetické zaměření publikované v: F. Kašíčka – B. Nechvátal, o. c. v pozn. 1, s. 111–115.

Obr. 12a, b: Helfenburk, porovnání průchodu v 1. patře mezitraktové zdi západní obytné části paláce, pohled z jižní místnosti, stav 2008 a 2015 (srov. obr. 69). Přes zánik ostění měl otvor velkou vypovídací schopnost, která se rasančně snížila způsobem jeho stavebního zajištění s využitím cementové malty (na druhém snímku nahoře). Pod průchodem v 1. patře otvory stejného účelu v úrovni přízemí a sklepa, zatím bez zajištění.

Z metodologického hlediska chceme tímto příspěvkem přispět k diskusi, jak optimálně pokračovat v průzkumu zejména rozsáhlejších hradních zřícenin a v publikování výsledků těchto akcí. Důraz byl kladen na co nejširší zveřejnění měřické (kresebné) a fotografické dokumentace s výkladovými popisky. To umožní stručněji formulovat popisné texty, oprostít je od údajů, které lze snadno získat z příloh. Není zde však podrobně vyhodnocena historie a postupy oprav, stejně jako nálezy pod úrovní terénu v jejich průběhu, neboť je nelze seriózně využít v rámci sledovaných otázek.²¹⁾

PŘEHLED DOSAVADNÍHO BÁDÁNÍ

Jak jsme již uvedli, nevěnovalo dosavadní bádání stavební stránce pojednávaných hradů pozornost, jakou bychom mohli očekávat. Zejména zůstává u stručných charakteristik, v řadě důležitých detailů „nedotažených“ i rozporuplných, neklade si některé důležité otázky. Následující přehled uvádí jen novější práce, které se zabývají stavební stránkou hradů na základě vlastních poznatků autorů.

D. Menclová předpokládá bez bližších zdůvodnění vývoj paláce Dívčího Kamene ve dvou základních etapách.²²⁾

²¹⁾ K tomu zejm. M. Flegl, Hrad Helfenburk a jeho záchrana před půl stoletím, Jihočeský sborník historický 52, 1983, s. 116–124.

²²⁾ D. Menclová, České hrady II. Praha 1976, s. 75–80.

V první, zhruba z let 1350–1360, byla podle autorky vystavěna rozsáhlá obvodová zeď paláce a západní obytná část v rozsahu tří podlaží. Uprostřed východní zdi se nacházela stavebně blíže neznámá kulisová brána. Ve druhé etapě z doby před koncem 14. století byl západní palác zvýšen o jedno patro a vyrostla celá východní obytná část, dosahující ve zdivu třech pater. Přitom byla zvýšena obvodová zeď palácového jádra s ochozem na úroveň vstupů do těchto horních podlaží. V západní části zdůrazňuje autorka sál doplněného třetího patra, registruje dva krby, jejichž genezi se blíže nezabývá, a arkýř s polygonálním závěrem, „pravděpodobně“ kapli. Východní křídlo označuje jako příliš poškozené pro bližší rozbor. Autorka zmiňuje charakteristické „karlštejnské“ profily dochovaných zbytků ostění, i když zároveň konstatuje, že se dochoval jediný zlomek (!). Upozorňuje také na omítkové pasparty oken východní obytné části. Po argumentační stránce je třeba zdůraznit, že D. Menclová nejprve interpretaci arkýře ve 3. patře západní obytné části jako kaple ozna-

čuje pouze za pravděpodobnou (srov. níže), ale posléze písemnou zmínku o existenci kaple na Dívčím Kameni z roku 1383 již bezvýhradně spojuje právě s tímto stavebním pozůstatkem. To samozřejmě není možné – v pramenech zmíněná kaple mohla mít zcela jiné umístění v rámci rozlehlého hradního areálu.²³⁾

S hodnocením D. Menclové v podstatě souhlasí T. Durdík, který však uvádí, že v arkýřové kapli byla žebrová klenba, kterou prý D. Menclová využila k výše uvedenému datování.²⁴⁾ Už však víme, na čem byla datace D. Menclové ve skutečnosti založena, navíc žebrovou klenbu autorka vůbec nezmiňuje. Bližší rozbor paláce T. Durdík nepodává. Kaplí se pak podrobněji zabývá F. Záruba, který konstatuje zbytek vítězného oblouku vyzdřeného z cihel a pozůstatky žebrové klenby v závěru, konkrétně nález žebra v severozápadním koutě, sestaveného z cihelných tvarovek v podobě vyžlabeného klínu. Arkýřovou kapli datuje do 60. let 14. století.²⁵⁾

Také k Helfenburku dosud nejvíce publikovala D. Menclová.²⁶⁾ Konstatuje dva suterény v západní části paláce a jeden ve východní. Určení k obývání prokazují dvě patra, která byla podle autorky shodně rozdělena do dvou místností, osvětlených velkými obdélnými okny, dělenými kamennými kříži. Lépe dochovaná západní obytná část má zvenku přední místnosti konzolu zaniklého prevetu, v zadní místnosti si autorka všimá koutového krbu. V 2. patře předpokládá v přední místnosti vytápění kamny. Pozornost autorky upoutaly zejména stopy táflování v 1. patře východní části a vývoj při severní a jižní zdi dvora. Rekonstruuje zde pro první vývojovou fázi pavlače na šikmých dřevěných vzpěrách a pro fázi druhou obvodové pavlače na zděných arkádách se svíslými osmibokými podporami (srov. obr. 13). Vznik těchto plochostropých arkád předpokládá autorka ještě před koncem 14. století. Zjevně se však přitom nevyrovnává s rozmístěním a druhovou skladbou otvorů průčelí západní části paláce.

S využitím svého nepublikovaného stavebněhistorického průzkumu navázal na D. Menclovou F. Kašička.²⁷⁾ Přináší však jen souhrnnou charakteristiku, interpretace některých detailů je nesprávná (srov. níže). Nezbývá se otázkou vytápění, komunikačního systému atp. Autor se neztotožňuje s rekonstrukcí vývoje obvodových pavlačí nádvoří od D. Menclové a uvádí, že rozhodnout by mohly jen revizní průzkumy. Blíže neuvedené stopy na nádvořních průčelích ho vedou k názoru, že podoba nádvoří byla zřejmě jiná. Za prokázanou považuje pouze existenci bočních pavlačí s okny, spojujících obytné části paláce. Představu obvodové pavlače však později opět prezentuje T. Durdík, podávající jen stručnou charakteristiku paláce.²⁸⁾

Obr. 13: Helfenburk, anastyloza části polygonálního sloupu arkády na nádvoří z fragmentů nalezených při výkopu. V pozadí vstup do jižní místnosti východní obytné části paláce. Dnes sloup neexistuje (foto V. Obereigner, 1963, archiv NPÚ GnŘ, č. 94979).

STAVEBNÍ ROZBOR A SROVNÁNÍ DVOU HRADNÍCH PALÁCŮ

V souladu s již uvedenými informacemi se tato kapitola zaměřuje na stavební rozbor paláců dvou hradů pro období původní výstavby po polovině 14. století. Dalšími stavbami a vývojovými fázemi se zabývá v jen nejnútnejším rozsahu. Popisné části usilují o stručnost, neboť jsou provázeny podrobnější obrazovou přílohou s výkladovými popisky (pro úsporu místa budeme napříště používat zkratky jmen hradů – **DK** a **H**).

Celky paláců

Paláce mají takřka přesně 200 cm širokou obvodovou zeď, půdorys paláce **DK** je však podstatně větší, s délkami (zao-krouhleno) jednotlivých stran 57, 22, 55 a 25 m. Rozměry paláce **H** jsou naproti tomu jen 37, 15, 40 a 18 m. Tento rozdíl se odráží ve vnitřním dělení – obě obytné části paláce **DK** jsou trojdílné, na **H** jen dvoudílné. Mezilehlé nádvoří má výměru na **DK** asi 28 × 20 m a na **H** jen 15 × 14 m. Podstatný je také rozdíl v umístění a formě vstupu do paláce, podmíněný však zejména konkrétní situací v terénu. Na **DK** najdeme asi 280 cm široký a minimálně 14 m dlouhý průjezd, představující střední díl východní obytné části, kdežto na **H** jen vstup pro pěší od jihu, přímo do nádvoří (jen částečně rekonstruovaný, po předešlém širokém vylá-

23) Pochybnosti v této souvislosti vyslovil již F. Záruba, o. c. v pozn. 7, s. 254–256.

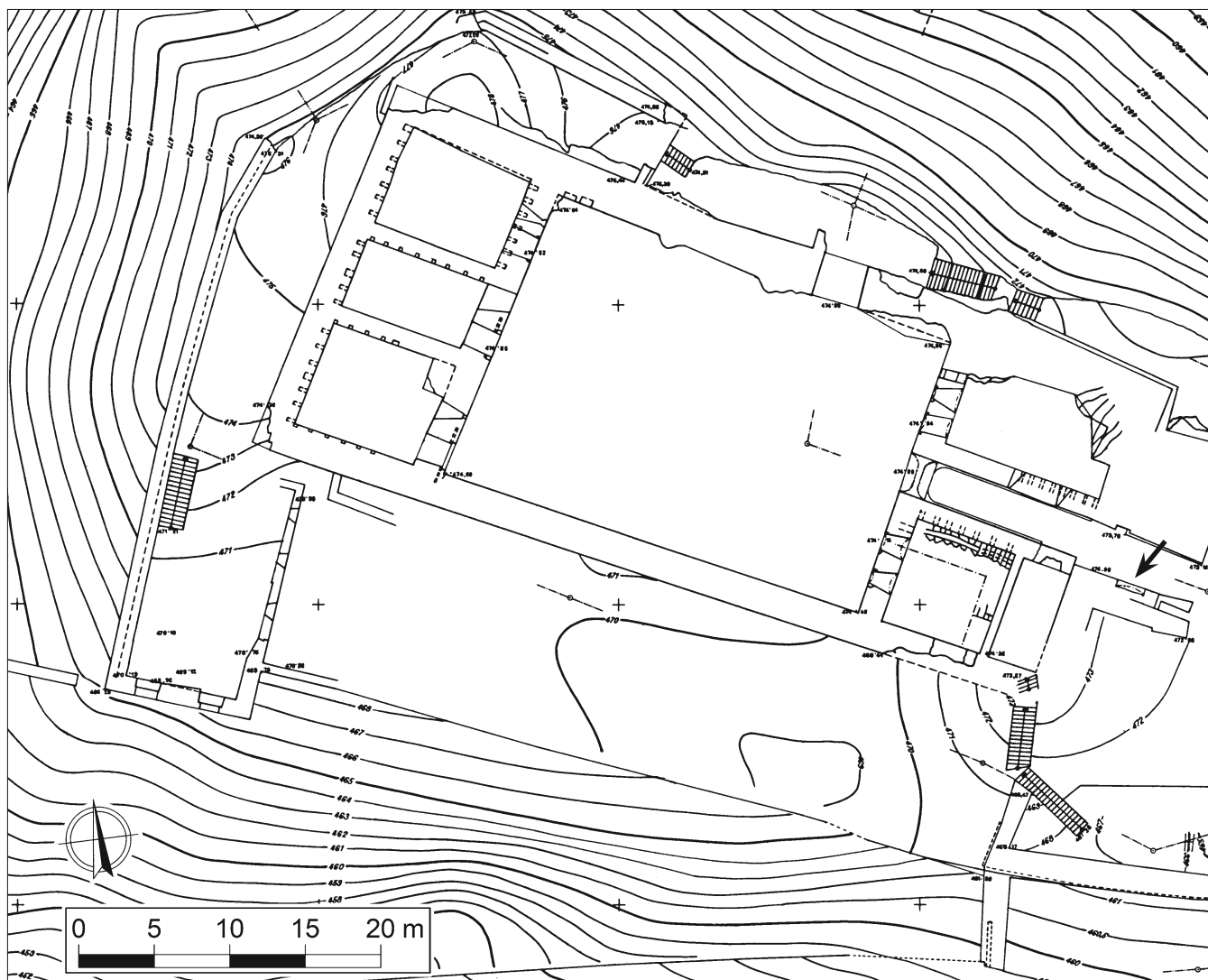
24) T. Durdík, 2004, o. c. v pozn. 1, s. 63–64; *týž*, o. c. v pozn. 14.

25) F. Záruba, o. c. v pozn. 7, s. 256–258.

26) D. Menclová, o. c. v pozn. 22, s. 80–85.

27) F. Kašička – L. Lancinger – N. Procházková, o. c. v pozn. 19; F. Kašička – B. Nechvátal, o. c. v pozn. 1.

28) T. Durdík, o. c. v pozn. 14, s. 187.

Obr. 14: Dívčí Kámen, zaměření půdorysu paláce v úrovni přízemí. Zajímavá je zejména vstupní partie na východě, dnes zasypaná. Jižní trakt v sousedství průjezdu sestával ze dvou místností. Východní, menší z nich, sloužila nejspíše jako vrátnice. Od brány vystupují směrem k východu dvě souběžné zdi (označeno šipkou), které je možno považovat za zbytek předbrání, k jehož případnému vývoji a relativní době vzniku nemůžeme však dnes nic říci. V jižní části téhož útvaru vidíme výklenek sedile, upravo od něj půdorysné členění (jakýsi výřez) nejasného účelu a původu (archív NPÚ GnŘ, č. PPOP 992-5-8286, zaměření J. Houzvíce a kol. 1962, 1964; převzato z repro snímku fotoarchivu NPÚ GnŘ, Č. Šíla, 1971, č. 104068) (srov. obr. 53–59).

mání, roku 1939²⁹⁾). Rozdíl v základních rozměrech ovlivňuje celkové vnímání staveb. Zatímco palác **DK** byl rozsáhlou impozantní stavbou, přitahující pozornost svými pravidelnými tvary a rozsáhlými plochami liců zdíva bez oken, působí palác **H** v tomto směru spíše intimně, a to jak navenek, tak při vstupu do vnitřního nádvoří, mnohem více se hlásí ke své strukturované obytné funkci.

Paláce měly formu mohutných kvádrů, jejichž koncové obytné části byly ve zdivu vyvýšené nad střední díl, tvořený postranními, spojovacími zdmi mezilehlých pravoúhlých nádvoří. Koncové části dosahovaly ve zdivu výšky tří pater na **DK**, ale jen dvou na **H**, v průběhu středověku však došlo k podstatným změnám, zejména na prvním z hradů (srov. níže). Zmíněná vnitřní dispozice obytných částí byla u obou paláců v rozsahu přízemí a pater stejná, jen horní podlaží byla určena neděleným sálům a také sklepy byly odlišné. Koncové části paláců vrcholily střechami či ochozy, jejichž formu však pro absenci stop či jiných dokladů nelze ani naznačit. Nejasný je v této

souvislosti výklad několika předstupujících kamenů nad střední částí západního nádvorního průčelí na **H**, které zmizely teprve v posledních letech (srov. obr. 11). Lze je pokládat za fragment vodorovné římsy, která snad souvisela s uvažovaným podstřešním podlažím, event. nesla vaznici krovu pultové střechy nádvorní pavlače.

Mezi obytnými částmi paláců probíhal na korunách spojovacích zdí ochoz. Doložit jej však lze již jen archivními snímky předprsní zidky, patrně s cimbuřím, na **DK**, kde však chybí (snad s jedinou výjimkou) stopy propojení ochozu s interiéry obytných částí (srov. níže). Na západním konci severního úseku přitom na **DK** vylučuje toto propojení v poslední vývojové fázi existence kaple (srov. níže), zatímco ve zbylých třech místech nemůžeme propojení vyloučit. Obě zdi však byly druhotně zvýšeny (srov. níže). Na jižní spojovací zdi **H** se dochovaly zbytky obou portálků vstupů z ochozu do obytných částí, zatímco na severní zdi není spojení ochozu s obytnými částmi pravděpodobné. Také stopy či spolehlivé doklady předprsních zidek spojovacích zdí nelze dnes na **H** nalézt, snad zde byl krytý ochoz bez zděné předprsně. Spojovací zdi na **H** nebyly na

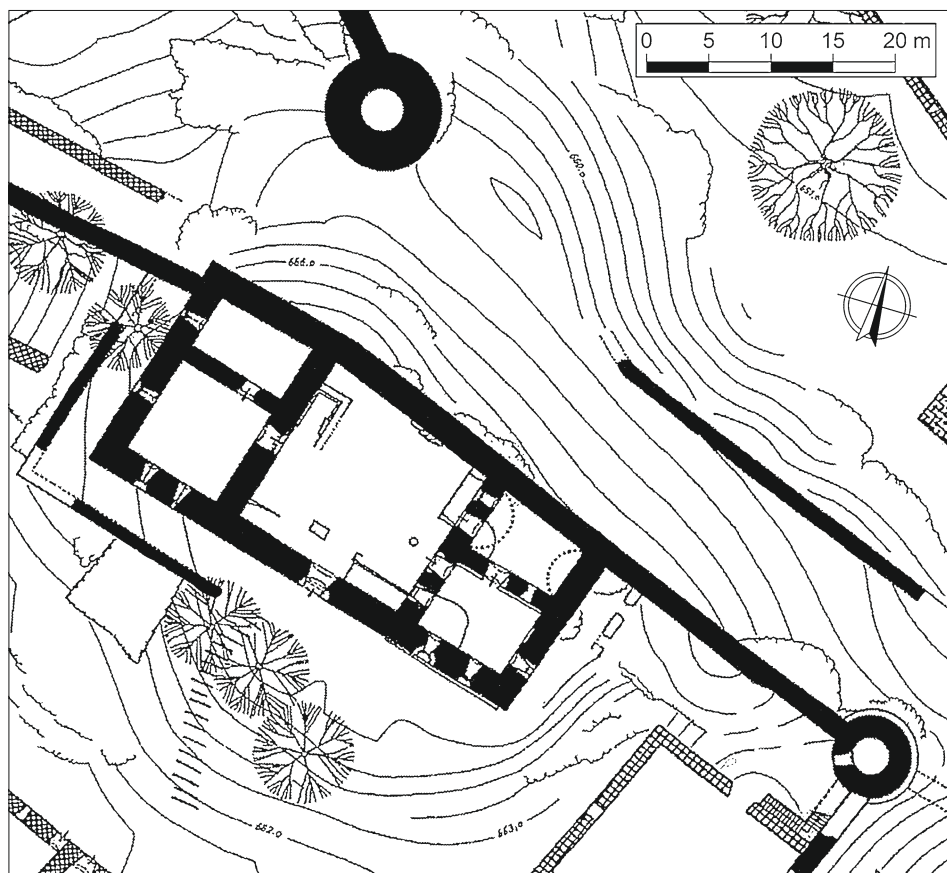
29) F. Kašička – B. Nechvátal, o. c. v pozn. 1, s. 122.

rozdílu od **DK** dodatečně zvýšeny, ale byly na nich sekundárně vztyčeny patrové nástavby blíže nejasných souvislostí. Podle charakteru smíšeného zdiva byly nástavby nejspíše pozdně gotické (obr. 91, 94, 95).

Zejména doklady konstrukčních vztahů vzájemně kolmých zdí nám poskytují pozoruhodné informace o postupu stavby paláců. Základní prvek představuje v obou případech masivní obvodová zeď, společná pro obě obytné části a mezilehlé nádvoří. Při její stavbě byla do určité míry využita vystupující skála, jejíž masa nahradila nezanedbatelný objem zdiva z lomového kamene. Stalo se tak zejména na severní straně paláce **DK**, včetně interiérů obytných částí, kde bylo výhodné využít probíhající skalní žebro, zatímco na **H** k tomu došlo v podstatně menší míře. V obou případech byla masa skály později – v průběhu existence stavby – částečně odsekána.

Většinou teprve následně, ale ještě před dosažením úrovně podlah prvního patra, byly k vnitřní straně obvodové zdi přistavěny kolmé nádvoří a vnitřní dělicí zdi. Vesměs byly připojeny „na spáru“, někde s prokazatelným využitím tzv. šmorců. Nelze vyloučit určitou nejasnost postupu a výsledku díla před zahájením stavby. Tak na **H** probíhala stavba severní zdi paláce zpočátku společně s poněkud nejednotně navazujícími úseky hradby, ale od úrovně podlahy 1. patra obytných částí paláce zjišťujeme různý postup. Na severovýchodním nároží západního obytného dílu vidíme nad touto úrovní šmorce, svědčící o teprve dodatečném vztyčení horní části severní zdi nádvoří (samotné nároží je však částečně nově přezděno). Spodní část severní zdi paláce přechází plynule v hradbu také na severovýchodě, východní zeď paláce je zde přiložena na spáru, ve vyšší úrovni se však vztah obrací. Zbýlá dvě nároží, obrácená dovnitř hradu, jsou jednotně svázána s tesanými kvádry v celé výšce, bez zjevného přerušení. Nádvoří zeď západní obytné části **DK** byla na jižní straně napojena na obvodovou zeď v přízemí s pomocí připravených šmorců, ale výše byly obě zdi plně provázané, vyrůstaly tedy společně. Východní nádvoří zeď byla v přízemí i v 1. patře zjevně napojena na spáry. Východní nádvoří zeď na **H**, dochovaná jen v rozsahu přízemí, byla evidentně stavěna na spáry, ve vyšší úrovni pak na obou stranách vidíme zřetelně připravené šmorce až k úrovni podlahy 2. patra (srov. obr. 89, 91, 94, 95).

Zásadní je však v dané souvislosti také původní uložení stropních trámů. V západní obytné části **H** jsou stropní trámy severních místností sklepa a přízemí kladeny v západovýchodním směru, kdežto v jižních místnostech ve směru kolmém, všechny příslušné zdi tedy musely vy-

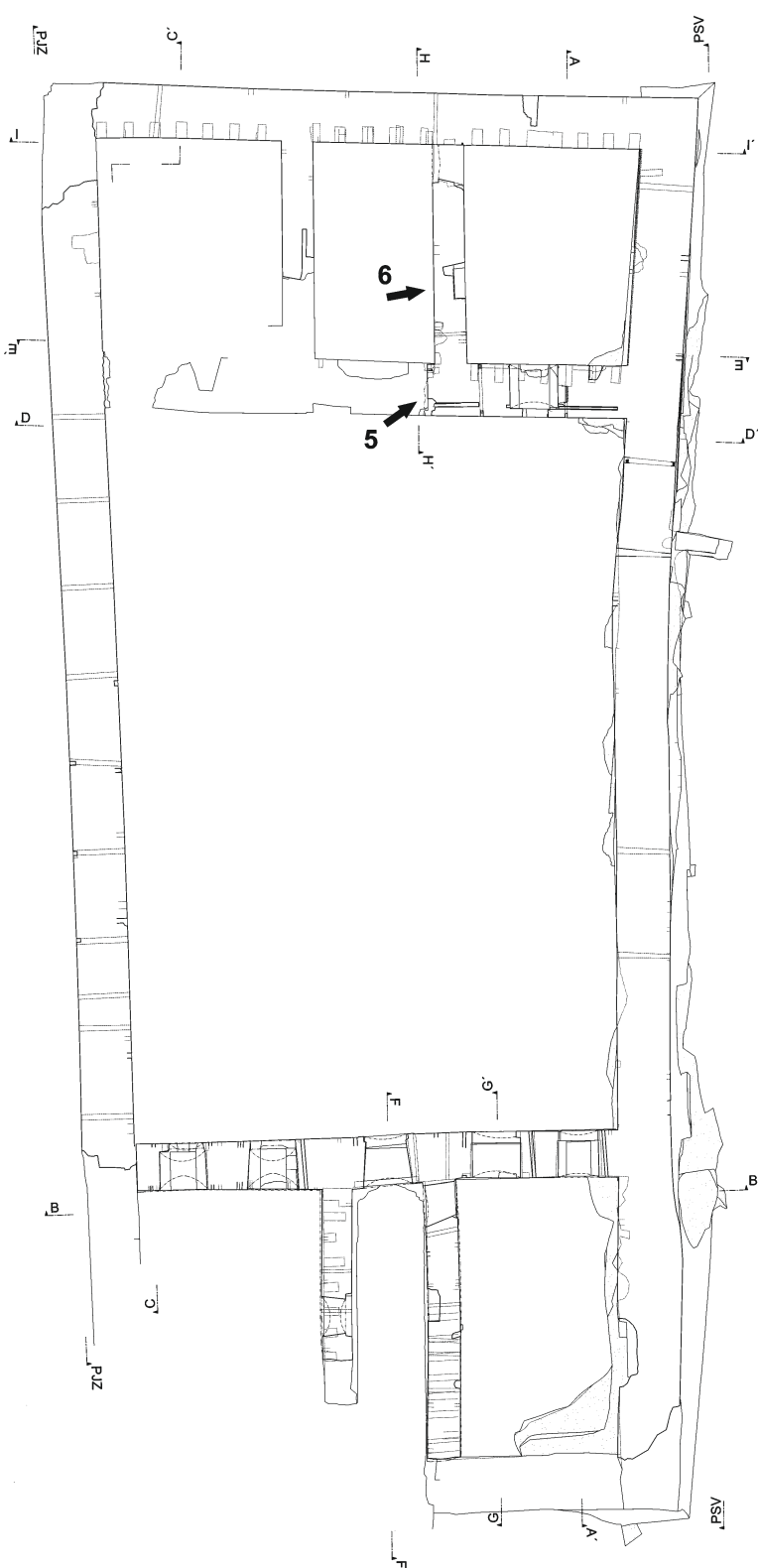
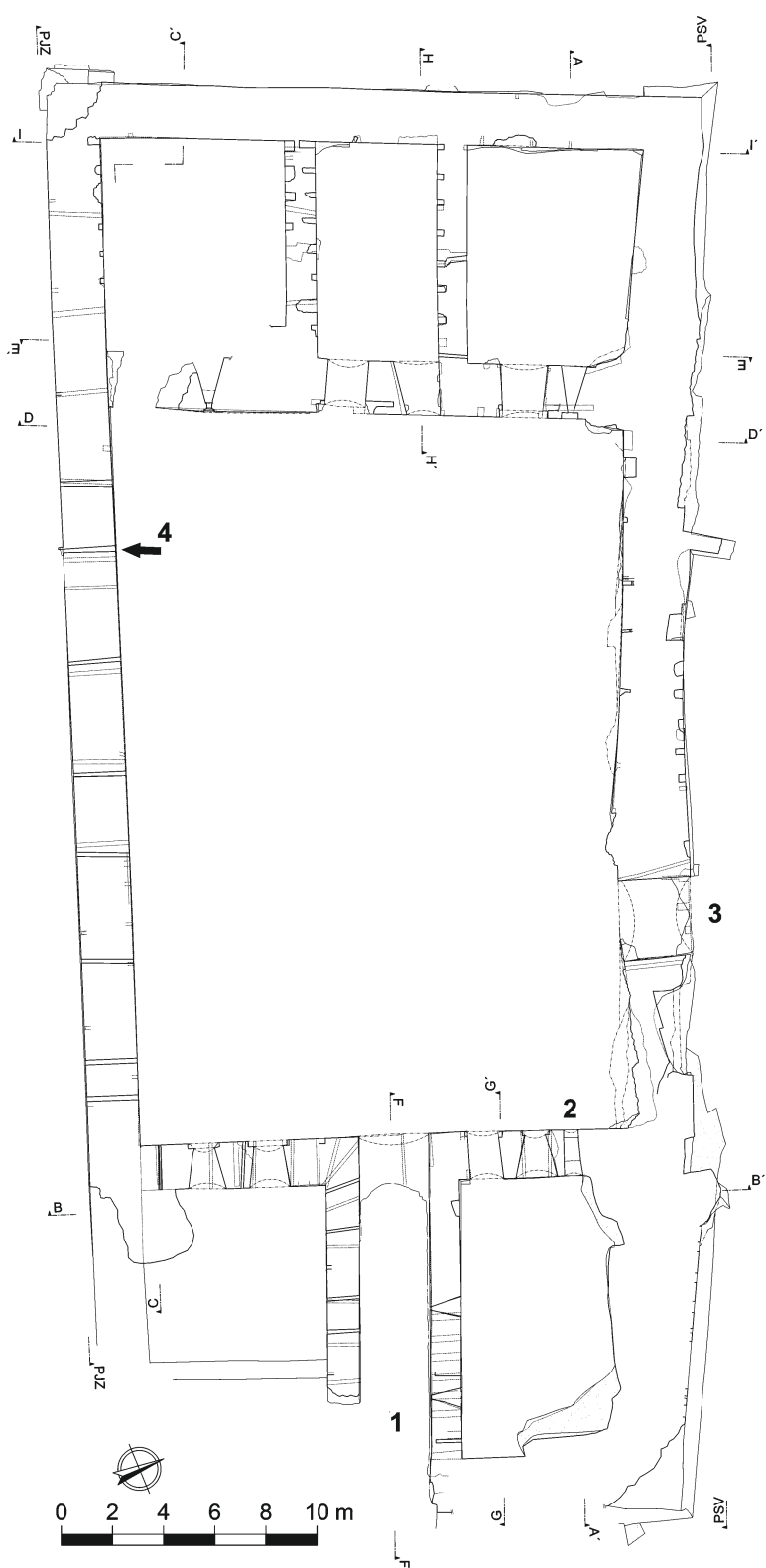

Obr. 15: Helfenburk, půdorys paláce v úrovni přízemí (převzato z F. Kašíčka – B. Nechvátal 2014, s. 112).

růstat zároveň. Také stropní trámy dolního sklepa pod severní místností jsou osazeny ve směru sever – jih. Na **DK** jsou v západní obytné části stropní trámy všech podlaží, včetně přízemí, kladeny ve směru východ – západ, což koresponduje se zjištěním, že počínaje 1. patrem byly všechny vzájemně kolmé zdi provázané. Ve východní části téhož paláce byly trámy naopak kladeny v severojižním směru; dnes to však lze sledovat jen na dělicích zdech, vztah trámů k obvodové zdi se nedochoval.

Obvodová zeď a nádvoří

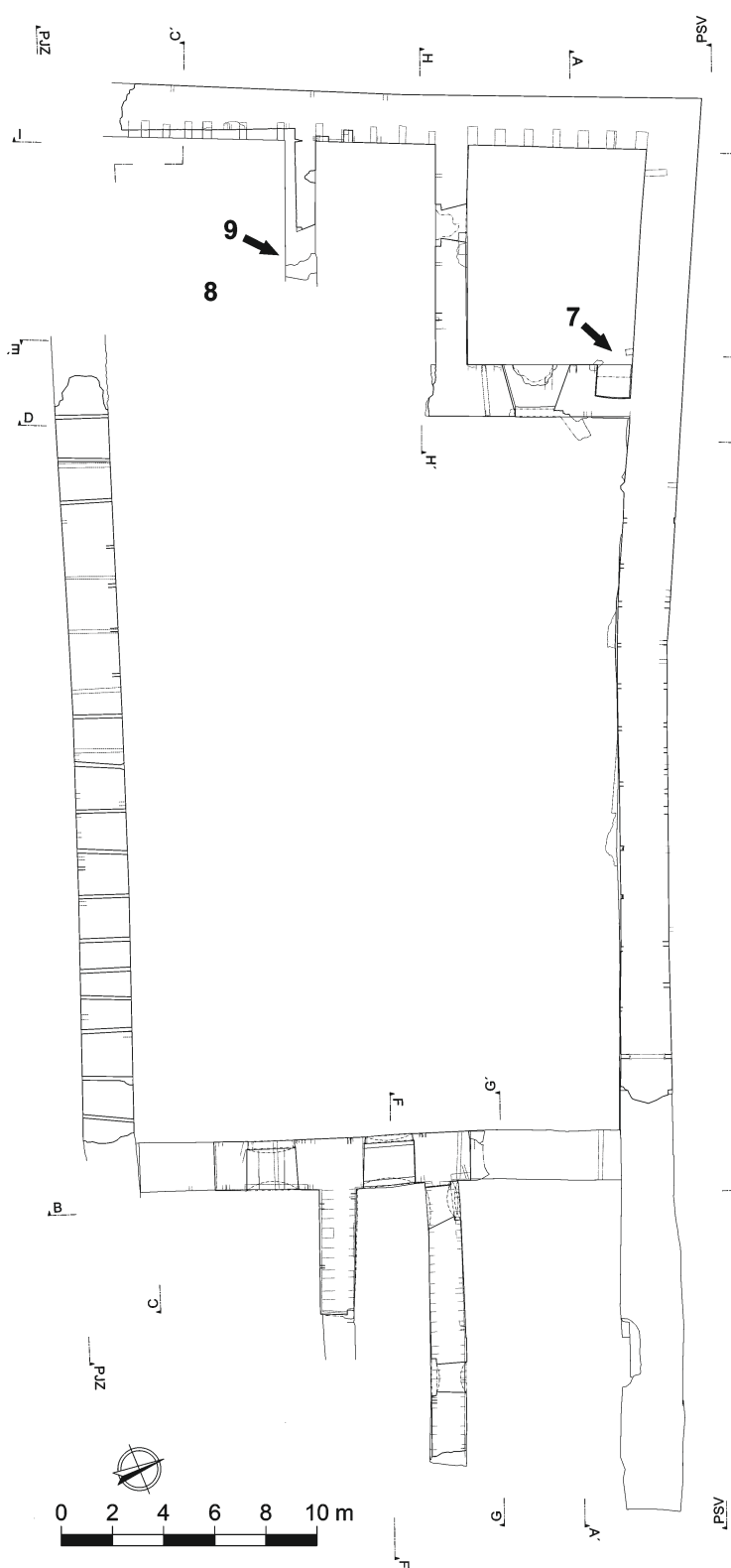
Vodorovné konstrukční spáry obvodové zdi paláce **H** odpovídají tomu, že plocha i obvod stavení byly před zahájením stavby zarovnány, kromě některých skalních výchozů. Pozoruhodná je však severozápadní část paláce na **H**, kde byl klesající terén na počátku stavby využit ke zřízení „dolního“ sklepa. Složitější byla situace **DK**. Na západní straně klesalo stavení mírně k jihu a šikmý povrch skály sledují vrstvy zdiva jen v nejspodnější partii. Podobně tomu patrně bylo také na východě, kde se však obvodová zeď takřka celá zřítla a její spodní část zakrývá destrukce. Na severní straně využívala obvodová zeď do značné míry skálu, probíhající ve směru východ – západ. Skála i zeď samotná zde byly vícekrát upravovány – skála odsekávána a plentována, značné části líců z lomového kamene, zejména na vnější straně, nemůžeme pokládat za původní. To se týká i vlastního severovýchodního nároží paláce, mírně kónického a upraveného pro druhotnou přístavbu v parkánu. Nejen proto nelze přijmout nedávno vyslovený názor, že více než 3 m široký, segmentově zaklenutý průchod v severní zdi nádvoří je původní a že event. ústl do

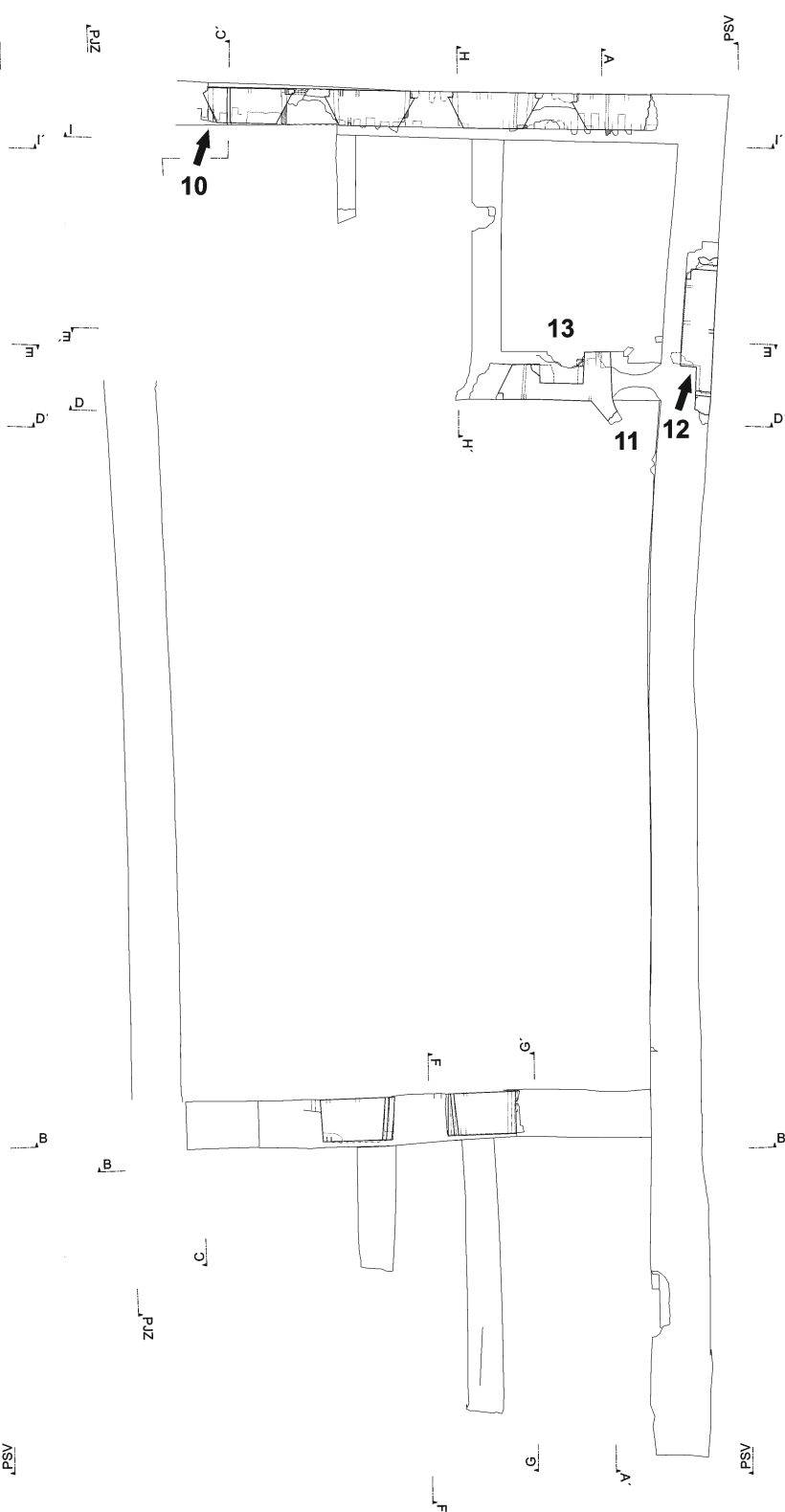
Obr. 16a: Dívčí Kámen, geodetické zaměření půdorysu v úrovni přízemí, Černý a kol. 2019, srov. též pozn. 15. 1 – brána a průjezd; 2 – kůrňovod?; 3 – průřez ze severního parkánu; 4 – výlevka s chrlíčem.

Čísla v řadách 1–26 a 1–48 se opakovaně objevují v plánech obr. 16, 20–23, 31, 36, 38, 40, 53, 57, 58, 62, 63, 64, 99.

Obr. 16b: Dívčí Kámen, geodetické zaměření půdorysu v úrovni 1. patra (srov. 16a). 5 – špaleta okénka střední místnosti západní obytné části (srov. obr. 40, 41 a 47); 6 – zazděný otvor s lomeným záklenkem, v zazdivce výklenkové police v severní místnosti (srov. obr. 40 a 42).

Obr. 16c: Dívčí Kámen, geodetické zaměření půdorysu v úrovni 2. patra (srov. 16a). 7 – zazděný otvor v dolní části krbu (srov. obr. 35–37); 8 – původně vydlážděná místnost (srov. obr. 44); 9 – obslužný otvor kamen ve vydlážděné místnosti (srov. obr. 47).

Obr. 16d: Dívčí Kámen, geodetické zaměření půdorysu v úrovni 3. patra (srov. obr. 16a). 10 – okna sálu západní obytné části paláce (situace na obr. 49); 11 – konzoly vynášející závěr kaple; 12 – severozápadní kout kaple s výběhem klenby; 13 – krb.

Obr. 17: Dívčí Kámen, dnešní pohled na palác od jihu umožňuje oproti snímku z roku 1963 (srov. obr. 2) nahlédnout do zbytků východní obytné části, s vodorovnými řadami stropních trámů. V horních úrovních stejné části stavby ubýly partie zdiva, také zanikly zbytky předprsně severní spojovací zdi. Dobře jsou čitelné otvory po nosnících předsazeného ochozu na jižní zdi (srov. obr. 20). Před palácem vyrostly stromy, které mohou ohrozit stabilitu a soudržnost zdiva, stav 2015.

jinak nedoložené kuchyně v parkánu.³⁰⁾ Detailní nálezo­vá situace, zejména četné změny ve vývoji vnějšího a vnitřního líce zdi, nasvědčuje opaku. Za jediný původní vstup obvodovou zdi na **DK** lze nadále považovat východní bránu, ovšem s výjimkou jednoho zajímavého prvku. Ve vzdálenosti asi 530 cm od nádvorní zdi západní obytné části najdeme v jižní spojovací zdi v průřezu přibližně čtvercový (cca 15 × 15 cm), nepochybně původní otvor, který prochází celou tloušťkou zdi, směrem ven mírně klesá a je zakončen zbytky chrliče z neopracovaného, lomového kamene. Výšku otvoru nad původní úroveň nádvoří dnes nelze pro destrukci stanovit, podle vchodu do přízemí obytné části ji však můžeme odhadovat na cca 100–150 cm. Evidentně jde o výlevku, kterou bychom mohli hypoteticky spojit právě s kuchyní. Stavba tohoto účelu mohla mít lehčí konstrukci, po níž se na líci obvodové zdi paláce nezachovaly stopy (ty lze reálně předpokládat pod destrukcí v ploše nádvoří) (srov. obr. 16/4, 18, 21, 24).

Jižní zeď paláce **DK** je pozoruhodná i dalšími detaily. Jak lze sledovat na její vnitřní, ale zejména vnější straně, byla zeď stavěna až do výškové úrovně stropu 1. patra na západě a úroveň podlahy téhož patra na východě ve vrstvách zdiva kopírujících povrch skalního terénu, klesajícího směrem k východu. Teprve od uvedené úrovně začaly být vrstvy náhle kladený ve vodorovném směru. Šikmost

vrstev je markantní zejména blízko jihovýchodního nároží paláce (samotné nároží je však dnes zakryto destrukcí), kde byla obvodová zeď založena minimálně o 550 cm níž oproti úrovni podlahy průjezdu na východní ose stejné části paláce. Z toho je zřejmé, že terén nádvoří musel být v průběhu stavby, event. v přímé návaznosti značně upravován – navyšován. V úrovni první vodorovné spáry vidíme na exteriéru jižní zdi paláce stopy předsazeného dřevěného ochozu v podobě zhlaví trámů – vodorovných nosníků, pod nimiž probíhala řada trámů šikmých – vzpěr. Trámy v obou řadách byly vzájemně vzdáleny asi 320 cm, výškový rozdíl mezi řadami byl asi 60 cm. Výškové úrovně tohoto původního ochozu, kterou lze zhruba spojit s úrovní podlahy 2. patra západní obytné části, odpovídá také svislá spára na jižním průčelí, prozrazující rozsah pozdějšího zvýšení spojovací zdi. Uvedené detaily napovídají tomu, že šlo o předsazený ochoz bez zděné předprsně (viz též níže severní zeď). Zhruba uprostřed stejné fasády prozrazuje vyvýšená pětice stop podobných trámů patrně arkýř či věžici s dalším předsazeným úsekem ochozu, podobnou, jakou lze ve stopách identifikovat na hradbě mezi palácem a válcovou věží.³¹⁾ Věžice patřila k mladšímu, vyvýšenému ochozu, jehož přesnější podobu neznáme. Jak naznačuje vývoj severní spojovací zdi, došlo ke zvýšení vzápětí, v průběhu výstavby (srov. další odstavec). Pak byla zeď zvýšena ještě jednou, a to bezmála na úroveň podlahy 3. patra téže obytné části a završena ochozem s předprsní zídou, kterou snad členilo cimbuří

30) J. Varhaník, o. c. v pozn. 12, zejm. s. 27–30. Vysunutí kuchyně do parkánu, kvůli němuž by musel být v důležité obvodové hradbě velký otvor, navíc bez možnosti uzavírání, nepovažujeme za pravděpodobné, zvláště když ve vlastním palácovém jádru bylo tolik volného místa.

31) K tomu již J. Varhaník, o. c. v pozn. 12, zejm. s. 31.

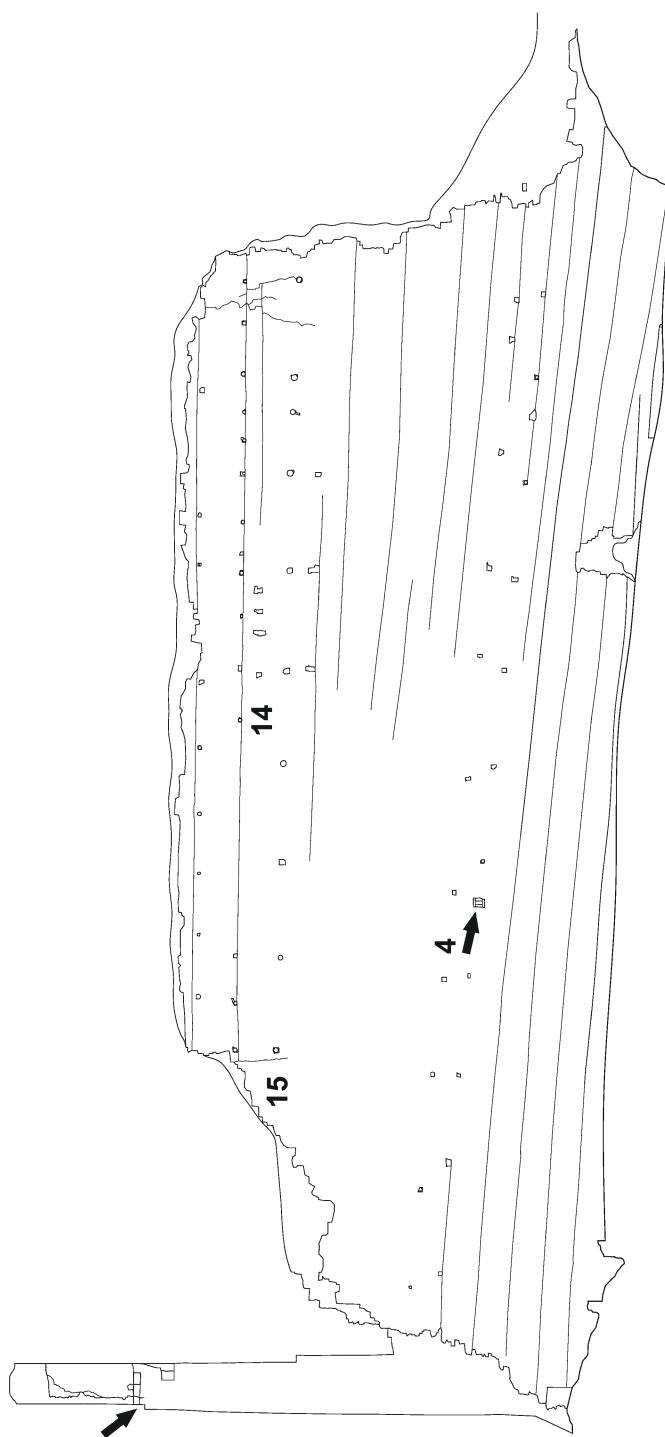
Obr. 18: Dívčí Kámen, nádvorní, severní strana jižní spojovací zdi (srov. obr. 21). Dole šikmo skloněné vrstvy zdiva, výše vodorovné. Šipkou označeno vnitřní ústí výlevky (srov. obr. 21/4). Vpravo stopy návaznosti západní nádvorní zdi (obr. 19), od ní vpravo dole ostění okénka do jižního sklepa (obr. 34). Vlevo východní nádvorní zeď, nad ní několik vázacích kamenů z doby po zvýšení spojovací zdi (obr. 21/17, 52), stav 2024.

Obr. 19: Dívčí Kámen, detail návaznosti zaniklé nádvorní zdi západní obytné části na zeď jižní – vpravo interiérová stěna přízemí (bez omítky dole) a 1. patra (s omítkou), vlevo jižní spojovací zeď. V rozsahu přízemí byla nádvorní zeď připojena na připravené šmorce (nad plotem), výše jsou zdi už plně provázané, tedy stavěné současně (srov. obr. 18 a 21/16), stav 2024.

(event. průběžná zídka se střilnami). Došlo k tomu kolem poloviny 15. století (srov. níže). Další detaily jsou dnes nejasné. Pozůstatky ochozu jsou pro svou výšku na fasádě nepřístupné, včetně návaznosti ochozu na obytné části paláce, jak již bylo uvedeno (srov. obr. 17–21).

Srovnatelný vývoj jako zeď jižní měla zeď severní, i když systémy otvorů po trámcích ve vnějším líci zde nelze kvůli malému odstupu v parkánu a terénu sledovat tak spolehlivě. Dodatečnému zvýšení hradby odpovídá opět svislá spára na stejném severním průčelí, na předělu mezi západní obytnou částí a spojovací zdí. Důležitý je výklad účelu zazděného, původně asi 150 cm vysokého průchodu v nádvorní zdi západního dílu paláce, těsně při vnitřním líci pojednávané severní spojovací zdi. Na vnitřní straně průchod svým prahem zhruba korespondoval s podlahou 2. patra paláce a na vnější, východní straně s úrovní koruny spojovací zdi z doby před jejím prvním zvýšením. S největší pravděpodobností šlo o vchod do 2. patra paláce z nádvoří (po dřevěném schodišti s využitím skalního bradla), zároveň ale o spojnicu tohoto podlaží s původním ochozem spojovací zdi, na vnitřní straně zřejmě předsazeným. Průchod byl po prvním zvýšení zdi zazděn a jeho nika v paláci využita v krbu zřízeném na tomto místě.

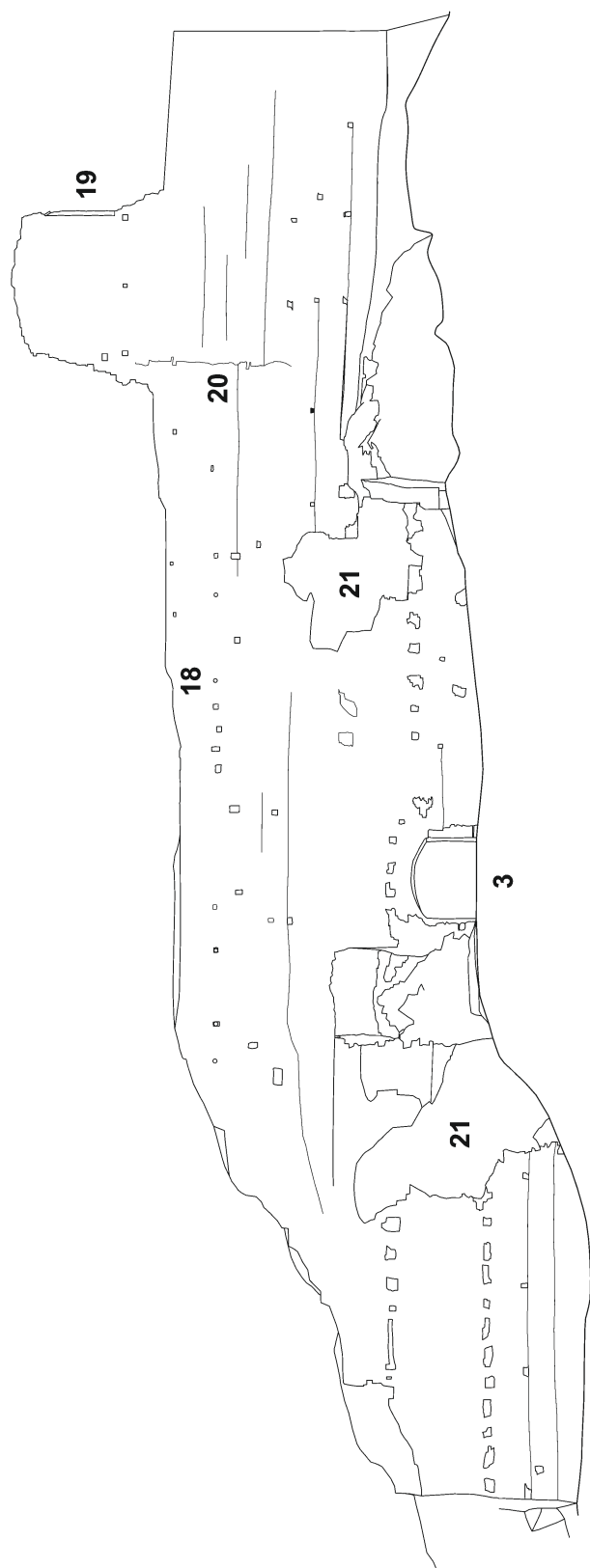
Obr. 20: Dívčí Kámen, geodetické zaměření, pohled na jižní průčelí paláce (srov. 16a). Dole šikmo probíhající vrstvy zdiwa, ve vyšší úrovni jsou vrstvy vodorovné.

4 – chrliče; 14 – dve řady otvorů po nosnicích představeného ochozu a jejich vzpěrách, nad nimi kapsy po věžovitě nástavbě (tzv. sedlové věžici); 15 – svíslá spára udávající rozsah druhotného zvýšení spojovací zdi.

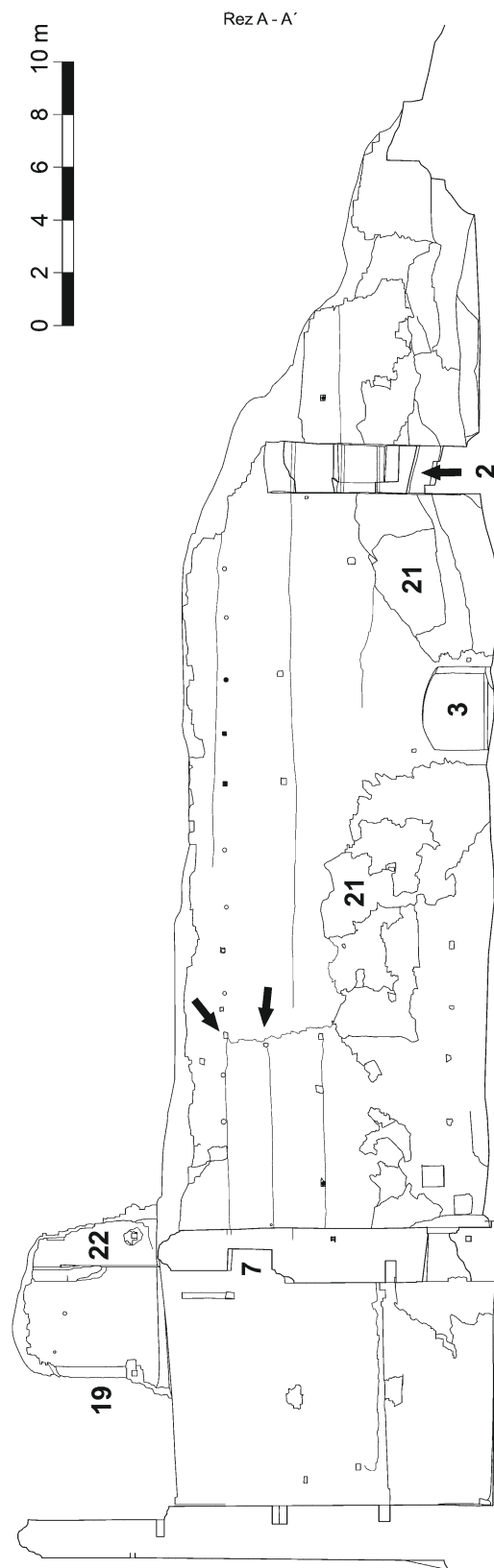
Vlevo řez západní zdi paláce. Šipka označuje nepravidelnost nasazení zdi-
va 3. patra, související s jeho dodatečným vznikem (srov. obr. 2 a 17).

Obr. 21: Divčů Kámen, geodetické zaměření, pohled na nádvoří, severní stranu jižní spojovací zdi paláce (srov. 16a). Dole šikmo probíhající vrstvy zdíva, ve vyšší úrovni jsou vrstvy vodorovné. Šipkou naznačena přibližná výšková úroveň koruny hradby před 1. zvýšením (srov. obr. 20/15). 4 – vnitřní ústí výlevky; 16 – místo návaznosti kolmé, nádvoří zdi západní obytné části paláce; 17 – několik kamenů návaznosti východní nádvoří zdi (srov. obr. 52).

Vpravo řez západní zdi paláce. Šipka označuje nepravidelnost nasazení zdiva 3. patra, související s jeho dodatečným vznikem (srov. obr. 2, 20).

Obr. 22: Dívčí Kámen, geodetické zaměření, pohled na severní průčelí paláce (srov. 16a). Vlevo partie zdiva kolem severovýchodního nároží, s druhotně přezděným lícem a dvěma vodorovnými řadami kapes po trámech. Vpravo odsud různá druhotná narušení přízemních partií zdiva, mezi něž můžeme počítat také široký průraz se segmentovým záklenkem (srov. 16a/3). Teprve ve vyšších partiích se dochoval původní líc s pravděpodobnými stopami tzv. sedlové věžice (18). Pravá, západní část průčelí nese vystupující relikv zdiva 3. patra se stopami okna sálu na pravé straně (19). Křivolaká svislá spára (20) prozrazuje dodatečné zvýšení spojovací zdi (vlevo od spáry), analogicky ke zdi jižní (srov. obr. 20/15). Zeď využila v dolních partiích značný objem rostlé skály (21) (srov. obr. 25–27).

Obr. 23: Dívčí Kámen, geodetické zaměření, řez západní (vlevo) a východní (vpravo) obytnou částí paláce s pohledem na nádvoří, jižní stranu severní spojovací zdi (srov. 16a). Řez západní částí paláce prochází vstupem ze sálu do kaple (22) a zazděným otvorem (původně vstupem z ochozu?) v dolní části krbu ve 2. patře (7). Dolní části spojovací zdi jsou upravované, se značným objemem rostlé skály. Šipky značí pravděpodobné úrovně ochozu – dole původní, horní po prvním zvýšení. Zcela vpravo řez nádvoří zdi východní obytné části, se šikmo stoupajícím okénkem v přízemí (2, kouřovod?) (srov. obr. 28).

Plášť krbu je však zřejmě původní součástí zdiva, proto lze soudit, že k prvnímu zvýšení hradby a zrušení vstupu došlo vzápětí, jako ke změně v průběhu plynulé výstavby (srov. níže). Druhé, poslední zvýšení spojovací zdi lze spojit s nastavením obytné části paláce o jedno patro v poslední čtvrtině 15. století (srov. níže). Tento vývoj můžeme předpokládat, jak již bylo zdůvodněno v předešlém odstavci, pro severní i jižní spojovací zeď (obr. 23, 27).

Na východní straně paláce pak dosud vidíme, že zeď tvořící severní stranu průjezdu přiléhala k vnitřnímu líci obvodové zdi na spáru až do úrovně podlahy 2. patra, zatímco ve vyšších partiích přesahuje v dochovaném fragmentu východním směrem (obr. 54–56). V uvedené úrovni tedy můžeme předpokládat původní ochoz z doby před rozhodnutím dodatečně vystavět východní obytnou část paláce, která hradbu převyšovala. Tato výšková úroveň také odpovídá koruně hradby před jejím prvním zvýšením, jak jsme výše zdůvodnili pro severní a jižní část obvodové zdi. Ve stejných místech najdeme v úrovni přízemí fragment severní špalety niky portálu brány, která byla

Obr. 24: Dívčí Kámen, chrič (4) v jižní spojovací zdi, podhled z parkánu. Pravý a dolní kámen tvořící chrič jsou ураžené, stav 2013.

Obr. 25: Dívčí Kámen, pohled na palácový komplex od severovýchodu (srov. obr. 22). Vlevo v popředí přezděná nárožní část paláce se dvěma řadami dodatečných otvorů, souvisejících s objekty v parkánu. Vpravo od nich zbytek interiérové omítky dalšího zaniklého objektu a horní část průchodu do nádvoří (se segmentovým záklenkem) (srov. obr. 26). Vpravo úsek parkánové zdi. Nad průchodem je zřetelné dodatečné zesílení líce zdiva oproti původnímu stavu. Nahoře zbytky členění předprsně spojovací zdi se svislou špaletou (na obr. 22 již neexistuje). Vpravo tenká zeď sálavého patra s reliktem šikmé zdi trojbokého závěru kaple (označeno šipkou), dnes již tento relikt neexistuje (foto Č. Šíla, 1962, archiv NPÚ GnŘ, č. 91843).

Obr. 26: Dívčí Kámen, průchod v severní spojovací zdi (4), šikmý pohled z parkánu od severovýchodu. Nad záklenkem zdi zesilující zeď, původní líc zcela nahoře (srov. obr. 22/3 a 25), stav 2024.

původní součástí východní obvodové zdi paláce. Vnitřní nároží niky, vyzděné z tesaných kvádrů, stěna průjezdu nerespektuje – mírně před ně předstupuje (obr. 57 a 59). Konečně je třeba upozornit na zřetelné spáry mezi obvodovou zdi a nádvorní zdi východní obytné části, nasvědčující absenci šmorců a vzájemného provázání zdiva. Všechny tyto detaily lze spolu se stropními trámy kladenými v severojižním směru považovat za indicie druhotného vzniku této části paláce (srov. též níže). Ke spojovacím zdem **H** se vracíme ještě níže (obr. 18 a 52).

Sklepy

Stavební charakteristiku interiérů obytných částí paláců zahájme sklepy. V obou hradech zde zůstaly skalní bloky, omezující využitelnost prostor. Podle charakteru otvorů po stropních trámech a konfliktu jejich výškové úrovně s otvory stropních trámů přízemí byly sklepy středního a jižního dílu západní obytné části paláce **DK**, dnes z většiny zasypané, zřízeny dodatečně. Proto také nebyly osvětleny okénky a vcházet do nich zřejmě bylo možno blíže nejasným způsobem jen z upravených přízemí. Doba zřízení těchto sklepů je nejasná. Severní místnost zůstala podle všeho nepodsklepena, čemuž odpovídá také velký objem v přízemí ponechané rostlé skály. O sklepech ve východním paláci nevíme, s výjimkou prakticky neznámého prostoru jižně od brány (srov. obr. 56).

Obr. 27: Dívčí Kámen, severní průčelí paláce, detail rozhraní mezi západní obytnou částí (uprostřed) a spojovací zdi (vlevo). Uvedené části stavby vzájemně odděluje svislá spára (vlevo nahoře), srov. obr. 22/20, stav 2011.

Dnes jen zčásti obnažené sklepy západní části paláce **H** jsou původní součástí stavby. Všechny měly ploché stropy. Přístupné byly šíjemi (šachtami) zahloubenými v ploše nádvoří. Šíje při nádvorním průčelí západního paláce sloužila vstupu do sklepa jižní části dispozice a zároveň plynule sestupovala až ke vchodu do dalšího, dolního sklepa pod částí severní. Do horního sklepa severní části se proto vcházelo torzálně dochovaným průchodem z jižního sklepa. Vyloučit nelze existenci dnes zcela zasypaného dolního sklepa také v jižní části paláce, jak by mohla naznačovat sníženina (šíje?) v jihozápadním koutě nádvoří. Severní horní sklep byl osvětlen jedním úzkým okénkem od západu, jižní sklep okénkem stejného typu od západu a dvěma od jihu. Okosená ostění okének nemají stopy uzavírání. Dolní sklep byl zcela temný. Stropní trámy obou místností byly kladeny ve směru východ – západ a měly kolmý průvlak. Jen dolní sklep uzavíraly stropní trámy severojižního směru. Průchod mezi sklepy měl ostění bez zasouvací závory, které zaniklo. U sklepních vstupů z nádvoří je existence závory nejasná (srov. obr. 62b).

Zajímavý detail představuje výklenek v severozápadním koutě severního horního sklepa. Tvar výklenku lze spolehlivě rekonstruovat jako ležatý kvádr délky 123, šířky 60 a výšky 52 cm. Svislé stěny byly lícovány lomovým kamenem, strop tvořily tři podélné fošny (dochovány otisky) a podlahu patrně prkna či dřevěné desky. Výklenek byl celý

Obr. 28: Dívčí Kámen, celkový pohled z nádvoří na severní spojovací zeď (srov. obr. 23). Dole uprostřed dodatečný průraz do severního parkánu. Nerovnosti líce v sousedství průrazu podporují závěr o dodatečném vzniku otvoru. Po stranách dochované části rostlé skály, využité při stavbě zdi. Vlevo (nad dřevěným přístřeškem) je patrný mírný zlom v průběhu líce. Vlevo v nádvoří zdi západní obytné části zazděný otvor (7), patrně původní vchod z ochozu spojovací zdi (obr. 35). Otvor byl nejspíše zazděn při prvním zvýšení této zdi. V pozadí nad koutem styku spojovací zdi a průčelí obytné části relikv kaple s koutem jejího interiéru, kde lze rozeznat zbytky cihelné klenby (12), stav 2024.

vybrán v severní zdi, ale svým západním koncem v délce 36 cm zasahoval zároveň za líc západní stěny místnosti. Způsob zavírání dnes nelze kvůli olámaní zdiva určit. Vyloučit nelze tenkou zazdívkou, která by poněkud zužovala interiér výklenku. Parapet byl vyvýšen zhruba 50 cm nad prkennou podlahou sklepa. Vzhledem ke skrytému umístění v takřka odlehklém koutě temné, běžně nepřístupné prostory, ve výškové úrovni těsně nad podlahou, stejně jako s ohledem na konkrétní půdorys komůrky ve zdivu lze uvažovat o jejím určení pro uschování nějakého zvláště cenného předmětu či komodity (skryš, trezor; obr. 63, 78, 79).³²⁾

Dva sklepy pod východní částí paláce **H** mají samostatné přístupové šje, zakončené lomenými vstupními portálky. Severní sklep je dnes prakticky zcela zasypaný, ale také z jižního sklepa je obnažena jen část, kde zároveň vystupuje rostlá skála. Kapsy po stropních trámech zde najdeme na jižní straně, zjevně jsou však druhotné. Na severní straně prostory protější kapsy překvapivě zcela chybějí, namísto toho je zde neporušený sokl dělicí zdi. Jižní sklep i vstup do něj tedy vznikly dodatečně, i když s nevelkým odstupem. Sekundárnímu vzniku nasvědčuje opět také absence přímého osvětlení. Úroveň stropu byla oproti stropům sklepení v západním paláci poněkud níž.

³²⁾ K otázce těchto prostor v poslední době šířeji V. Razím, K účelu výklenku v přízemí bergfritu hradu Vizmburka, *Průzkumy památek* XXVII, č. 1, 2020, s. 122–129; polemicky J. Varhaník, K otázce hygienických poměrů ve středověkém vězení, *Archaeologia historica* 48, č. 2, 2023, s. 421–430.

Přízemí

Tři přízemní, neomítnuté místnosti v západní části paláce **DK** byly zřejmě jednotně přístupné portálkem se závorou zasouvanou do masy zdiva z nádvoří a skromně osvětlené jen úzkým okénkem vedle vstupu. Nejlépe si tuto sestavu uchovala severní místnost, ze všech ostění naopak nezaniklo jen jižní okénko s průběžnou ústupkovou profilací na obvodě, bez uzpůsobení k zavírání (obr. 34). Stropní trámy místností byly při stavbě kladeny (částečně s využitím tzv. polštářů) ve směru východ – západ, uprostřed je podpíral kolmý průvlak. Také přízemky, bez vzájemných průchodů, částečně vyplňoval neodstraněný skalní výchoz.

Ve východním paláci **DK**, jehož podlahy v přízemí výškově prakticky odpovídaly dílu západnímu, najdeme na ose dlouhou chodbu již zmíněného průjezdu, širokou kolem 280 cm. Zbytky klenby, s patkami ve výš-

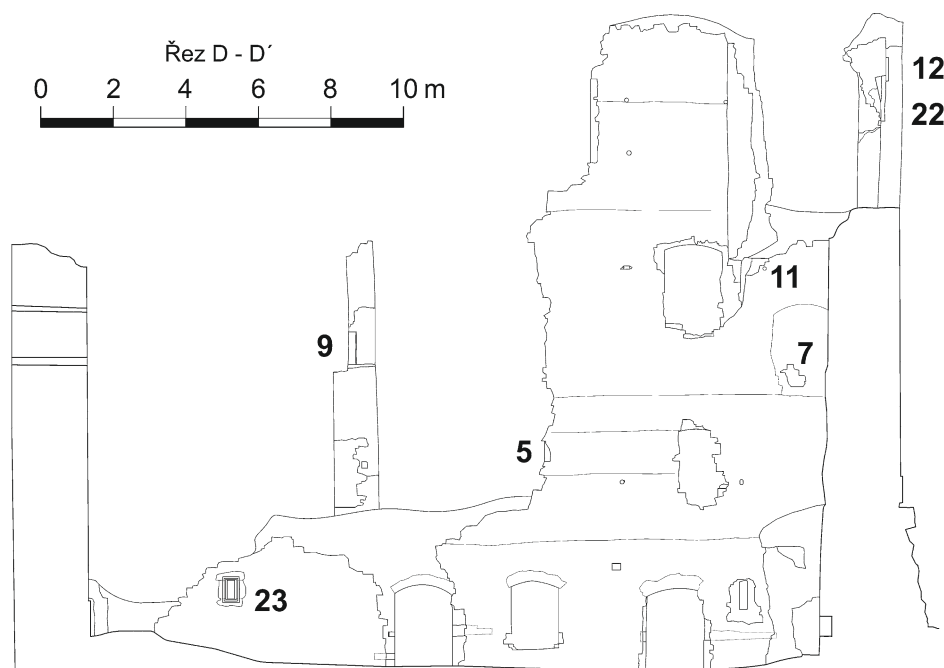

Obr. 29: Dívčí Kámen, západní průčelí paláce se třemi okny sálového prostoru 3. patra. Těsně pod okny probíhá vodorovná řada otvorů po nosnících zaniklého dřevěného ochozu. Zcela upravo se v této úrovni rýsuje poněkud šikmé nasazení lince zdiva horního patra (označeno šipkou, srov. obr. 2, 20, 21) (snímek J. Hansová, 2021).

Obr. 30a: Dívčí Kámen, palác od severozápadu. Vpravo západní průčelí s třemi okny sálu a zřícenými nárožími (srov. obr. 29), vlevo severní průčelí, v dolní polovině zvenku zesílené i jinak upravované (srov. obr. 25). Dole uprostřed tohoto průčelí, nad úsekem parkánové zdi, vyčnívá horní část průchodu do parkánu (3). Vlevo od paláce hradba běžící po skalním hřebeni k válcové věži (není vidět). Uprostřed hradby (šipka) jedna z branek, nad ní otvory po nosnících předpokládané sedlové věžice (foto Vl. Hyhlík, 1962, archiv NPÚ GnŘ, č. 96134).

Obr. 30b (na str. 22 dole): Dívčí Kámen, detail branky označený šipkou na obr. 30a, stav 2017.

Obr. 31: Dívčí Kámen, geodetické zaměření, pohled od východu na nádvorní průčelí západní obytné části paláce. Vlevo dole okénko s ostěním do přízemí jižního traktu (23). Po stranách řezy oběma spojovacími zdmi (srov. obr. 16a). Rozvedeno u obr. 32.

Obr. 32: Dívčí Kámen, pohled z nádvoří na západní obytnou část paláce (srov. obr. 31 a 33). Vpravo nejlépe dochovaný severní trakt s předstupujícím zbytkem arkýře kaple (11). Pod ním zazděný původní vchod z ochozu severní spojovací zdi do 2. patra (7). Nádvorní zeď středního a jižního traktu nad úrovní přízemí zanikla. V 2. patře jižního traktu zbytek dřevem zateplené světnice (8), obslužný otvor jejích kamen (9), nahoře dvě západní okna sálu (10), stav 2024.

ce asi 250 cm nad dnešní (dusanou) podlahou, nasvědčují stlačenému profilu. U klenby nelze vyloučit druhotný vznik, i když po starším stropu zde nejsou zřetelné stopy; na východní části severní stěny průjezdu, ve výšce asi 350 cm, se uplatňuje vodorovná řada šesti otvo-

rů po trámech, evidentně sekundárních, bez jasného účelu (na protější stěně jejich obdobu nenajdeme) (obr. 57). Vchod do nádvoří, s původními nárožími, není zdůrazněn portálem, který můžeme naopak předpokládat na východním začátku průjezdu, kde však dnes nad úrovní terénu vidíme jen již zmíněný fragment severní špalety niky. Doložena je pouze existence předbrání, jehož zbytky dnes zakrývá terén, resp. destrukce zdiva. Stavební podoba a vývoj předbrání nám tedy unikají. V jeho jižní zdi je doložen mělký výklenek sedile.

V severní stěně průjezdu najdeme dvě svislá střílnovitá okénka, mířící sem ze sousední místnosti. Severní stěnu této prostory tvoří rostlá skála, na niž výše nasedá obvodová zeď paláce, která se ve fragmentu uplatňuje také na východní straně. V západní stěně této severní místnosti je vlevo vchod, uprostřed okénko a vpravo nahoře menší, směrem ven stoupající otvor se segmentovým záklenkem. Bez stop dalších souvislostí můžeme funkci otvoru jen hypoteticky spojovat s nějakým otopným zařízením v této místnosti, které mohlo event. sloužit k vyhřívání vyššího podlaží. Podobně byla pojata jižní přízemní místnost, přístupná a osvětlená opět jen z nádvoří (ale bez šikmého otvoru). Okení otvory si uchovaly niky se segmentovými záklenky, ostění však zcela zanikla. Na východní straně byla místnost na rozdíl od svého severního protějšku kratší o drobný prostor při vnějším portálu průjezdu, nejspíše vrátnici (obr. 56).

Dvě neomítnuté přízemní místnosti západní části paláce na H byly přístupné vchodem z nádvoří do jižní, větší z nich a vzájemně spojeny průchodem, umístěným přímo nad shodně řešenou spojnici sklepů. Oba

tyto otvory, jejichž ostění zanikla, měly šikmé špalety a závory zasouvanou do masy zdiva. Podlaha přízemí byla oproti nádvoří asi o 1 m vyvýšená. Zastropení odpovídalo DK. V jižní místnosti najdeme dvě úzká okénka na jihu a jedno na západě, v severní místnosti jedno okénko

Obr. 33: Dívčí Kámen, takřka stejný pohled (srov. obr. 32, též 28) na archivním snímku poskytuje představu o postupné destrukci od 60. let 20. století do současnosti (foto Č. Šíla, 1962, archiv NPÚ GnR, č. 91857).

na západě. Okénka měla opět tesaná ostění bez možnosti uzavírání a byla jen o něco delší (vyšší) než u sklepů.

Obě prostory v přízemí východního dílu stejného paláce byly přístupny samostatnými, nad nádvořím vyvýšenými vchody, s okénkem po straně. Oboustranně špaletované okénko mělo být po straně spojovacího průchodu mezi místnostmi, již během stavby však bylo zrušeno. Jižní místnost osvětlovala kromě nádvořního další tři okénka, zatímco v severní žádné další nebylo. Místnosti, bez stop omítek, měly původně trámové stropy, severní však byla následně opatřena ve zbytcích dochovanou valenou klenbou. Ve východní stěně jižní místnosti najdeme mělkou odkládací niku.

První patra

Teprve první patra obou paláců nasvědčují určení k obytnému využití. Tři místnosti západní části paláce na **DK** se dochovaly různou měrou, u všech lze však potvrdit absenci okenních otvorů v obvodové zdi budovy. Nejkompletnější je dnes severní místnost, osvětlená z nádvoří nevelkým oknem s rozměrnou nikou, postranními sedátkami a stopami závory zasouvané do zdiva. I přes zánik ostění můžeme otvor rekonstruovat jako maximálně 60–65 širo-

ký a 120 cm vysoký. Takové okno zřejmě nemělo vnitřní dělení, pravděpodobná je však mříž. Místnost byla přístupná později upraveným vchodem ze střední místnosti, umístěným nápadně excentricky až při obvodové zdi paláce. Vedle něj vidíme velkou niku, původně rozdělenou vodorovnými policemi na několik úrovní. Důležité je zjištění, že nika byla zřízena teprve druhotně na místě přibližně stejně velkého otvoru s ostře zalomeným záklenkem, jehož linie se částečně rýsuje pod omítkou ve střední místnosti (max. výška od podlahy do vrcholu záklenku cca 250, šířka cca 130–140 cm). Špalety otvoru, pro detailní průzkum dnes kvůli zazdivce nepřístupné, se zřejmě mírně rozvířily směrem k severu. Podobně pozoruhodná je dochovaná severní špaleta niky jinak zaniklého otvoru v nádvořní zdi střední prostory, těsně při styku s kolmou, severní dělicí zdí. Špaleta není v půdorysu šikmá a její výšku lze stanovit na cca 150 cm. Těsně pod patou zbytku segmentového záklenku niky, směrem do nádvoří mírně skloněného, najdeme hlubokou kapsu pro zasouvací závoru, umístěnou za zaniklým ostěním nevelkého otvoru, jehož přesné rozměry neznáme. Parapet niky ležel sotva 50 cm nad podlahou, zatímco od paty záklenku ke stropu místnosti lze změřit vzdálenost asi 180 cm. Zjevně tedy nešlo o běžné

Obr. 34: Dívčí Kámen, ostění přízemního okénka jižního traktu západní obytné části paláce (23), stav 2024.

osvětlovací okno, srovnatelné se severní místností. Hypoteticky lze uvažovat o otvoru souvisejícím s blíže neznámým systémem vytápění (přívod vzduchu?), podobně jako v případě uvedeného zrušeného otvoru s lomeným záklenkem. Spíše by pak šlo o nepřímé vytápění severní místnosti 1. patra, na něž se však rezignovalo snad již v průběhu stavby. Jižně od otvoru v nádvorní zdi střední místnosti lze předpokládat vstup, zeď se zde však zcela zřítla. Každopádně byla místnost takřka temná. Konstatovat můžeme již jen existenci průchodu mezi střední a jižní místností, se závorou zasouvanou do masy dělicí zdi, ze kterého se dochovala západní stojka bez ostění. O jižní z místností prakticky nic nevíme, opět kromě toho, že osvětlena mohla být nanejvýš z nádvoří. Ani zde nenacházíme stopy nějakého způsobu zateplení (obr. 40–42).

První patro východní obytné části **DK** poskytuje podobně jako přízemí jen skromnou výpověď. Nad průjezdem byla úzká místnost s velkým oknem na straně do nádvoří, vchodem do jižní místnosti a dalším otvorem tohoto účelu do místnosti severní. Z ní se otvírala dvě okna s postranními sedátky do nádvoří, zatímco na severu, v obvodové zdi paláce, zcela chyběla. Informace nemáme vzhledem k míře destrukce o východní straně prostory, stejně jako v průjezdu. Na jižní stěně severní místnosti se dochoval zřetelný otisk dvouramenného dřevěného schodiště, stoupajícího k západu do 2. patra. Velmi podobnou situaci jako

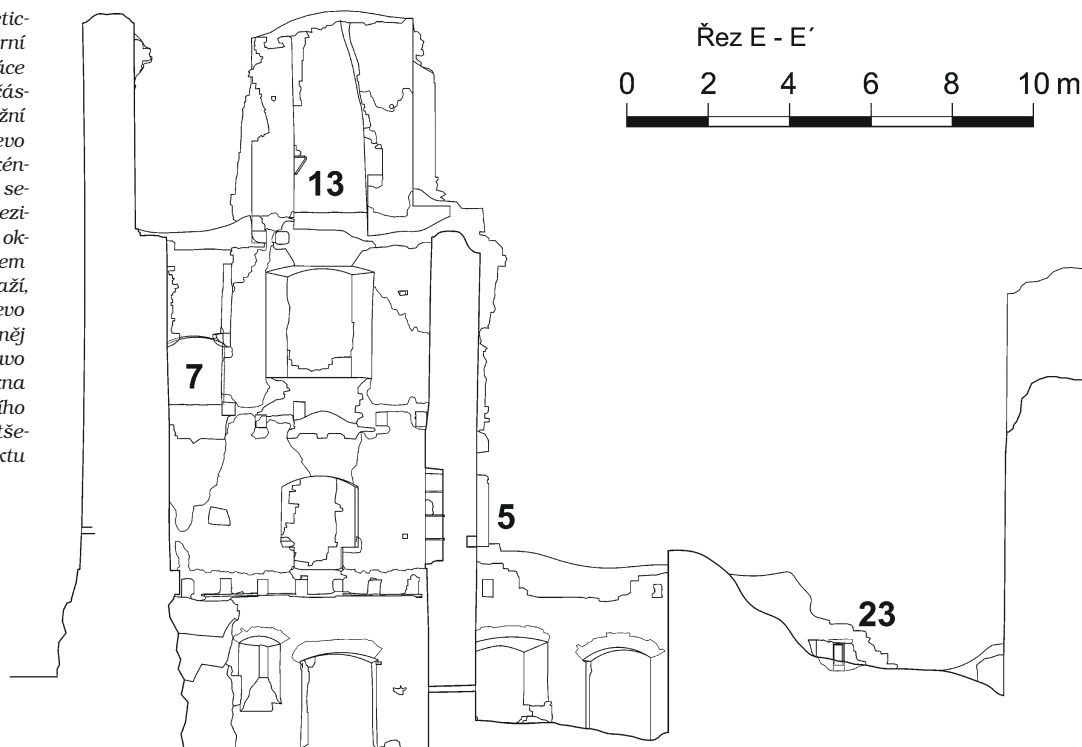
Obr. 35: Dívčí Kámen, detail zazděného vchodu (7) z původního ochozu severní spojovací zdi (uvnitř 2. patra v dolní části křbu). Vpravo je vidět nechtěné odstupňování této zdi v důsledku dodatečného zvyšování, stav 2017 (srov. obr. 31–33).

na severu najdeme v jižní místnosti, včetně dvou oken na straně nádvoří, všechna ostění však zanikla. Obvodová zeď na severu i východě zanikla v celém rozsahu půdorysu místnosti.

V 1. patře západní části paláce **H** najdeme v souladu s přízemím dvě plochostropé místnosti. Jižní z nich má dodnes dvě větší, nad úroveň podlahy poněkud vyvýšená okna s široce rozevřenými špaletami (kolem 360 cm) na jihu a jedno na západě. Uprostřed dělicí zdi se otvírá průchod do severní místnosti, opět vybavený závorou zasouvanou do masy zdiva. Ostění i tady zaniklo. Podle rekonstrukce s využitím ojedinělého fragmentu ostění západního z oken na jižní straně byly okenní otvory jen asi 53 cm široké a 140 cm vysoké, nejspíše bez vnitřního dělení. Vyloučit tak můžeme rekonstrukci D. Menclové, podle níž zde byla velká okna s kamennými kříži.³³⁾ Zavírání umožňovala podle uvedené části ostění jen dřevěná okenice upevněná na jeho vnitřní straně a zapadající do nevýrazného ozubu v hraně ostění. Profilaci ostění tvoří

33) D. Menclová, o. c. v pozn. 22, s. 83. Na západní straně byl segmentový záklenek okna rekonstruován po roce 2004. Zatím nelze spolehlivě určit původní účel kamenné konzoly zazděné na západním průčelí vlevo nad okénkem přízemí. D. Menclová ji spojuje se zaniklým arkýřovým prevetem v 1. patře (srov. obr. 8 vpravo), to však vylučuje právě existence okna. Patrně nemůžeme vyloučit možnost, že konzola vzhledem k rozsáhlým úpravám a doplňkům líce ve svém okolí není na původním místě.

Obr. 36: Divčí Kámen, geodetické zaměření, pohled na nádvoří ze západní obytné části paláce od západu, z interiéru obytné části. Po stranách řezy severní a jižní obvodovou zdi. (srov. 16a). Vlevo severní trakt s vchodem a okénkem v přízemí, v patře okno se sedátkem a výklenková police v mezi-traktové zdi. Ve 2. patře větší okno a krb se zazděným průchodem v dolní části (7). V horním podlaží, s tenčí severní zdi, vidíme vlevo průchod do kaple a vpravo od něj (v ose místnosti) krb (13). Vpravo od krbu špaleta nádvorního okna (srov. obr. 37) V přízemí středního traktu vchod a druhotně zvětšené okénko, přízemí jižního traktu (vpravo) téměř zasypané.

ve směru zvenku dovnitř okosení, mělký výžlabek a pásek. Ve špaletách oken nenacházíme stopy zasouvacích závor, kterými by zavřené okenice byly zajišťovány, muselo tedy postačovat kování na samotných okenicích. Otvary po kovaných prvcích (hácích), na nichž byly okenice zavěšeny, se však právě v dochovaných zbytcích ostění nedochovaly (obr. 72–74).

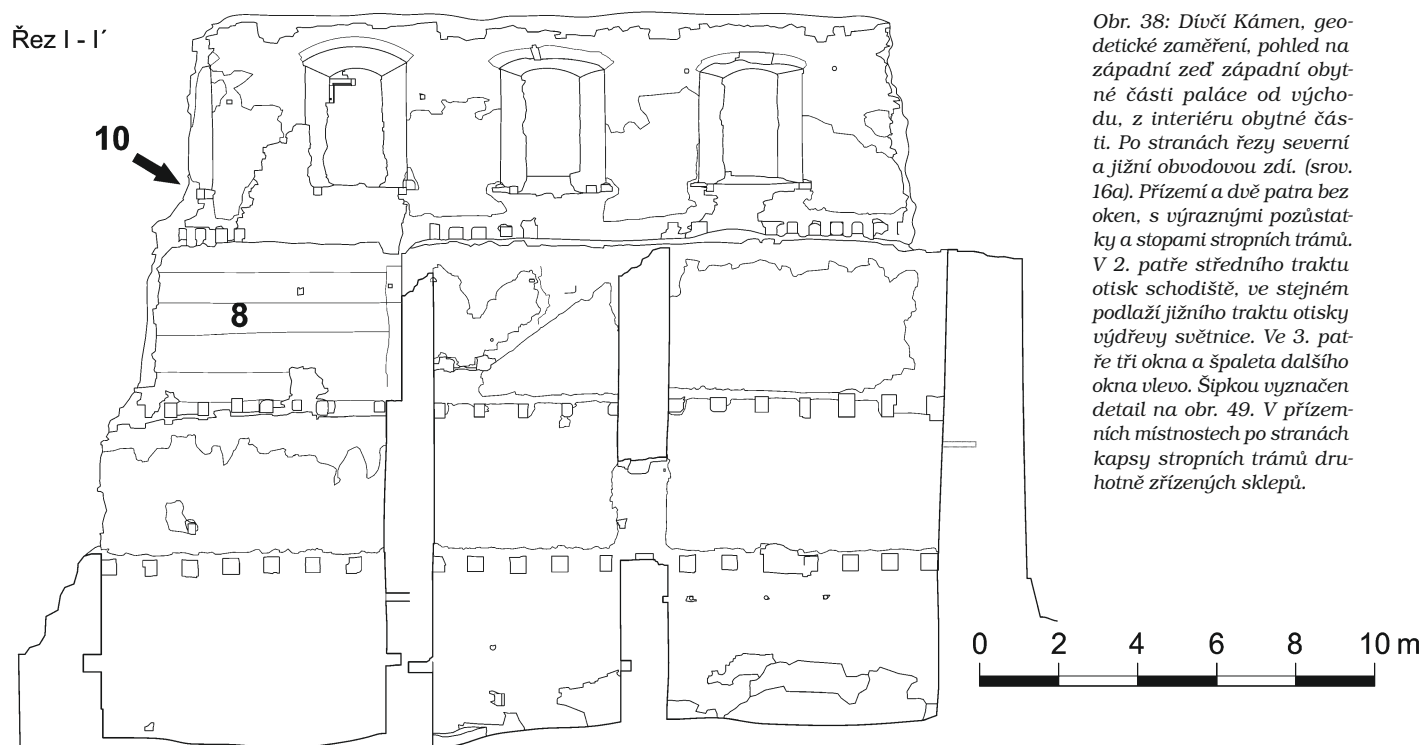
V nádvorní zdi této prostory poutá pozornost asi 180 cm široký vstup z pavlače, charakteristický téměř souběžnými špaletami, segmentovým záklenkem a absencí stop ostění, ačkoli pozdějším úpravám nic nenasvědčuje. Zřejmě tedy musíme počítat se zaniklou výdřevou otvoru, výhodnou při jeho enormní šířce. V severním sousedství vstupu nepřehlédneme v místnosti otvor do zhruba čtvercového (cca 120 × 170 cm) spodku komína (sopouchu), stoupajícího odsud v tloušťce zdi. Otvor sloužil k obsluze zcela zaniklých kamen v severovýchodním koutě místnosti. Jeho horní částí zřejmě také odcházel kouř z kamen zpět do komína (rozměry otvoru 150 × 100 cm). Obslužný prostor v dolní části komína byl přístupný z nádvorní pavlače dalším, původně jen asi 60 cm širokým otvorem, umístěným nápadně mimo osu dutiny (srov. obr. 64, 70, 71).³⁴⁾

34) K této situaci na Helfenburku, s patřičnými odkazy již J. Kypta, Vytápění jindřichohradeckého hradu ve srovnávací perspektivě, in: J. Havlice – J. Kypta a kol., *Gotické kachle z Jindřichova Hradce*. České Budějovice 2017, s. 37–67. F. Kašíčka předtím označuje tento obslužný prostor kamen jen jako „komůrku“, bez další interpretace (F. Kašíčka – B. Nechvátal, o. c. v pozn. 1, s. 123).

Obr. 37: Divčí Kámen, severní trakt západní obytné části paláce, průhled interiérem k východu (srov. obr. 36 vlevo). Dole neomítnuté přízemí s vchodem z nádvoří a jediným osvětlovacím okénkem, zhlaví stropních trámů byla podložena tzv. polštářem. Stejně zakončené 1. patro mělo na straně nádvorní okno s postranními sedátkem, vlevo od okna hluboký čtvercový výklenek nejasného účelu. V jižní stěně segmentově zaklenutý výklenek s otisky polic. V ose 3. patra větší okno se sedátkem, vlevo od něj zazdě-

ný průchod z ochozu severní spojovací zdi, vzápětí využitý pro krb, jehož kamenné konzoly a zbytky cihelného pláště vidíme výše. Kouřovod krbu zanikl nejpозději nástavbou 3. sálového patra. Nad krbem široký vstup do vysunutě kaple, jejíž triumfální oblouk je doložen ozubem vpravo a výběhem zdiva vlevo. Vpravo od kaple krb s jednou dochovanou konzolou (vlevo) a zbytkem sbíhavého dýmníku (srov. obr. 36). Stav 2024.

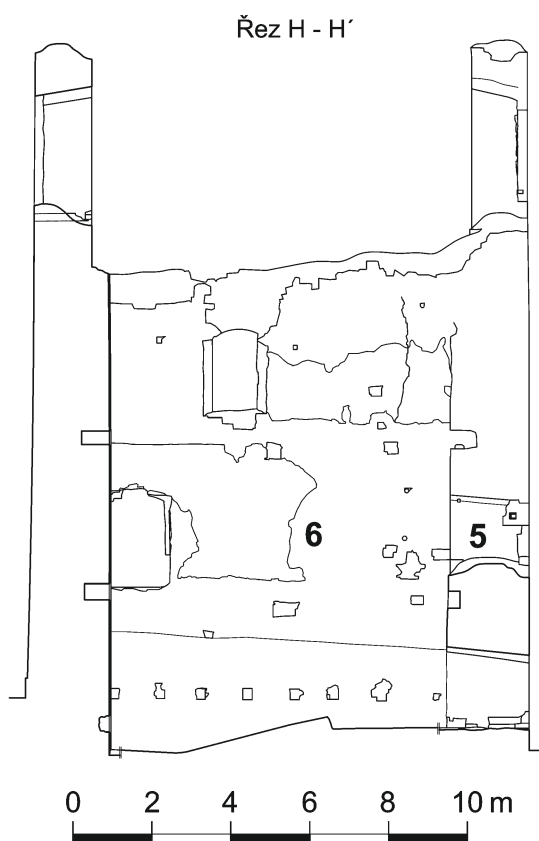
Obr. 38: Dívčí Kámen, geodetické zaměření, pohled na západní zeď západní obytné části paláce od východu, z interiéru obytné části. Po stranách řezu severní a jižní obvodovou zdi. (srov. 16a). Přízemí a dvě patra bez oken, s výraznými pozůstatky a stopami stropních trámů. V 2. patře středního traktu otisk schodiště, ve stejném podlaží jižního traktu otisky výdřevy světnice. Ve 3. patře tři okna a špaleta dalšího okna vlevo. Šipkou vyznačen detail na obr. 49. V přízemních místnostech po stranách kapsy stropních trámů druhotně zřízených sklepů.

Severní místnost patra byla vybavena širokou odkládací nikou se segmentovým záklenkem v jižní stěně, krbem v jihovýchodním koutě, jehož komín se v mase zdiva spojoval s komínem uvedených kamen, a prevetem na severu, z kterého se však dochoval jen průchod v obvodové zdi, zatímco samotný arkýř zanikl. Osvětlení prostory zajišťovalo poměrně malé severní okno, jen poněkud větší okno je na východní straně. Ostění východního okna zaniklo, ale severní se dochovalo kompletně. Při světlosti 120×60 cm je nedělené a mělo pevnou mříž, vnější hrana je prostě okosená. V asymetrické špaletě najdeme jednostranné sedátko. Východní okno sedátka nemělo a světlost před zánikem ostění můžeme odhadnout na cca 150×80 cm. Okenice obou otvorů se zajišťovaly – na rozdíl od jižní místnosti – závorou zasouvanou do zdiva špalet. Obě místnosti 1. patra nepochybně sloužily k obývání, stopy zateplení stěn zde však nenajdeme. Postačovat musela omítka, dochovaná ve velkých fragmentech.

Poněkud jinak je tomu v místnostech stejného patra ve východním dílu paláce **H**, jejichž nádvorní zdi – kromě tzv. šmorců – nad přízemím zanikly. Jižní z místnosti nese doklady zateplení v podobě vodorovných dřevěných lišt pro upevnění deštění, dochovaných ve špaletách oken i v některých partiích stěn. Lišty byly vloženy do líců při jejich vyzdívání a poté do nich byly uchyceny desky obkladu pomocí dřevěných kolíků (hřebů). Ve špaletách a jejich sousedství jsou přitom dvě lišty nad sebou, zatímco v protější severní stěně probíhá lišta jediná, asi v polovině výšky stěny. To zřejmě odráží nejednotnou velikost dřevěných desek zateplení, resp. menší desky v nepravidelných plochách špalet. Jižní místnost měla kromě dvou takových oken na jihu jedno okno na východě (dodatečně ve špaletách zúžené) a průchod s pochvou závory na severu, ve vztahu k adekvátní prostora západního dílu tedy zrcadlové uspořádání. Okna i průchod pozbyly svých ostění.

Obr. 39: Dívčí Kámen, střední trakt západní obytné části paláce, průhled interiérem k západu (srov. obr. 38 uprostřed). Dole neomítnuté přízemí, nad ním 1. patro s průchodem do severního traktu (vpravo), s otvorem po pochvě závory. Výše 2. patro s otiskem schodiště a jeho podesty, vpravo průchod do severního traktu, vlevo cihelná stojka obslužného otvoru kamen v jižním traktu. Nahoře okna sálu 3. patra se zbytkem ostění (srov. obr. 50) a několika otvory v místech zazdění nosníků ven předsazeného ochozu, stav 2013.

Obr. 40: Dívčí Kámen, geodetické zaměření, pohled od jihu na zeď mezi středním a severním traktem západní obytné části, vlevo řez západní zdí s okny sálu v horním podlaží (srov. 16a).

Nálevkovité niky oken bez sedátek na jižní straně, opět asi o 50 cm vyvýšené nad podlahou, dosahují šířky maximálně 190 cm, tedy méně než dvojice jižních oken v západním obytném dílu, také zde chybí pochvy pro závory okenic. Ostění zanikla. Ve východní stěně najdeme ještě drobnou niku, podobně jako v jižní stěně sousední místnosti. Zde jsou v severní stěně dvě nad podlahou vyvýšená okna s jednostrannými sedátkami v nice a zasouvacími závory pro okenice,³⁵⁾ průchod do zaniklého arkýře převetu byl opět umístěn zrcadlově ve vztahu ke stejnému prvku západní části paláce. Jednoduchá není otázka otopných zařízení obou místností. Ve východní stěně severní z místností se otvírá

35) Ve východním z oken pochva zanikla, lze ji však podle vedlejšího okna předpokládat.

Obr. 41: Dívčí Kámen, detail severní stěny 1. patra středního traktu v západním dílu paláce. Vpravo špaleta okénka v nádvorní zdi (5). Zřetelná je původní úroveň parapetu i patky záklenku, pod níž nepřehlédneme otvor pochvy pro závory, stav 2024 (srov. obr. 40 vpravo).

Obr. 42: Dívčí Kámen, detail severní stěny 1. patra středního traktu v západním dílu paláce (srov. obr. 40 a 41). Uprostřed (vpravo od plochy omítky) zazděný původní otvor s hrotitým záklenkem (6), vpravo část špalety okénka (5) v nádvorní zdi. Stav 2024.

Obr. 43: Dívčí Kámen, detail interiéru severního traktu západní obytné části. Vlevo mezitraktová zeď s úložným výklenkem a průchodem v 1. patře, další průchod o patro výše. Vpravo nahoře okno v západní zdi sálu. Stěny pater jsou na rozdíl od přízemí omítnuté, stav 2011.

Obr. 44: Dívčí Kámen, detailní pohled z nádvoří do jižního traktu západní obytné části paláce s otiskem výdřevy světnice ve 2. patře (srov. obr. 38 vlevo). V mezitraktové zdi vidíme zbytek cihelné špalety obsluhujícího otvoru kamen (9), stav 2011.

velký, směrem vzhůru se zužující výklenek, u kterého nemusíme i přes novodobou úpravu pozůstatků pochybovat o určení krbu. Stopy zateplení stěn však chybějí. V jižní, dřevem obložené místnosti lze předpokládat nepřímo vytápěná kamna při nádvořní zdi, i když byla oproti stejné zdi protější obytné části užší.

První patro paláce hradu **H** nelze analyzovat bez spojovacích úseků zdí na severu a jihu, uzavírajících nádvoří mezi dvěma obytnými částmi. Na rozdíl od DK jsou tyto úseky pozoruhodné existencí původních okenních otvorů v úrovni 1. patra, i když na první pohled zde nestály žádné nádvořní zdi nějakých spojovacích křídel. Jde o okna s dvojicemi postranních sedátek, s široce rozvěšenými špaletami, segmentovými záklenky nik a za-

souvacími závory okenní. Na severu jsou tato okna dvě, na jihu tři. Takto pojatá okna, jejichž ostění zanikla, prakticky odpovídají oknům v patrech obytných částí a na první pohled nesvědčí pro možnost jejich pouze formální, pohledové funkce, bez příslušnosti ke konkrétním místnostem. Toto svědectví by mohly ještě umocňovat stopy arkýřového prevetu na severní straně, vlevo od dvojice oken.³⁶⁾ Přesvědčivé stopy takových místností naproti tomu postrádáme. Pod okny v severní i jižní zdi nádvoří vidíme několik vodorovně uspořádaných kapes, které jsou však mělké a evidentně druhotně vyhlávané, neleží ani důsledně na společné linii. Podobně je tomu s negativy dolních konců dvou šikmých vzpěr v poněkud nižší, ale nejednotné úrovni na jižní zdi, dosud spojovaných, stejně jako uvedené kapsy, s předpokládaným ochozem pod okny. Šikmé kapsy jsou odlišně utvářené a nemají společnou výškovou úroveň, snad šlo o provizorní prvky z průběhu stavby.

Důležitá je v této souvislosti výpověď nádvořní fasády západní části paláce, jejíž uspořádání zjevně nepočítá s obytnými křídly či alespoň chodbami na severu a jihu nádvoří. V levé části průčelí je v 1. patře již zmíněný vchod, k němuž vedla z jihozápadního koutu nádvoří pavlač na trámových nosnících, podložených tzv. polštářem. Levý krajní nosník prozrazuje svým hlubokým otiskem v jižní zdi šířku pavlače minimálně 2 m a zároveň svou polohou ukazu-

je na absenci pochozí úrovně na kolmé, jižní zdi. Konec trámu v hloubi zdíva byl zajištěn proti vyvrácení kolmým prvkem („zámkem“), jehož délku neznáme. Pod pavlačí mezi jihozápadním koutem nádvoří a vchodem do jižní místnosti 1. patra najdeme opět kapsy po dvou šikmých vzpěrách, v nejednotné výšce a velmi mělkého dolního osazení, tedy nespíše jen provizorního, pomocného účelu. Pavlač pokračovala pouze k přístupu do spodní části komína kamen. Také samotná existence východního okna severní místnosti, vybaveného závorou s dřevěnou pochvou, ne-

36) V těchto místech však došlo k úpravám zdíva, které je dnes zároveň z velké části porostlé břečťanem a nepřístupné. Také nelze vyloučit vznik případného prevetu až v souvislosti s dodatečnou nástavbou v úrovni 2. patra spojovací zdi (srov. níže).

Obr. 45: Dívčí Kámen, detail dnes již zaniklé části zdi mezi středním a jižním traktem západní obytné části paláce, pohled z jižní místnosti přízemí. Vpravo nádvoří zeď s dosud dochovaným okénkem (23; obr. 34). Vlevo průchod v 1. patře, nahoře otisk výdřevy ve 2. patře a relikv východní špalety obslužného otvoru kamen, srov. s obr. 47 (foto Vl. Hyhlík, 1963, archiv NPÚ GnŘ, č. 96162).

svědčí pro předpoklad výstavby severního křídla. Na stejné nádvoří zdi jsou sice v úrovni přízemí vystupující kamenné (cca 2 m od spojovacích zdí), nelze je však jednoznačně pokládat za „šmorce“ připravené pro navázání zdí.

Uvedená zjištění můžeme tedy nejspíše vyhodnotit tak, že při stavbě obou spojovacích zdí se předběžně, ale bez detailního ujasnění počítalo s eventualitou vzniku přilehlých galerií, navíc ve vzdálenější budoucnosti. Ostění a zasouvací závory oken spojovacích zdí umožňovaly, aby okna byla dlouhodobě uzavřená, ale pohledově působila jako funkční. Dlouhý nosník v jihozápadním koutě nádvoří naznačuje, že při jeho osazování nebylo rozhodnuto o podobě a šířce jižní přístavby v nádvoří. Na tomto závěru nic nemění nález několika zděných patek a polygonálních tesaných prvků v destrukci na nádvoří, které byly sporně interpretovány jako zbytky sloupů arkád, vztyčených později na obvodu nádvoří, event. jeho částí. Otázka původního záměru, stejně jako jeho výsledné podoby a chronologie, tedy musí zůstat otevřená do případného archeologického ověření (srov. výše).³⁷⁾ Složitost této otázky ještě umocňují zbylé zdi patrně pozdně gotických nástaveb nad prvním

Obr. 46: Dívčí Kámen, detail jednovrstvé omítky ve 2. patře západní obytné části paláce, stav 2024.

patrem spojovacích zdí s okny. Funkce a širší souvislosti těchto tenkých zdí také zůstává nejasná.

Druhá patra

Druhé patro západní obytné části paláce na **DK** se dochovalo v rozsahu odpovídajícím 1. patru. Všechny čtyři obvodové stěny má dnes jen severní z trojice místností, jejíž trámový strop s průvlakem ležel ve výšce téměř 4 m nad podlahou. V severní a západní stěně, tedy v obvodové zdi paláce, neměla místnost opět žádný otvor. Téměř uprostřed jižní zdi se otvírá segmentem zaklenutá nika vchodu, s negativem zaniklého ostění na jižní straně. Bezmála na ose východní, nádvoří zdi najdeme velkou okenní niku s šikmými špaletami a postranními sedátky, ostění světlé šířky cca 100 cm však zaniklo. Otázkou je tedy také jeho pravděpodobné vnitřní dělení. Nejzajímavější jsou již zmíněné pozůstatky krbu vlevo od tohoto okna, v severovýchodním rohu prostory. Dochovaly se dvě tesané, příslušně natočené konzoly, které nesly zaoblený plášť jeho cihelného dýmníku. Odvod kouře nezasahoval do tloušťky zdiva. Dole v pozadí samotného krbu vidíme zaslepený původní vchod v nádvoří zdi. Přístup k tomuto, již pojednávanému otvoru na fasádě je nejasný, zřízení beze stop zaniklého schodiště ke vchodu snad ulehčoval upravený skalní výchoz v koutě nádvoří, později částečně odsekávaný. Podle okna se sedátky a krbu měla být severní místnost obytná, zrušením krbu v důsledku výstavby dalšího

37) Srov. D. Menclová, o. c. v pozn. 22, s. 83; F. Kašička – B. Nechvátal, o. c. v pozn. 1, s. 122–123.

Obr. 47: Dívčí Kámen, západní obytná část paláce, pohled z 2., původně vydřeveného patra jižního traktu k severu. V popředí vlevo (za náletovou vegetací) část stěny jižní místnosti s otiskem výdřevy a stojkou jinak zaniklého obslužného otvoru kamen (9). Rozeznat lze i stopu napojení kamen na otvor a na dřevěné zateplení (vlevo uprostřed výšky snímku). V pozadí severní stěna středního traktu – dole 1. patro se špaletou nádvorního okénka, nahoře 2. patro se zbytky plošné omítky (srov. obr. 41). Nahoře v pozadí zdívo s krbem a špaletou severního okna sálu (vedle kaple), stav 2024.

Obr. 48: Dívčí Kámen, pohled od kaplového arkýře na západní zeď paláce se třemi okny (srov. obr. 38 a 44), stav 2017.

patra však komfort zásadním způsobem poklesl (srov. níže). K zazdění původního vchodu z ochozu došlo v souvislosti se zvýšením severní spojovací zdi (srov. výše). Protože se nezdá, že by byly konzoly se zbytky pláště dýmníku dodatečné, došlo k této změně zřejmě vzápětí, již v průběhu výstavby.

Střední místnost 2. patra má dosud v severní dělicí zdi výše uvedený průchod s šikmými špaletami a ozubem zaniklého ostění. Na západě, tedy v obvodové zdi paláce, okno není. Lze je však předpokládat směrem do nádvoří, kde se zeď zřítíla. Na jihu se dochoval jen fragment dělicí zdi se západní stojkou otvoru, který jistě sloužil k obsluze kamen v jižní místnosti (srov. níže). Střední místnost zřejmě i v tomto podlaží sloužila především jako obslužná a komunikační, jak ukazuje také otisk ramene dřevěného schodiště na západní stěně, které však nemuselo být původní. Jižní, opět plochostropá místnost stojí v rozsahu bezmála celé západní zdi a zhruba západní poloviny zdi severní, ostatní části obvodových zdí zanikly. Stěny nesou zřetelné otisky výdřevy, zkonstruované těsně před obezděním. Tvořily ji široké (až 80 cm) vodorovné fošny, zakotvené v drážkách koutových sloupků.³⁸⁾ Vchod byl nepochybně umístěn v dnes již zaniklé nádvorní zdi, kde k němu patrně vedla pavlač od jihu, od spojovací zdi. V jižní zdi prostory můžeme předpokládat pyramidální sestavu osvětlovacích otvorů s vnějším výklenkem, charakteristickou pro tímto způsobem zateplené místnosti. Zmíněný obslužný, cihlami obezděný a směrem k severu mírně se rozšiřující otvor kamen byl podle dochované západní špalety asi 120 cm vysoký, z čehož lze předpokládat, že jeho horní část sloužila zároveň k odvodu

38) Charakteristiku výdřevy podali již J. Kypka – J. Veselý, *Obytná stavba v parkánu hradu Dívčího Kamene, Průzkumy památek XIX, č. 1, 2012, s. 98.*

kouře z kamen do dýmníku ve střední místnosti (zanikl beze stop). Parapet otvoru byl vyvýšen asi 20 cm nad podlahou. Vlevo od špalety lze rozeznat mělké ustoupení v otisku dřevěné konstrukce zateplení, nejspíše negativ části kamen. Celé 2. patro uzavíral strop s trámy hustě kladenými ve směru východ – západ.

Pozůstatky 2. patra ve východní části paláce **DK** se dochovaly zejména ve střední části, kde se otvírá opět velké okno do nádvoří, úsek dělicí zdi se špaletou jednoho průchodu na jihu a dělicí zeď se dvěma průchody na severu. Tato zeď je pozoruhodná již zmíněným vztahem k východní, v těchto místech již nestojící obvodové zdi celého paláce. Jak jsme již uvedli, v rozsahu přízemí a 1. patra k ní byla obvodová zeď přiložená na spáru, ale od úrovně podlahy 2. patra dělicí zeď přesahovala vnitřní líc obvodové zdi směrem k východu. To lze nejspíše vysvětlit tak, že v těchto místech probíhal původní ochoz obvodové zdi, která se tak na vnitřní straně zeslabovala (srov. též výše). Zhruba ve stejné výškové úrovni byly v dělicí zdi osazeny stropní trámy 1. patra severní místnosti, z nichž dva dochované fragmenty (zhlaví v mase zdiva) byly nedávno dendrochronologicky datovány 1445/1446.³⁹⁾ Protože jde zjevně o původní dřevěné prvky, naskytá se důležitá otázka, zda je zjištěné datum využitelné jen pro horní část zdi, nebo pro širší celek, vlastně celou východní obytnou část paláce. Vzhledem k tomu, že obě části zdi se svou strukturou neliší, považujeme za pravděpodobnější druhou z uvedených možností. Vznikem východní obytné části paláce **DK** až v době kolem poloviny 15. století by také bylo snazší vysvětlit její odlišnosti oproti části západní, jako velikost oken a jejich omítkové pasparty, nedokonalou návaznost severní zdi průjezdu na špaletu brány či absenci šmorců v celé výši obvodové zdi.

Obr. 49: Dívčí Kámen, detail jednoho se západních oken sálu v západní obytné části paláce, pohled z interiéru. Nahoře dolní část šikmé špalety, pod ní otvory po vzájemně kolmých vodorovných trámech, které se protínaly. Levý z nich byl nosníkem vnějšího ochozu, pravý kotvil jeho vnitřní konec (srov. obr. 32 vlevo nahoře a 38/10), stav 2024.

Obr. 50: Dívčí Kámen, jedno se západních oken sálu v západní obytné části paláce, pohled z exteriéru (srov. obr. 29, první okno zprava). V horní části zbytek stojky a překladu ostění, zjevně původně děleného křížem. V ostění je vidět drážka pro pevné zasklení. Záklenek niky okna je cihelný, stav 2017.

39) Dendrochronologickou analýzu provedl T. Kyncl, Dendrochronologické datování stropních trámů z hradu Dívčí Kámen (k.ú. Holubov). Brno 2010, rkp. (uložen v archivu NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích). Data autorovi poskytl D. Šnejd, kterému děkuji.

Druhé patro západní obytné části paláce na **H** tvořila jediná prostora – sál (cca 14 × 8,5 m), jehož způsob zastropení je nejasný.⁴⁰⁾ Jeho obvodové zdivo bylo oproti předešlému patru podstatně tenčí, pozdějšímu vzniku však nic nenasvědčuje. Od západu byl sál osvětlen trojicí pravidelně rozmístěných oken se sedátky, samotné oken-

40) D. Menclová mylně předpokládá, že zde byli shodně s 1. patrem dvě místnosti (D. Menclová, o. c. v pozn. 22, s. 83–84).

Obr. 51: Dívčí Kámen, pohled z koruny severní spojovací zdi směrem ke zřícenému kaplovému arkýři. V popředí zbytky tenkých zdí arkýře a náběhy triumfálního oblouku, v pozadí část západní zdi sálu s jedním oknem (srov. obr. 31–33, 38, 48), stav 2017.

ní otvory měly podle dochovaných částí tesaných ostění světlost 170×90 cm. Za profilací dvěma nestejně širokými mělkými výžlabky a páskem byla již vnitřní plocha ostění s otvory pro zavěšení okenice. Okenici, která nezapadala do žádné drážky, tiskla k vnitřní straně ostění závora zasouváná do šikmých špalet. Ostění rozdělával pouze vodorovný příčník v horní polovině výšky, opět tedy nelze potvrdit kříže rekonstruované D. Menclovou. Pevné zasklení neexistovalo. Na obou koncích této stěny najdeme dvě úložné, původně dřevem vyložené pravoúhlé skříňky, u levé z nich navíc drobnou, dole zaoblenou konzolu nejasného účelu. Dvojice stejných oken osvětlovaly sál také od jihu a severu. Složitější bylo utváření východní, nádvorní zdi. Těsně při jižní zdi podlaží se nacházel vstup z koruny jižní spojovací zdi, který sice zanikl, stopy po něm, zejména pata segmentového záklenku niky a otvor po pochvě závory, jsou však jednoznačné. Dále k severu následovalo větší okno, s šikmými špaletami a zasouvací závorou

okenice. Světlou šířku jeho zaniklého ostění lze odhadnout asi na 100 cm, další údaje chybějí. Těsně v severním sousedství okna nepřehlédneme v sálu malou niku s tesaným profilovaným ostěním a prkenným překladem interiéru (pro detailní průzkum dnes nedostupné). Na druhé, severní straně niky se dochovala v tloušťce zdi horní část svislého sopouchu obdélného půdorysu, společného kamnům v jižní a krbu v severní místnosti 1. patra (srov. výše). Poněkud problematický je výklad původně asi 250 cm širokého otvoru severně od sopouchu. Jeho jižní špaleta ztratila líc, který se však dochoval ve špaletě severní, kolmé k nádvornímu průčelí. Je zřejmé, že zde nebyl ozub po ostění, nároží je neporušené. Šlo tedy o nápadně širokou proluku, která nebyla upravena k uzavírání směrem do nádvoří, ale volně se otvírala nad jeho prostor. Ve srovnání s podobným otvorem o patro níž (šířka cca 180 cm) je však tento otvor podstatně širší. Hypoteticky bychom proto mohli uvažovat, že na něj navazoval dřevěný či hrázděný arkýř (kaple?). V severním sousedství tohoto širokého otvoru se konečně dochovala lomící se chodbička v tloušťce nádvorní zdi. I když je dnes nepřístupná, napovídají letecké záběry tomu, že se do ní vstupovalo nedochovaným vchodem při severovýchodním koutě sálu a zakon-

čena byla arkýřovým prevetem v severním průčelí paláce. Pokud jde o možnost vytápění sálu, víme jen o uvedeném společném sopouchu kamen a krbu prvního patra zhruba uprostřed tloušťky nádvorní zdi. Jiná možnost evidentně nepřipadá v úvahu, a to ani prostorově. Uvažovat tedy můžeme jen o nějakém dalším způsobu předávání tepla z vytápěných místností v 1. patře. Otevřená je otázka vstupu do sálu. Již jsme zmínili vchod v jihovýchodním rohu, zaniklým portálem z ochozu na koruně jižní spojovací zdi (srov. níže). Schodiště přímo interiérem 1. patra dnes nic nenasvědčuje, vyloučit je však nemůžeme. Pozoruhodné jsou v této souvislosti zbytky trámových nosníků, které vystupovaly z nádvorního průčelí v úrovni podlahy sálu. Dochovaly se minimálně dva – jeden v místě mezi vstupem ze spojovací zdi a oknem, druhý pod oknem. Otvory s nepravidelně olámanými ústími dál směrem doprava ve stejné horizontále představují nejspíše druhotné zásahy, relativně mělké a bez otisků trámů. Uvedené nosníky snad

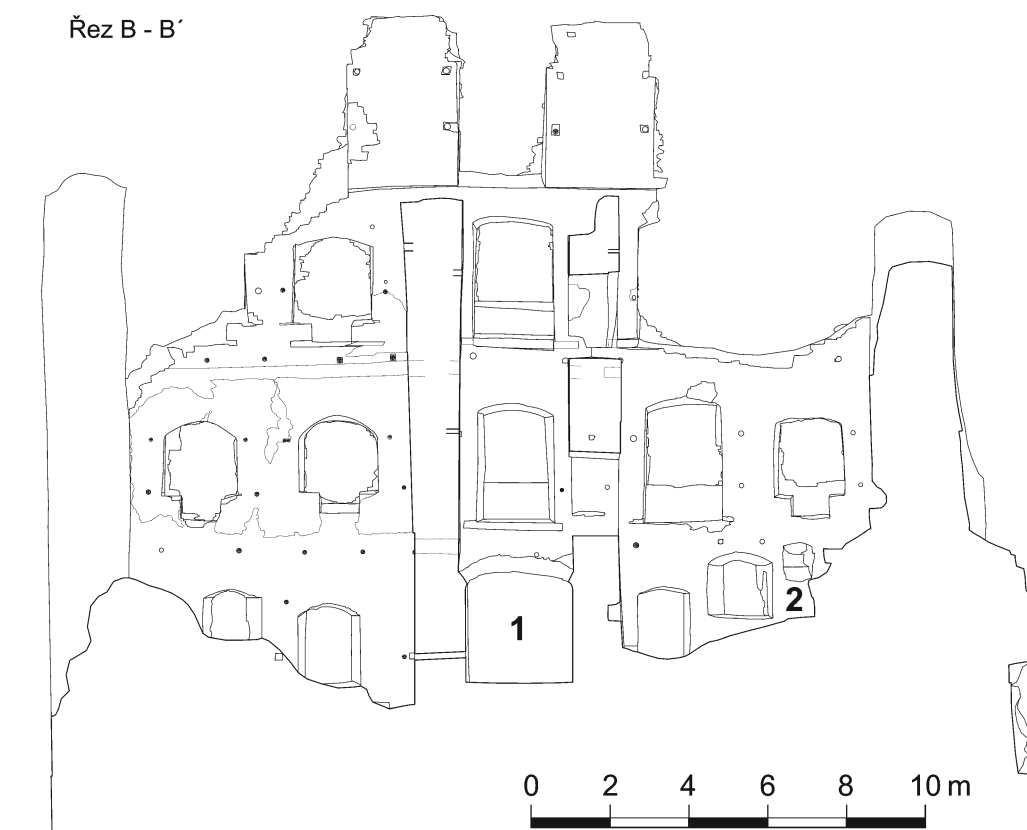
Obr. 52: Divčí Kámen, nádvorní průčelí východní obytné části. Okna všech čtyř podlaží přišla o ostění, místy se však dochovaly omítkové pasparty na jejich obvodu. Hlazená pasparta lemuje také vjezd do průjezdu. Průčelní zeď je k obvodové zdi přiložena oběma svými konci na spáru. Nad horním koncem pravé spáry vystupuje několik vazacích kamenů (označ. šipkou), jsou však součástí teprve dodatečného zvýšení obvodové zdi (srov. obr. 18 a 21). Vlevo dole přibližně čtvercové okénko (označ. šipkou), snad související s topením v přízemí severní místnosti (2) (foto Č. Šíla, 1962, archiv NPÚ GnŘ, č. 91863).

prozrazují krátkou pavlač, na kterou bylo možno vystoupat po dřevěném schodišti z pavlače o patro níž. Z krátké pavlače – podesty by bylo možno vstoupit do vchodu na konci spojovací zdi.

Analogický sál východní obytné části paláce **H** zcela ztratil nádvorní zeď, což zásadně ochuzuje naše možnosti rekonstruovat jeho původní uspořádání a funkci. Existenci zaniklé zdi již prozrazují pouze tzv. šmorce na obou jejích koncích. V jižní a severní zdi sálu se dochovaly pozůstatky dvojic oken s šikmými špaletami a dřevěnými pochvami zasouvacích závor okenic, rozeznat lze i zbytky oboustranných sedátek. Světlou šířku zaniklých ostění dokážeme rekonstruovat přibližně stejně jako v západním sálu. Další okno bylo v jižní a střední části východní zdi, zatímco její severní část je vybrána rozsáhlou depresí topeniště, resp. sopouchu komína krbu umístěného o patro níže. Tato deprese musela být v době funkce stavby upravena tak, aby zároveň sloužila k vytápění sálu. Vlevo od tohoto tělesa, v severovýchodním koutě místnosti, zřejmě ústila zalomená chodbička do arkýřového prevetu, který

musel vyčnívat na severu z obvodové zdi. Zdivo chodbičky bylo částečně vysazeno z východního průčelí paláce, jak napovídá zde předstupujících několik lomových kamenů. Dnes tvarově nejasný výklenek vpravo od topeniště je patrně pozůstatkem skříňky ve zdi. Na jižní straně sálu se kromě pozůstatků dvou oken se sedátky a pochvami závor dochoval další důležitý relikt – stojka a fragment překladu tesaného sedlového portálu, profilovaného oblounem a mělkým výžlabkem. Za ostěním byly otvory pro zasouvání závoru. Tento portálek představoval protějšek původně jistě stejného vstupu do západní obytné části. Pozoruhodné přitom bylo přesné umístění vstupů ve vztahu k navazujícím zdem. Portálky stály jen menší částí na spojovací zdi a z větší části byly součástí nádvorních zdí obytných částí paláců. Z toho je zřejmé, že spojovací zeď musela nést ochoz, který byl výrazně předsazen nad prostor nádvoří. Konce trámů zřejmě nebyly podepřeny. Stejně tak nic nenasvědčuje tomu, že by byl ochoz součástí nějaké rozsáhlejší konstrukce při vnitřním lici spojovací zdi. Ochoz spojoval sály, zároveň však – jak již bylo uvedeno – pa-

Řez B - B'

Obr. 53: Dívčí Kámen, geodetické zaměření nádvorní zdi východní obytné části – vnitřní, východní strana (srov. 16a). Uprostřed střední trakt s průjezdem v přízemí, upravo dole (v přízemí) event. kouřovod (2), srov. 54 a 60.

Obr. 54: Dívčí Kámen, celkový pohled na palácové jádro od východu. Destrukce východní partie stavby otevřela pohled do interiéru. Uprostřed úzký trakt průjezdu se třemi velkými okny směrem do nádvoří, vlevo interiérová stěna nádvorní zdi jižního traktu s omítkou, zřetelně přiložená na spáru k obvodové zdi (zcela vlevo), upravo podstatně méně dochovaný severní trakt (srov. obr. 53), stav 2017.

trně umožňoval sestup od jeho portáلكů po fasádě k vchodům do prvních pater. Severní spojovací zeď zjevně ochoz nenesla. O vytápění východního sálu jsme se již zmínili, hypoteticky s ním můžeme spojit ještě předávaný výhřev z kamen v jižní místnosti 1. patra.

Třetí patra

Oba obytné díly paláce hradu **DK** měly ještě 3. patro, představované rozlehlým prostorem sálu. V západním se horní podlaží dochovalo v rozsahu převážné části západní zdi a fragmentů severní a východní zdi, celý interiér měl rozměry cca 9,5×21 m. Obvodová zeď byla jen 120–150 cm široká, tedy znatelně tenčí oproti nižším podlažím. Sál od západu osvětlovala čtyři velká okna, z nichž tři se takřka kompletně dochovala, s výjimkou ostění, z nichž zůstal jen fragment v druhém okně od jihu. Podle něj můžeme samotný otvor rekonstruovat jako max. 200 cm vysoký a 100 cm široký. Z žuly vytesané ostění bylo z obou stran okosené a na vnitřní straně páska mezi okoseními opatřené polodrážkou pro pevné zasklení. Ostění mělo střední kříž, rozdělující okenní otvor na čtyři části, vyšší dole a nižší nahore. Dochovaný fragment ostění prozrazuje zavěšení okenic na vnitřní straně, stopy zasouvacích závor však ve špaletách oken chybějí. Zhruba uprostřed severní zdi bylo další takové okno, z nějž lze ve zbytku zdi identifikovat východní špaletu, zatímco na jihu, kde se zeď i s nárožím zřítla, můžeme takový otvor jen předpokládat. Existence oken v obvodové zdi sálu představuje výraznou odlišnost oproti předešlým podlažím. Nádvorní zeď opět stojí pouze v rozsahu severního traktu této části stavby. Zhruba uprostřed, nad oknem předchozího patra, vidíme v místnosti prohlubeň velkého krbu, dnes již jen s jednou postranní konzolou a zužujícím se dýmníkem. Vpravo od krbu se dochovala šikmá špa-

Obr. 55: Dívčí Kámen, pohled od východu k průjezdu brány. V popředí předpokládané předbrání s „výřezem“ nejasného účelu vlevo. Vpravo nahoře otisk zaniklé obvodové zdi (v rozsahu 1. patra severní mezitraktové zdi), srov. obr. 14, 17, 54 a 56 (foto Č. Šíla, 1962, archiv NPÚ GnŘ, č. 91867).

leta dalšího, jinak zmizelého velkého okna, vlevo pak široký vstup do nejspíše kaplového arkýře, jehož trojúhelný půdorys vystupoval pomocí oblouku z cihel a lomového kamene, neseného dvěma šikmo osazenými, nejednotně provedenými konzolami nad kout sevřený vnitřním lícem severní hradby a nádvořním průčelím křídla. Podle dochovaného fragmentu na jihu a severu měla pětiboká kapse jen asi 70 cm široké zdivo, umožňující v dolní úrovni maximálně využít mocnost spojovací zdi. V horní části bylo zdivo na vnitřní straně ještě asi o 10 cm tenčí, aby na vodorovný ozub vnitřního líce mohla být osazena cihelná, jen fragmentárně dochovaná klenba, jejíž morfologii nelze podle jediného koutového výběhu s diagonálně směřující hranou spolehlivě vyhodnotit. Stěží však lze přijmout dosavadní představu žebrové klenby.⁴¹⁾

Do sálu bylo možno vstoupit po schodišti z 2. patra středního traktu a event. také z koruny jižní (spojovací) zdi nádvoří, to však již nelze prokázat. Na severu sálu bránil této možnosti závěr kapse. Otázkou zůstává také poloha nezbytného prevetu, který můžeme jen předpokládat v severozápadním rohu sálu. Vysvětlit bychom tak mohli poněkud asymetrické rozmístění čtyř západních oken. Vytápění sálu zajišťoval uvedený krb vedle arkýřové kapse, umístěný však v rámci celého sálu velmi excen-

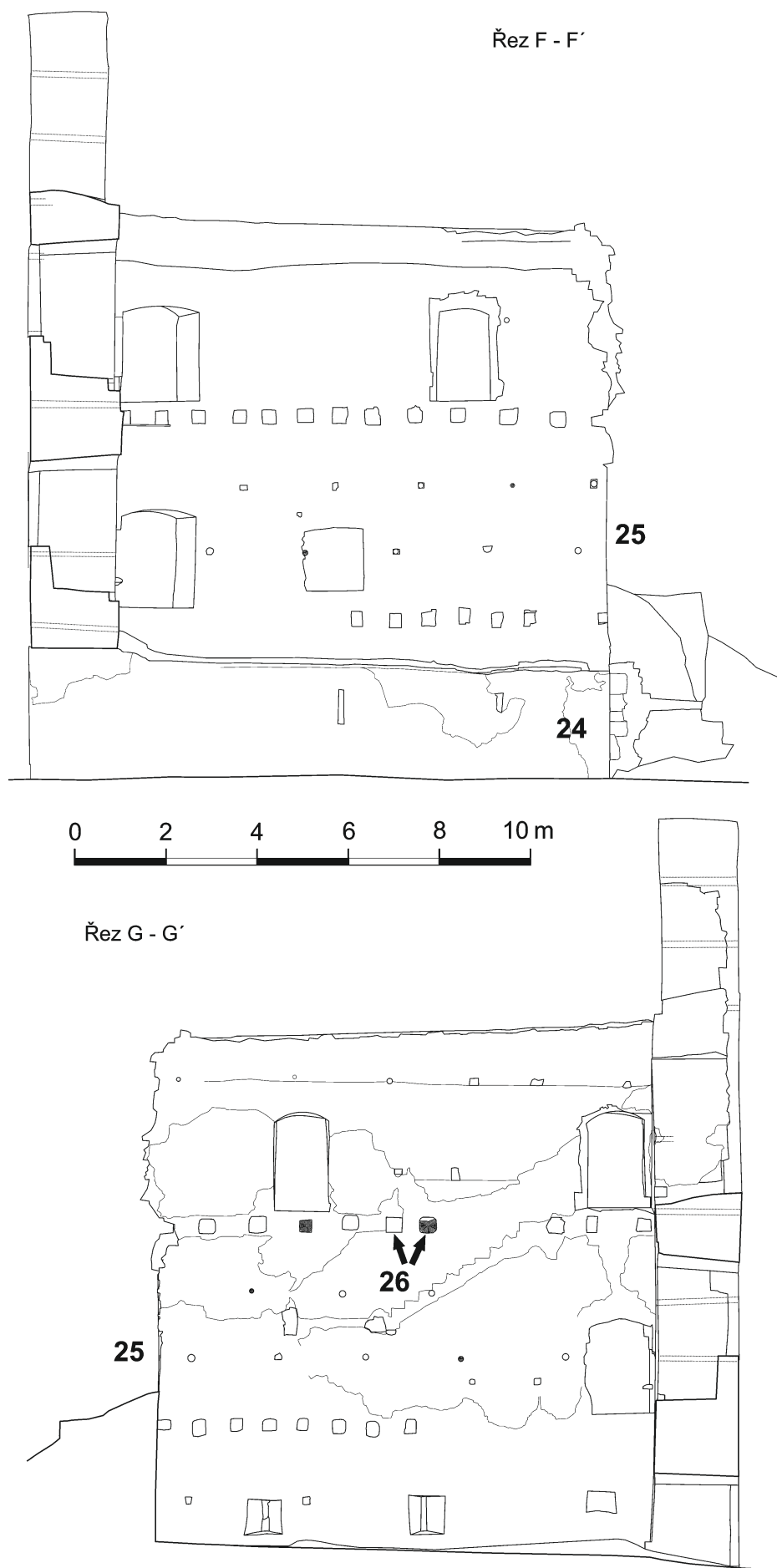

Obr. 56: Dívčí Kámen, pohled od jihovýchodního nároží ke vstupní partii paláce (srov. obr. 55). V popředí nárožní suterénní prostora jižního traktu, dnes zasypaná, s úzkým klenutým otvorem neznámého účelu ve zdi oddělující menší místnost pod vrátnicí (?) od větší místnosti (vlevo dole, srov. obr. 14). Výše dvě zdi vymezující v přízemí průjezd. Svislé zakončení severní z nich vpravo prozrazuje primární vznik obvodové zdi paláce přibližně do výšky podlahy 2. patra (25) (foto Č. Šíla, 1962, archiv NPÚ GnŘ, č. 91868).

trický. Proto můžeme uvažovat o dalším krbu v nádvořní zdi jižní části prostoru. Pozoruhodná je otázka komínu kamen dřevem zateplené místnosti o podlaží níž, který by procházel takřka středem sálu do podstřeší. Ať už jeho těleso či speciální úprava vypadaly jakkoli, mohlo také přispívat k vyhřívání rozlehlého sálu, když jím byl palác zvýšen. O zastropení sálu nic nevíme, zcela hypoteticky si však můžeme představit i náročnější tesařskou konstrukci, spojenou s krovem.

Dosavadní bádání nevěnuje bližší pozornost také západnímu průčelí paláce, které se obracelo k protější, takřka neschůdné skále nad zákrutem Křemžského potoka. Těsně pod parapety velkých oken horního patra zde probíhala vodorovná řada hranolových dubových nosníků, vzájemně vzdálených asi 120–150 cm, z nichž se dochovaly zbytky. Nosnou funkci trámů potvrzují stejně provedené, současné kolmé prvky v masě zdi, blíže vnitřnímu líci, které měly vyloučit uvolnění či pokles trámů při zatížení jeho předsazeného konce (tyto „kotvy“ jsou obnaženy jen v místech destrukce lícního zdiva). Odkud byl předsazený ochoz na těchto trámech přístupný, je dnes nejasné, nejspíše však pouze z příslušného patra paláce, neboť nad ochoz spojovacích zdí v jeho maximální dosažené výšce byl vyvýšený téměř o 250 cm. Ochoz pokračoval

41) Srov. pozn. 23.

ve stejné úrovni na severním průčelí, kde se také dochovaly příslušné otvory po nosnících, a předpokládat jej můžeme také na jihu.

Jeden z dochovaných nosníků u jižního okna západního průčelí byl dendrochronologicky datován do intervalu let 1469–1476,⁴²⁾ přičemž uvedený způsob upevnění trámů vylučuje možnost jejich druhotného osazení. Zatímco tedy stavbu západního dílu paláce na **DK** můžeme v rozsahu přízemí a dvou pater spolu s celou obvodovou zdí spojit s výstavbou hradu na základě královského povolení z roku 1349, s posledním, 3. patrem je tomu jinak. Uvedené dendrochronologické datování prozrazuje jeho dodatečný vznik až někdy v poslední čtvrtině, event. v 70. až 80. letech 15. století. Sekundární výstavbě horního patra nasvědčuje také dosud nepovšimnuté, výše již zmíněné neplynulé nasazení vnějšího líce jeho západní zdi na 2. patro – při jihozápadním nároží lze rozpoznat nepravidelné odsazení. Podobnou vypovídací hodnotu má způsob osazení jižní patky obloky vynášejícího závěr kaple. Patka byla osazena bezprostředně v pravém horním rohu nádvorního okna druhého patra. Toto staticky problematické řešení, zasahující jistě do dnes již zaniklého ostění okna, si lze za předpokladu vzájemně současného původu stěží předsta-

42) T. Kyncl, o. c. v pozn. 3. Srov. v této pozn. poděkování.

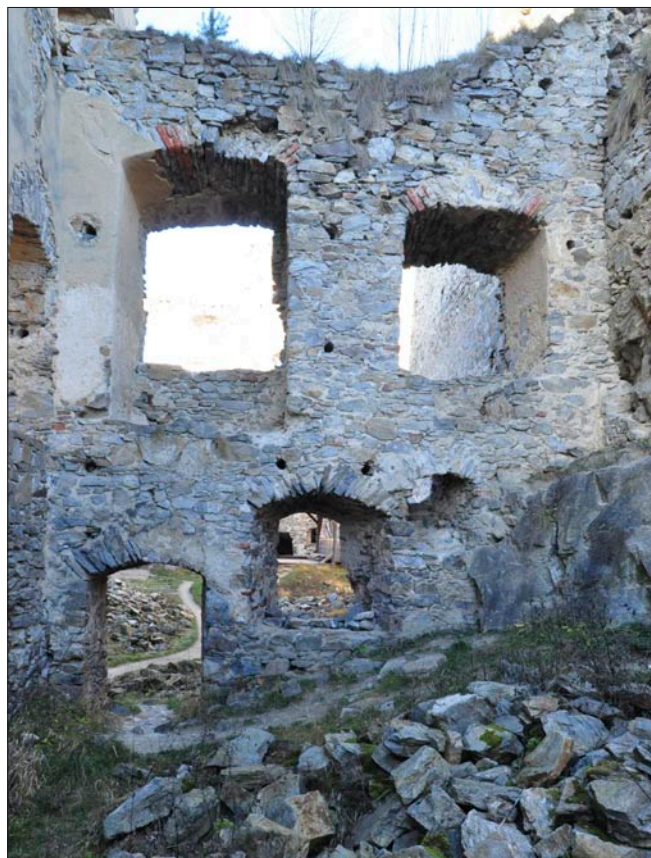
Obr. 57: Dívčí Kámen, geodetické zaměření, pohled na severní stěnu průjezdu, s řezem nádvorní zdi (vlevo; srov. 16a). Vpravo pozůstatky vlastní brány (obr. 58), nad ní přímé svíslé zakončení zdi, přiložené na spáru ke zdi obvodové (srov. obr. 56).

Obr. 58: Dívčí Kámen, geodetické zaměření severní zdi průjezdu, pohled ze severního traktu s otvory průchodů (srov. 16a). Vpravo řez nádvorní zdi. Na pohledu dole přízemí s okénky do průjezdu, v 1. patře otisk schodiště. 26 – dochovaná zhlaví trámů s dendrodatem 1445–6. Vlevo přímé svíslé zakončení zdi, která přiléhala na spáru ke zdi obvodové (srov. obr. 57).

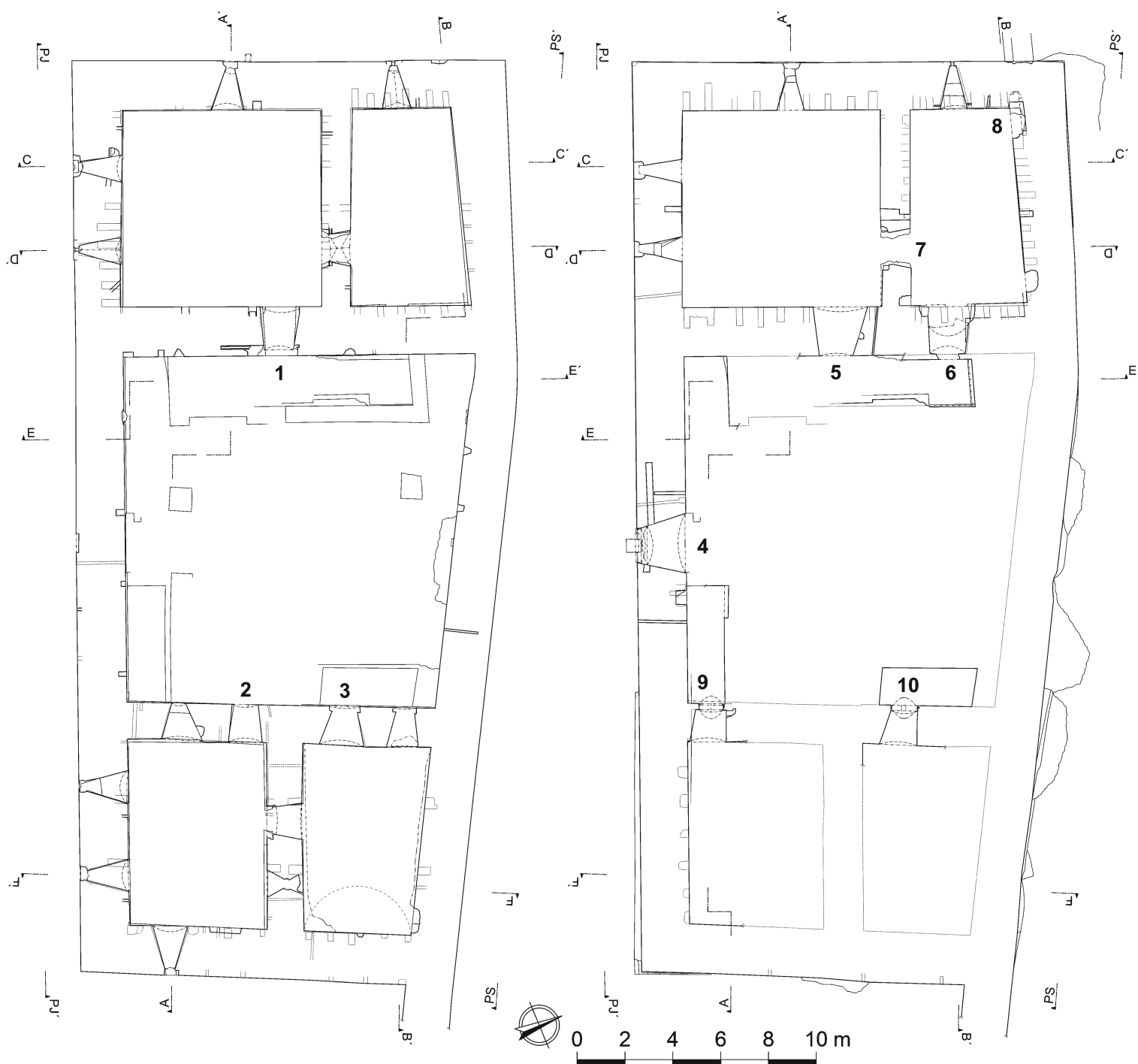

Obr. 59: Dívčí Kámen, pohled od jihu na relikt severní špalety otvoru brány do paláce (srov. obr. 57 vpravo a 17 vpravo). Vnější nároží s portálem brány zaniklo, vnitřní nároží je svázáno původními kvádry (24). Na toto nároží zleva přiléhá stěna průjezdu s výběhem stlačené valené klenby a zbytkem plošné omítky. Skutečnost, že stěna není v půdorysu odsazena od armovaného nároží, napovídá jejímu pozdějšímu vzniku. V celé výšce snímku je vidět, že boční zeď průjezdu (vlevo) byla na spáru přiložená k obvodové zdi paláce (uprostřed, srov. obr. 57), stav 2024.

Obr. 61: Helfenburk, celkový pohled na palác od jihozápadu, s parkánovou hradbou v popředí. Vpravo hlavní, jižní průčelí s vchodem uprostřed (4). Některé záklenky oken v patrech západní obytné části (v popředí) byly v minulých desetiletích rekonstruovány, stav 2024.

Obr. 60: Dívčí Kámen, interiér severního traktu východní obytné části paláce. Pohled na nádvorní zeď, v přízemí vlevo vchod, uprostřed okno, vpravo ve vyvýšené poloze ven stoupající otvor (2), patrně součást systému vytápění (srov. obr. 53), stav 2017.

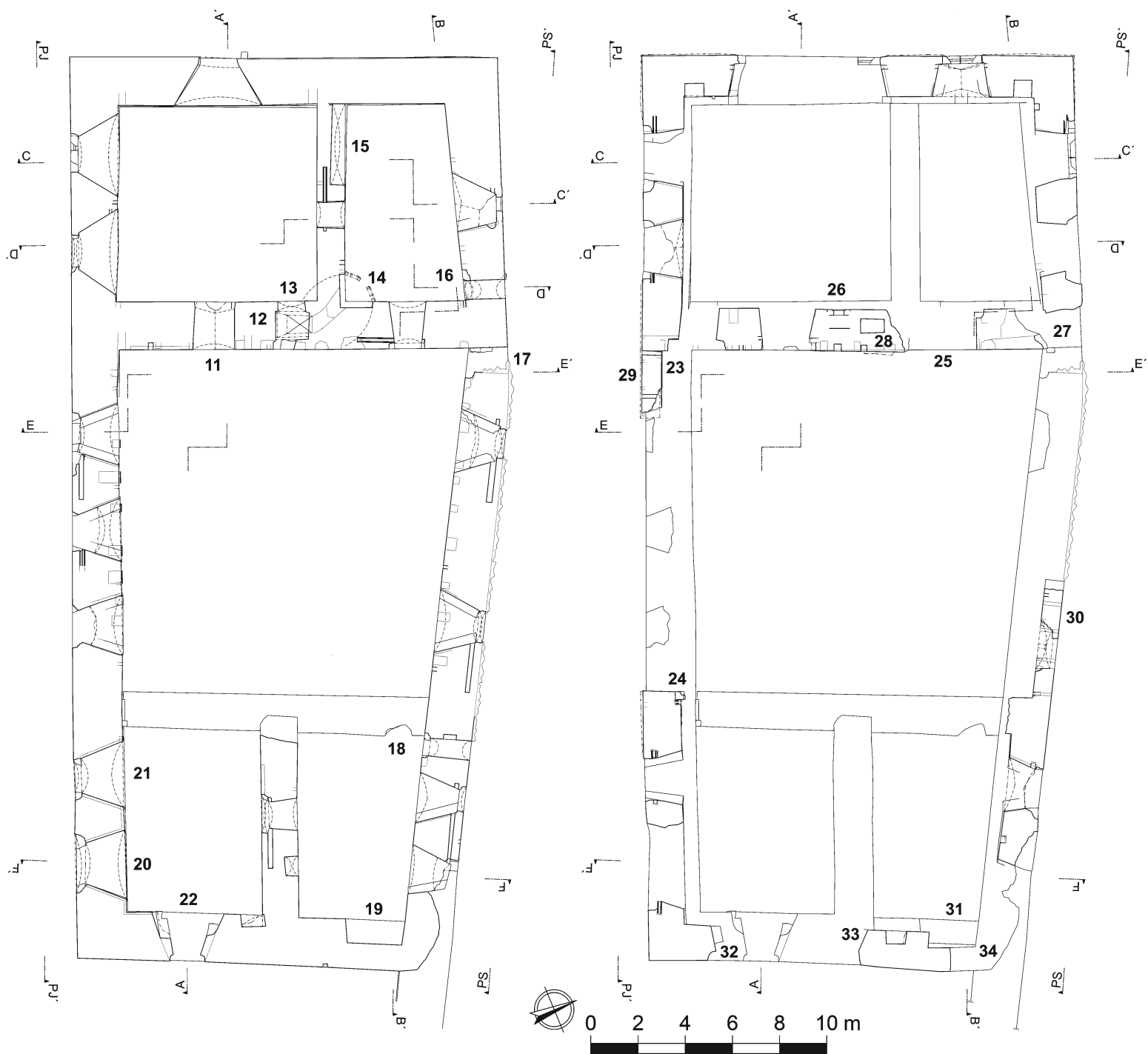
Obr. 62a: Helfenburk, geodetické zaměření půdorysu v úrovni přízemí, Černý a kol. 2016.

1 – vchod z nádvoří do západní obytné části; 2, 3 – vchody do východní obytné části.

Srov. též poznámku (tučně) u obr. 16a.

Obr. 62b: Helfenburk, geodetické zaměření půdorysu v úrovni sklepa (srov. obr. 62a).

4 – vchod do nádvoří paláce; 5 – vchod do horního sklepa západní obytné části; 6 – vchod do dolního sklepa západní obytné části; 7 – průchod mezi horními sklepy; 8 – skříž; 9, 10 – vchody do sklepů východní obytné části.

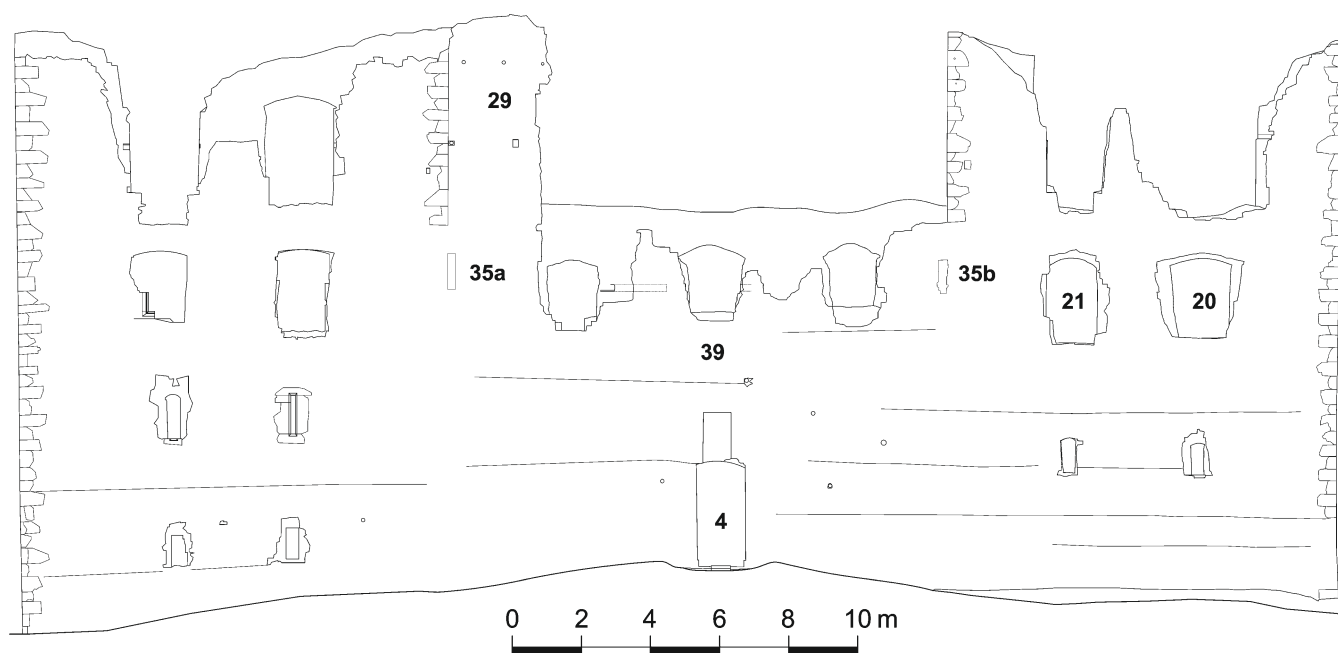

Obr. 62c: Helfenburk, geodetické zaměření půdorysu v úrovni 1. patra (srov. obr. 62a).

11 – vchod z pavlače do 1. patra západní obytné části; 12 – komín a obslužné otvory kamen; 13 – místo kamen; 14 – krb; 15 – výklenková police; 16 – přístup k zaniklému prevetu; 17 – místo pravděpodobného prevetu; 18 – přístup k zaniklému prevetu; 19 – výklenek krbu; 20, 21 – dvě okna s latěmi deštění; 22 – třetí, později zúžené okno.

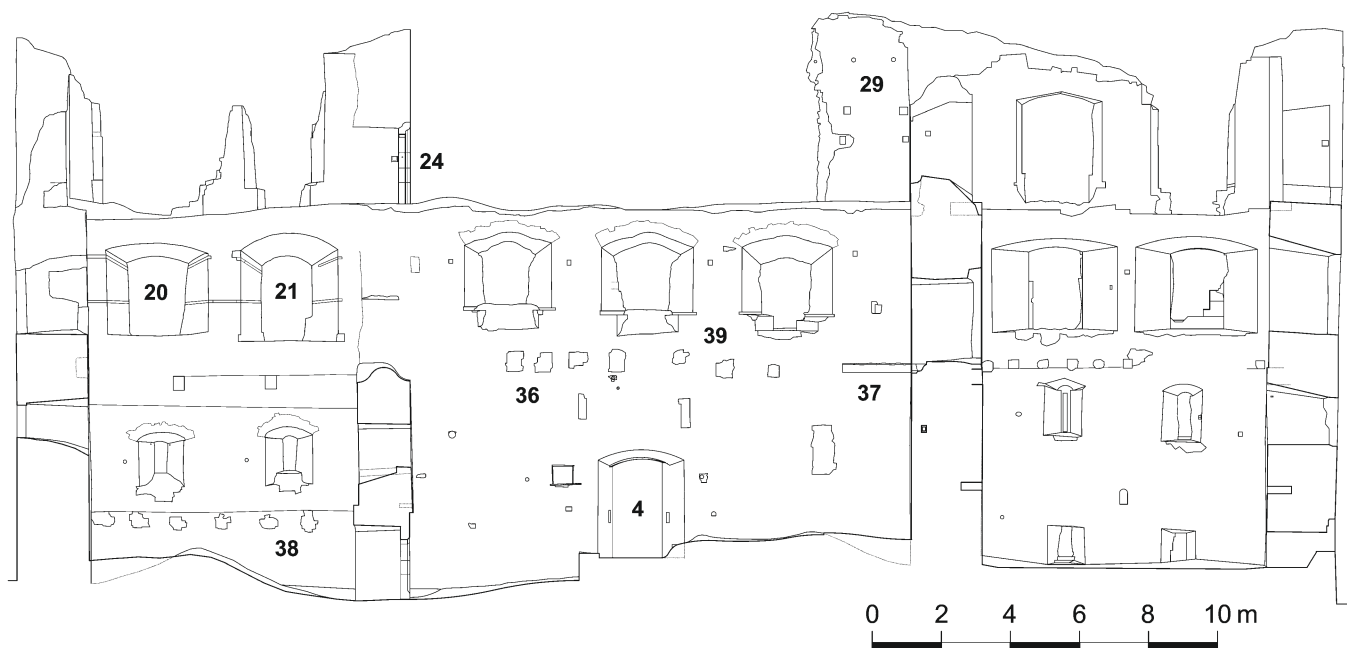
Obr. 62d: Helfenburk, geodetické zaměření půdorysu v úrovni 2. patra (srov. obr. 62a).

23, 24 – pozůstatky vstupů z jižní spojovací zdi do sálů; 25 – proluka zakončená arkýřem (?); 26 – skříňka v tloušťce zdiva s dvířky; 27 – místo chodbičky k zaniklému prevetu; 28 – komín; 29, 30 – zdi pozdějších nástaveb; 31 – výklenek krbu; 32, 33 – špalety východních oken sálu; 34 – místo přístupu k prevetu v severní zdi.

Obr. 63a: Helfenburk, geodetické zaměření jižní fasády paláce (srov. obr. 62a). 35a, b – cihelné obdélníčky nejasného účelu.

Řez A - A'

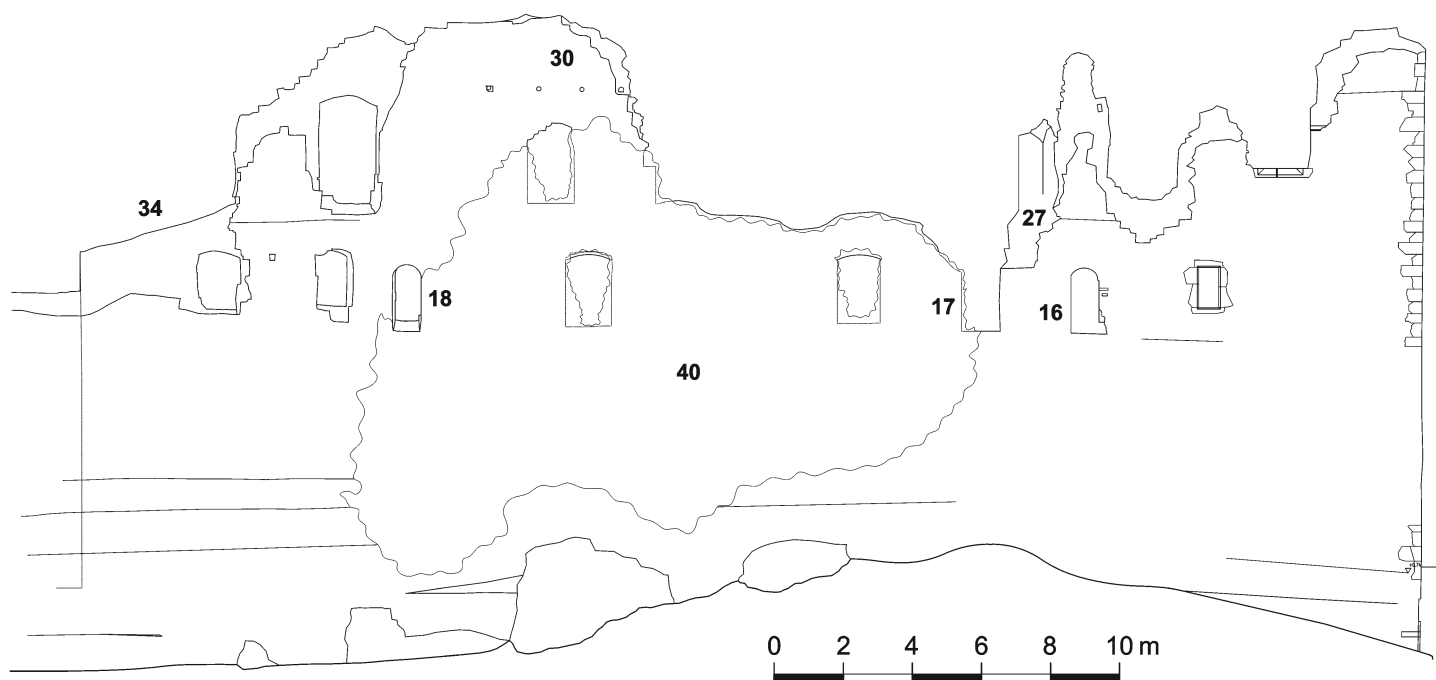

Obr. 63b: Helfenburk, geodetické zaměření, podélný řez palácem s pohledem k jihu (srov. obr. 62a). 36 – vodorovná řada dodatečných kapes; 37 – otisk hluboko osazeného trámového nosníku pavlače; 38 – dodatečné kapsy pro stropní trámy sklepa; 39 – okna v patře jižní spojovací zdi.

vit. Ostatně také klenba, která je původní součástí kaple, naznačuje spíše pozdní původ.

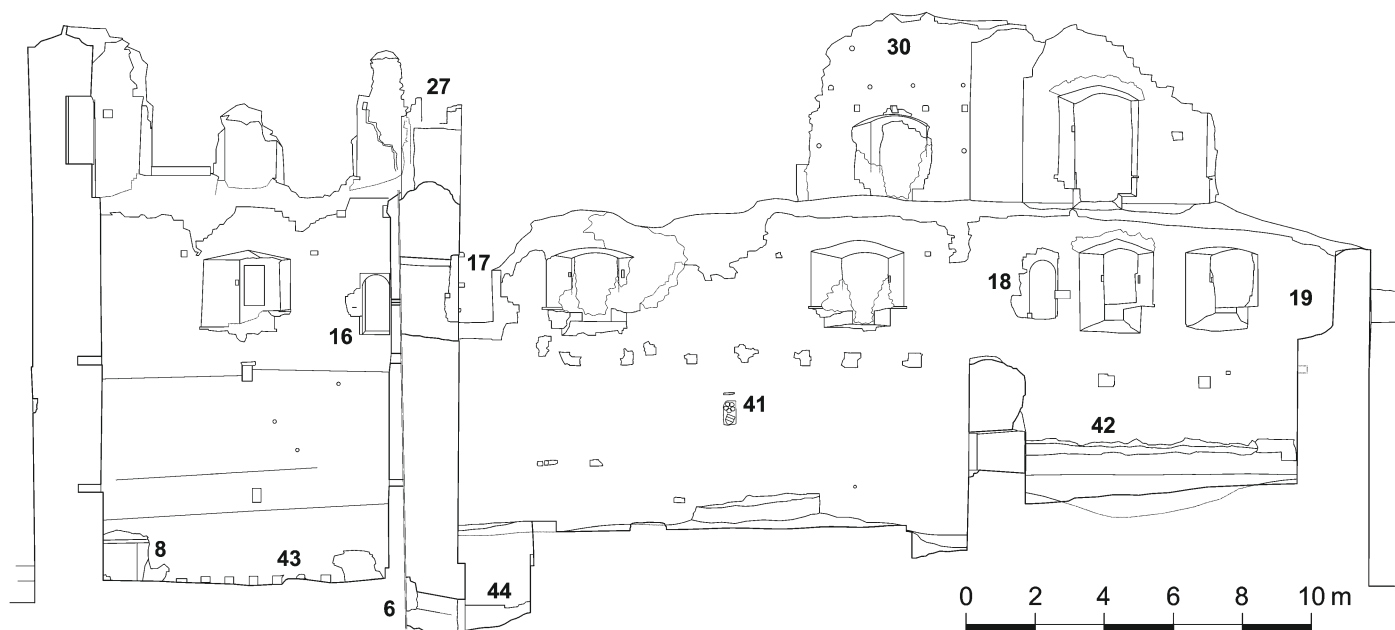
Třetí patro východní obytné části paláce **DK** se dochovalo jen v rozsahu fragmentů tří oken v nádvorní zdi. Podobné okno s velkou nikou a šikmými špaletami je fotograficky doloženo na severní straně, o ostatních zdech nemáme žádné informace. Nádvorní zeď je asi 180 cm široká, tedy podstatně víc než zeď téhož patra západního dílu. Podobně tomu bylo se severní zdí. Podle absence stop

dělicích zdí na vnitřní straně nádvorní zdi lze soudit, že také celé horní patro východní části paláce tvořil jeden prostor – sál. Není však dodatečný, ale současný s celkovou výstavbou tohoto dílu paláce v době kolem poloviny 15. století, jak jsme zdůvodnili výše.

Obr. 63c: Helfenburk, geodetické zaměření severní fasády paláce (srov. obr. 62a). 40 – část fasády porostlá břečťanem.

Řez B - B'

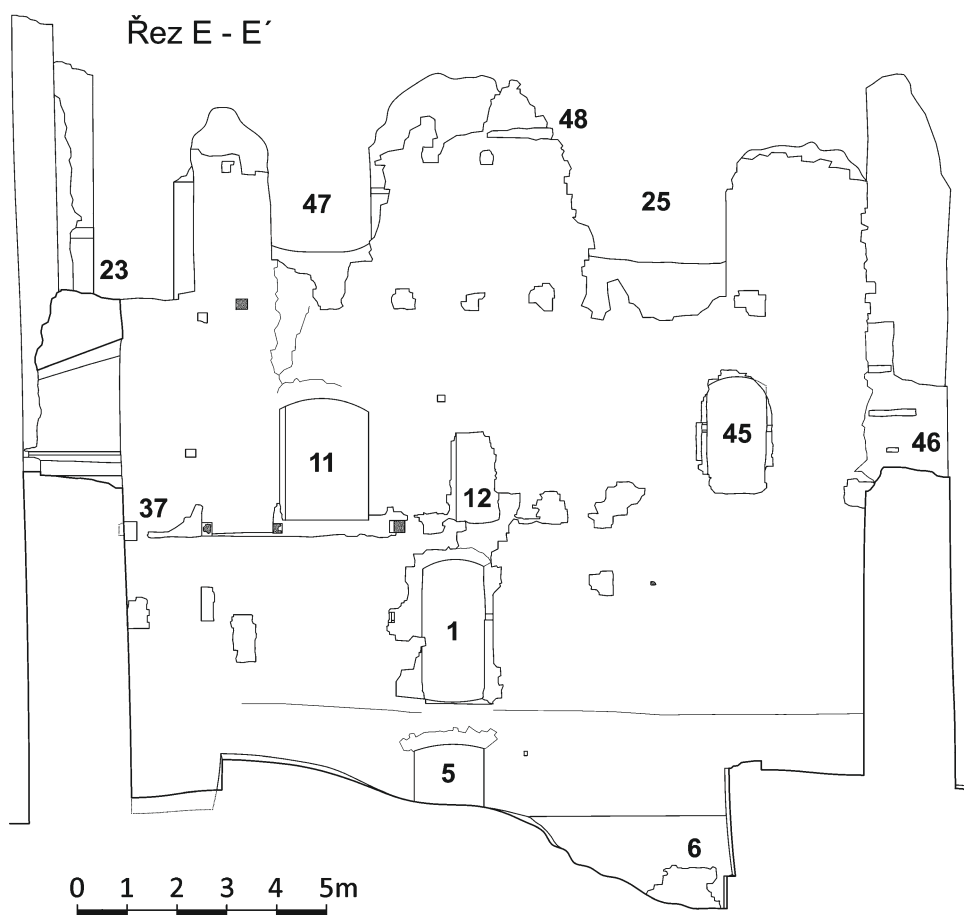

Obr. 63d: Helfenburk, geodetické zaměření, podélný řez palácem s pohledem k severu (srov. obr. 62a). 41 – kamenný znak (obr. 4); 42 – pozůstatky valené klenby; 43 – kapsy po stropních trámech dolního sklepa; 44 – šije ke vchodu do dolního sklepa.

ROZPORUPLNÝ OBRAZ ROŽMBERSKÉHO HRADNÍHO PALÁCE DOBY KARLOVSKÉ

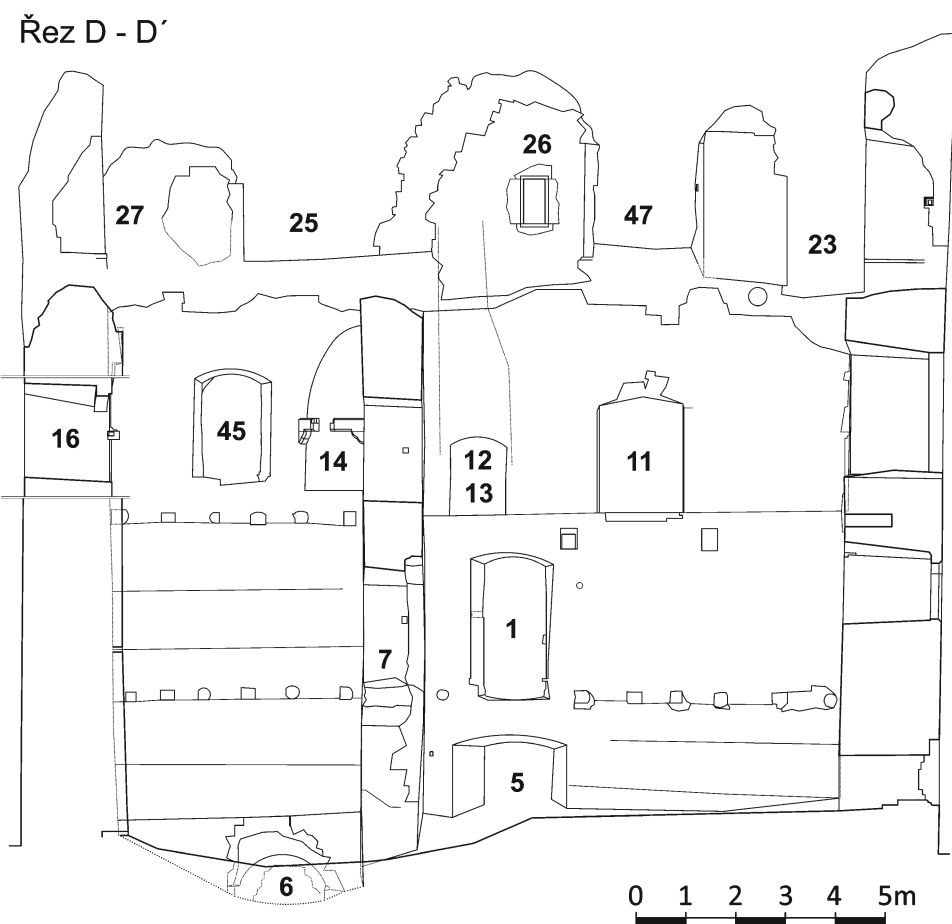
Na první pohled velmi podobné paláce dvou hradů z doby po polovině 14. století se ve skutečnosti vzájemně liší nejen v mnoha detailech, ale poněkud překvapivě také v základním pojetí. Vzájemná podobnost je tedy jen rámcová. Palác **DK** byl charakteristický mohutnou obvodovou hradbou bez okenních otvorů (výjimkou mohla být okénka na jihu vydržené místnosti v 2. patře). Okna

směrem do exteriéru hradu v horním podlaží západní obytné části paláce jsou teprve součástí druhotného zvýšení někdy v poslední třetině 15. věku. Vzhledem k dobrému vnějšímu zabezpečení terénem i dalšími stavbami to nelze vysvětlovat jen potřebami obrany, i když postupné zvyšování spojovacích zdí není v rámci úvah zanedbatelné a zatím nám chybí přesnější představa o chronologii ostatních částí hradního areálu. Důvody můžeme hledat také v oblasti symboliky, formálního výrazu. Opatrně by-

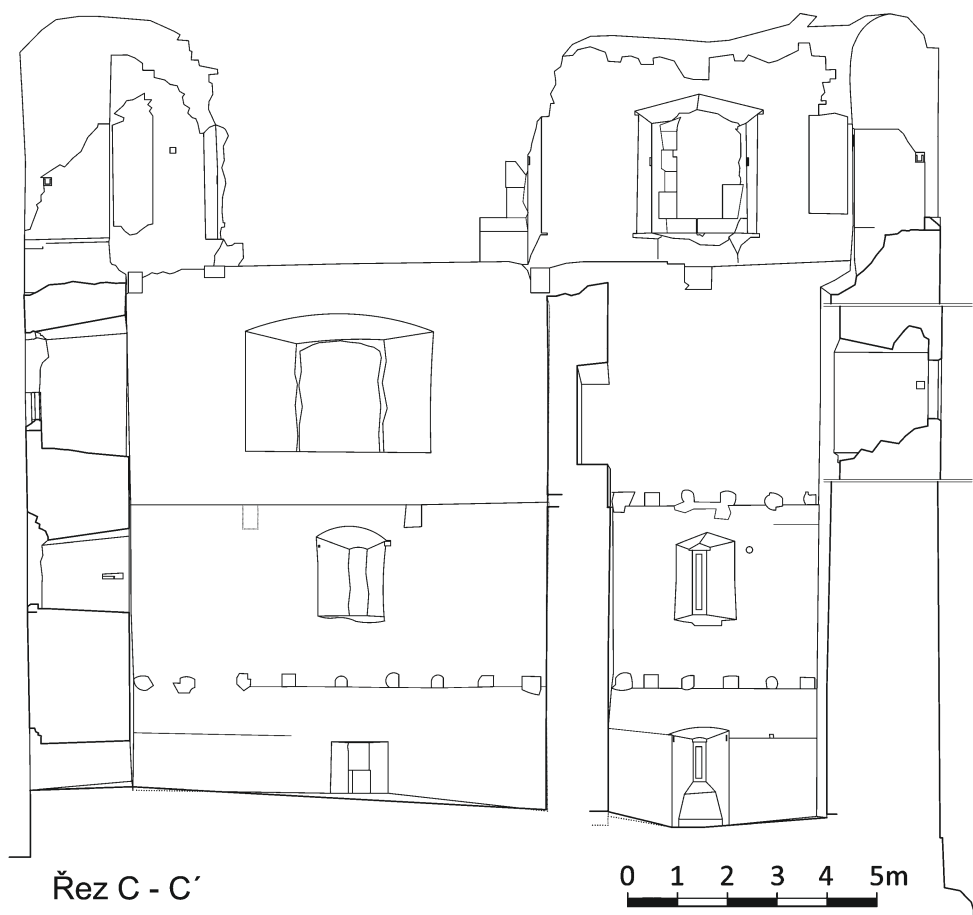
Obr. 64a: Helfenburk, geodetické zaměření, příčný řez spojovacími zdmi s pohledem na nádvoří průčelí západní obytné části (srov. obr. 62a).

6 – olámaný vchod do dolního sklepa; 5 – upravený vchod do jižního sklepa; 1 – ostění zbavený vchod do přízemí, se stopami pochvy pro závoru; 11 – vstup v 1. patře nad linií pavlače, který neměl kamenné ostění; 12 – malý vstup do dolní části komína; 45 – okno do severní místnosti 1. patra, jehož ostění zaniklo; 46 – „šmorce“ na severovýchodním nároží této části paláce; 23 – místo vstupu do sálu v 2. patře z jižní spojovací zdi; 47 – okno s pochvou závory, jehož ostění zaniklo; 25 – proluka po event. arkýři; 48 – několik předstupujících lomových kamenů (římsa).

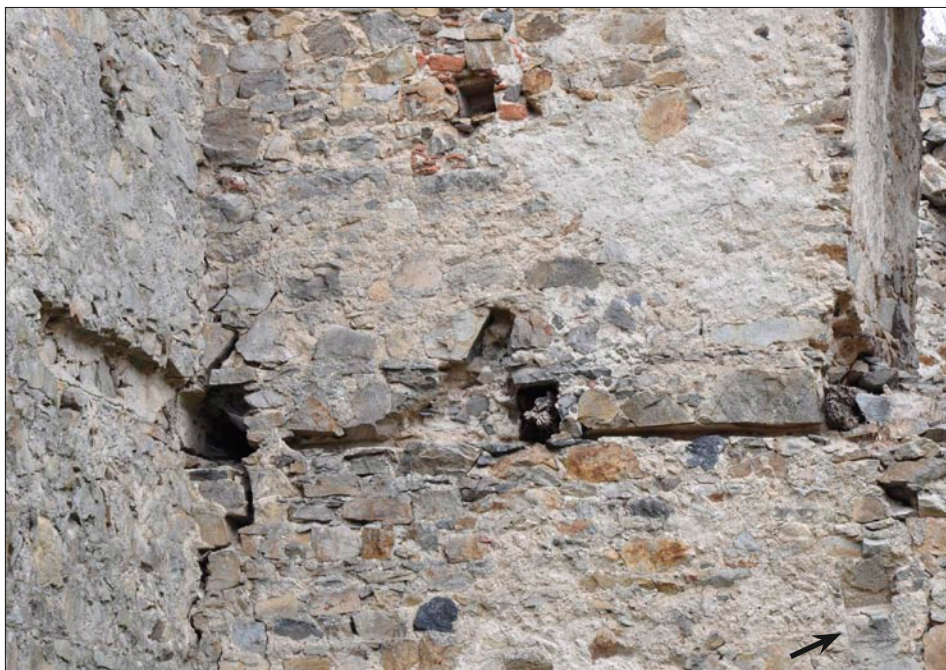

Obr. 64b: Helfenburk, geodetické zaměření, příčný řez s pohledem na vnitřní stranu západní nádvoří zdi (srov. obr. 62a, obr. 64a).

Obr. 64c: Helfenburk, geodetické zaměření, příčný řez s pohledem na vnitřní stranu západní zdi paláce (srov. obr. 62a, 69, 77, 86).

Obr. 65: Helfenburk, nádvoří průčelí západní obytné části paláce (srov. obr. 64a s legendou), stav 2008.

Obr. 66: Helfenburk, nádvorní průčelí západní obytné části paláce (srov. obr. 65), detail s hlubokou kapsou a otiskem jižního trámu pavlače (vlevo). Směrem doprava se dochovaly zbytky dalších dvou trámů stejného účelu, s negativem jejich vodorovného „polštáře“. Vpravo špaleta vstupu z pavlače do 1. patra, pod ní (v rohu obrázku, označeno šipkou) mělká kapsa šikmá, nejspíše provizorní vzpěry (srov. obr. 92), stav 2015.

chom snad mohli uvažovat o jakémisi ulpění v minulosti, i když s demonstrativním cílem. Naproti tomu palác **H** se otvíral již od počátku mnoha okny, a to ve všech podlažích a do všech stran, nadto zároveň v patře spojovacích zdí, kde okenní otvory zpočátku plnily spíše jen formální účel. Kontrast je zřejmý. Lze hovořit o diametrálně odlišných přístupech a očekávaních stavebníka, o to zajímavějších, že hradby byly stavěny prakticky zároveň a stejným šlechtickým rodem, který rozhodně nelze považovat za zaostalý, nesolventní či jinak omezený v možnostech. Právě výraz paláce **H** bychom mohli považovat za velmi cennou ranou indicii zmíněného „rozvoje obytné a reprezentační složky na cestě k přeměně hradu v zámek“. U Rožmberků můžeme potenciál tohoto trendu již v době karlovské právem předpokládat s ohledem na jejich význačné postavení a přístup k zahraničním podnětům.

Naskytá se také důležitá otázka zjevného odkladu stavby východní obytné části paláce **DK**. Těžko si představit, že nebyla plánována, když rozsah obvodové hradby palácového jádra byl tak velký. D. Menclová a T. Durdík předpokládali, že východní obytná část byla vystavěna ještě před koncem 14. století, uvedená zjištění však nasvědčují až době o půl století pozdější. V úvahu samozřejmě připadá ovlivnění tohoto postupu zátěží husitských válek a dalších politických událostí, pro Rožmberky nikterak zanedbatelných, či přehodnocení významu hradu, zároveň však nelze vyloučit již původní záměr určitého zakonzervování – posunu dokončení obytného jádra do budoucna.

Palác **DK** měl původně poměrně nízkou využitelnost k bydlení. Komfort snižoval malý počet vytápěných prostor i toalet, chyběl zde skutečný sál; obvyklá bytová jednotka složená z obyvatelné síně, světnice a komory byla značně redukována. Také sklepy vznikly později. I přes torzovitost dochování je zřejmé, že k bydlení byla ve 14. sto-

letí uzpůsobená jen obě patra paláce na **DK**, zatímco přízemí, charakteristické u obou hradů absencí omítek, tuto možnost jako obvykle neposkytovalo. Prostřední z trojice místností v 1. patře (sín) byla jen provozní či obslužná a severní (komnata), chabě osvětlená relativně malým oknem z nádvoří, měla nejasný způsob vytápění od jihu, dokonce zřejmě zrušený už během stavby. Stopy zateplení zde nenalzáme. Podobně si lze představit jižní místnost (světnici) tohoto podlaží. O to více bychom pak mohli očekávat od 2. patra. Severní místnost (komnata) však také zde měla jediné, i když znatelně větší okno na nádvorní straně a vedle něj krb, kterým byl již v průběhu výstavby nahrazen původní vstup z ochozu. Střední místnost (sín) byla podobně jako v 1. patře obslužná a ko-

munikační. Místnost jižní (světnici) zateplovala fošnová výdřeva a nepřímo obsluhovaná kamna. Pozoruhodná je absence prevetů, podmíněná již tím, že obvodová zeď paláce zůstala bez otvorů. Toaleta mohla být opět jen v jižní místnosti, zde by však stěžila uspokojovala potřebu celého podlaží. S možnostmi toalet umístěných v nádvorní zdi nelze kalkulovat. K podstatné změně ostatně nedošlo ani s pohusitskou výstavbou sálového patra, kde prevet nejspíše nechyběl, ale jeho dostupnost z nižších pater byla komplikovaná, zanikl krb severní místnosti 2. patra. Pokud jde o komunikační systém západní části paláce jako celku, nejsou prokázány nádvorní pavlače. To by svým způsobem ještě více omezovalo využitelnost interiérů k obývání.⁴³⁾

I když velké části nádvorní zdi zanikly spolu se všemi ostěními oken a dveří, jeví se tedy celková podoba paláce **DK** ze 14. století jako spíše jednoduchá a z hlediska funkčnosti neprogresivní, nadto shledáváme improvizace či nedomyšlenosti během výstavby, z nichž vyplývala různá omezení.

Palác na **H** byl od začátku podstatně odlišný. Také zde zjistíme dílčí změny z průběhu výstavby, svědčící zřejmě o neujasněnosti záměru. Děлил se na dva takřka identické obytné celky, poskytující ve srovnání s **DK** vyšší komfort. Sklepní podlaží, přístupná z nádvoří šjemi, byla na rozdíl od **DK** plánována, i když vznikala s určitými improvizacemi (následkem byla absence některých okének). Výjimečný detail představuje skrytý úložný prostor sklepa v severozápadním nároží paláce, který může být předmětem samostatné diskuse, např. s otázkou, proč nebyl v 1. patře atp.⁴⁴⁾ Přízemí jsou srovnatelná s **DK**, opět

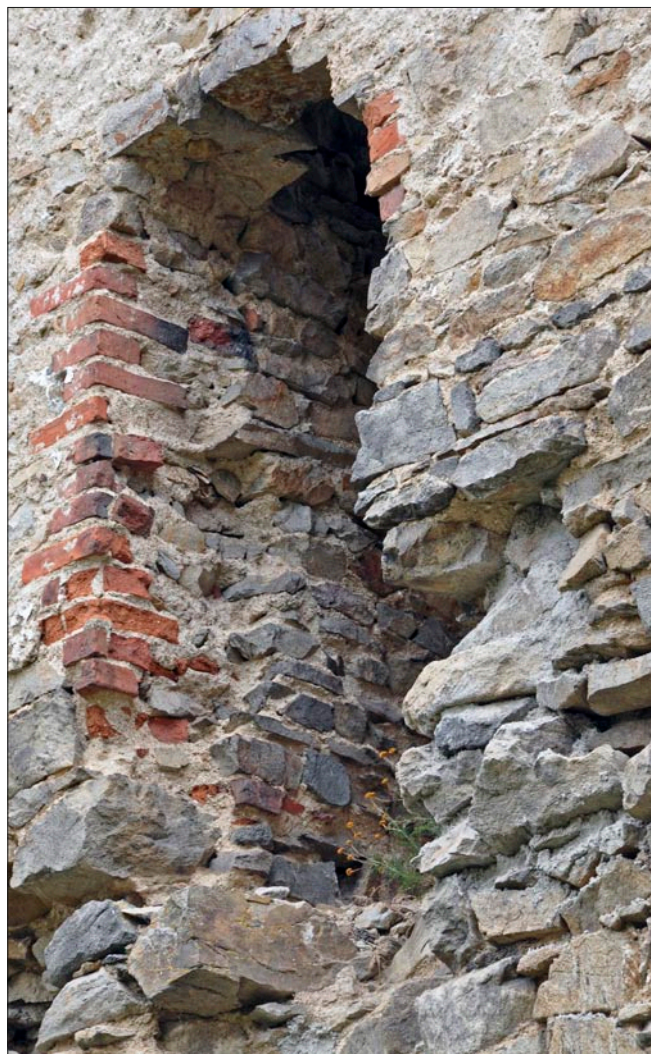
43) K současným názorům na dispozici a vybavení obytných celků ve 14. století, se zmínkami o Dívčím Kamenu a Helfenburku, srov. zejm. M. Rykl, Světnice jako srdce středoevropského domu, in: M. Dulla ed., Kapitoly z historie bydlení. Praha 2014, s. 29–59; J. Kypta, o. c. v pozn. 34.

44) K tomu srov. již pozn. 32.

měla nanejvýš skladovací funkci. K pobytu sloužila teprve první patra. Přístupná zřejmě byla prostřednictvím dílčích pavlačí, na něž se vystupovalo z nádvoří, vnitřní schodiště však nelze ani přes absenci stop vyloučit. Nádvorní pavlače byly výhodné z hlediska úspory prostoru v interiérech, ale problematické z hlediska údržby. Dvojice místností prvních pater – podle dnešní kategorizace světnice na jihu a komnata (komora) na severu – měly dovnitř široce rozevřená okna, z nichž část disponovala sedátkem, severní prostory byly vybaveny prevetem. Vytápění kamny nebylo v západním dílu paláce podpořeno obvyklým zateplením stěn (dochovaly se rozsáhlé zbytky omítky) s „pyramídální“ sestavou ven rozevřených okének, zatímco stejně řešená jižní místnost na východě měla zateplení dřevěnými deskami, i když spíše jednoduché a řemeslně nevýrazné. Obě obytné části zakončovalo sálové podlaží s většími okny, které bylo možno částečně nepřímo temperovat. Palác H tedy měl dvě „plnohodnotné“ obytné jednotky, rozdělené však do dvou pater. Pozoruhodné propojení sálů ochozem na koruně jižní spojovací zdi lze snad klást do souvislosti s majetkovým rozdělením hradu mezi více členů rodu. Jak v tomto rozdělení mělo případně „fungovat“ patro s okny ve spojovacích zdech, zatím nedokážeme uspokojivě vyložit.

V dalších vlastnostech jsou si paláce bližší. Byly vystavěny obvyklým způsobem z lomového zdiva. Na **H** jsou ve velké míře dochovány tesané nárožní kvádry, na **DK** však samotná nároží zanikla. Pozoruhodná je absence armatur na horních částech severovýchodního a jihovýchodního nároží západního dílu na **DK**, v úrovni 2. patra; buď palác neměl tesané kvádry ani na ostatních nárožích, nebo to lze považovat za indicii záměru brzkého zvýšení spojovacích zdí.⁴⁵⁾ Tesaný kámen se na obou palácích dále uplatňoval v ostěních dveřních a okenních otvorů, která se však dochovala ve velmi nízkém počtu. Konzoly (korkorce) byly i na exponovaných místech dřevěné, kamenné konzoly se nedochovaly, kromě dvou malých exemplářů na **H**. S jedinou výjimkou valené klenby na **H** byly paláce přes svou výrazovou monumentalitu vybaveny pouze trámovými stropy, v případě potřeby vylehčenými kolmým průvlakem. Dílčí rozdíly je přitom obtížné jednoznačně vysvětlit, jako například „rychle“ řazené stropní trámy 2. patra na **DK**, které jsou zřejmě součástí dodatečného zvýšení o sálové podlaží.

Ostění dveří kompletně zanikla, s výjimkou dvou lomených sklepních portálů na **H**. Vesměs měla ostění rovné překlady, pokud to lze z dochovaných líců okolního zdiva odvodit. Jasný záměr nelze vysledovat ve zřizování prkenných pochev pro zasouvací závory ve špaletách dveřních otvorů. Tak na **DK** se zasouvací závory uplatňovaly u vchodů z nádvoří do přízemků západní obytné části. Funkci závor bychom zde mohli pokládat za velmi formální, neboť k delšímu pobytu tyto temné a nevytápěné prostory nesloužily. Všechny zůstaly neomítnuté a jistě měly jen skladovací funkce, podobně jako dodatečné sklepy. Na druhou stranu však nelze zapomínat, že mohlo jít zároveň o vstupy do celé budovy, uvnitř propojené schodišti. Na **H** měl vstup z nádvoří do přízemí západní části paláce závoru, stejně jako spojovací průchod mezi místnostmi tohoto podlaží. Analogicky tomu je ve východní obytné části, v obou případech se přitom zavíralo ze severní místnosti.

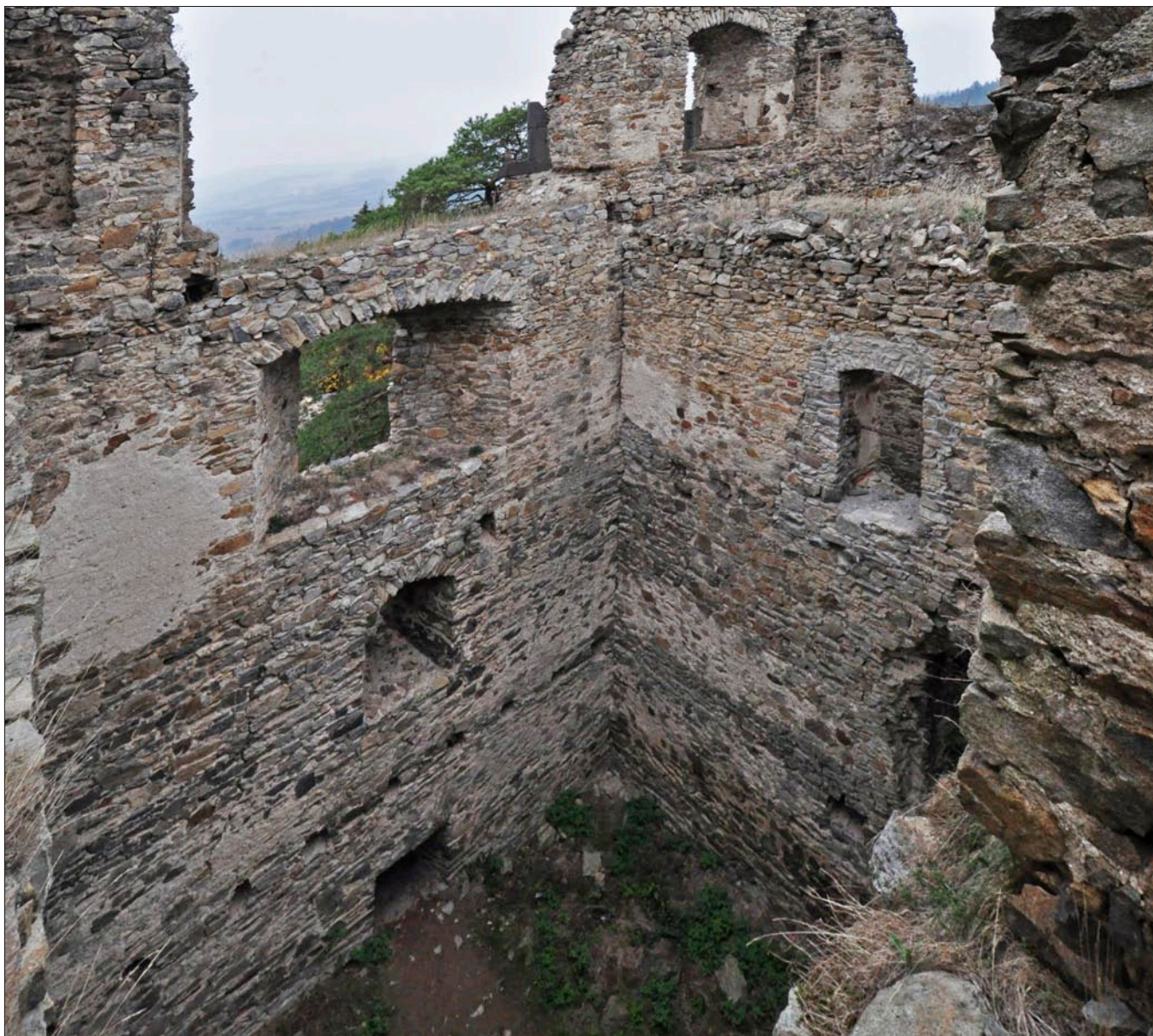

Obr. 67: Helfenburk, okno severní místnosti 1. patra západní obytné části (45), pohled z nádvoří, stav 2017.

Obr. 68: Helfenburk, pohled do hluboké kapsy po zaniklém trámovém nosníku v jihozápadním koutě nádvoří (obr. 66 vlevo), který byl součástí pavlače v úrovni podlahy 1. patra západní obytné části paláce. U konce otvoru vidíme dřevěný prvek v podobě háku, který kotvil uvedený nosník, stav 2015.

45) Existují však místa, kde lze absenci nárožních kvádrů vyložit ještě obtížněji. Např. obě nároží paláce Helfenburku nad jižní spojovací zdí jsou armované, nad východním koncem severní spojovací zdi však kvádry nebyly (nad západním koncem nároží zaniklo).

Obr. 69: Helfenburk, západní obytná část paláce, pohled z horní části jihovýchodního kouta do jižního traktu (srov. obr. 64c). Dole sklep a přízemí, nad nimi první patro s rekonstruovaným velkým oknem a také nově vyzděným průchodem do severní místnosti (srov. obr. 12b). Nahoře sálové podlaží s koutovou skříňkou (zcela vlevo), výraznou prolukou po zaniklém zdivu a špaletou okna se stopami dřevěného sedátka i zbytkem ostění. V pozadí vpravo další, stejně provedené okno sálu. U obou oken jsou vidět také otvory pochev pro závoru ve špaletách, stav 2015.

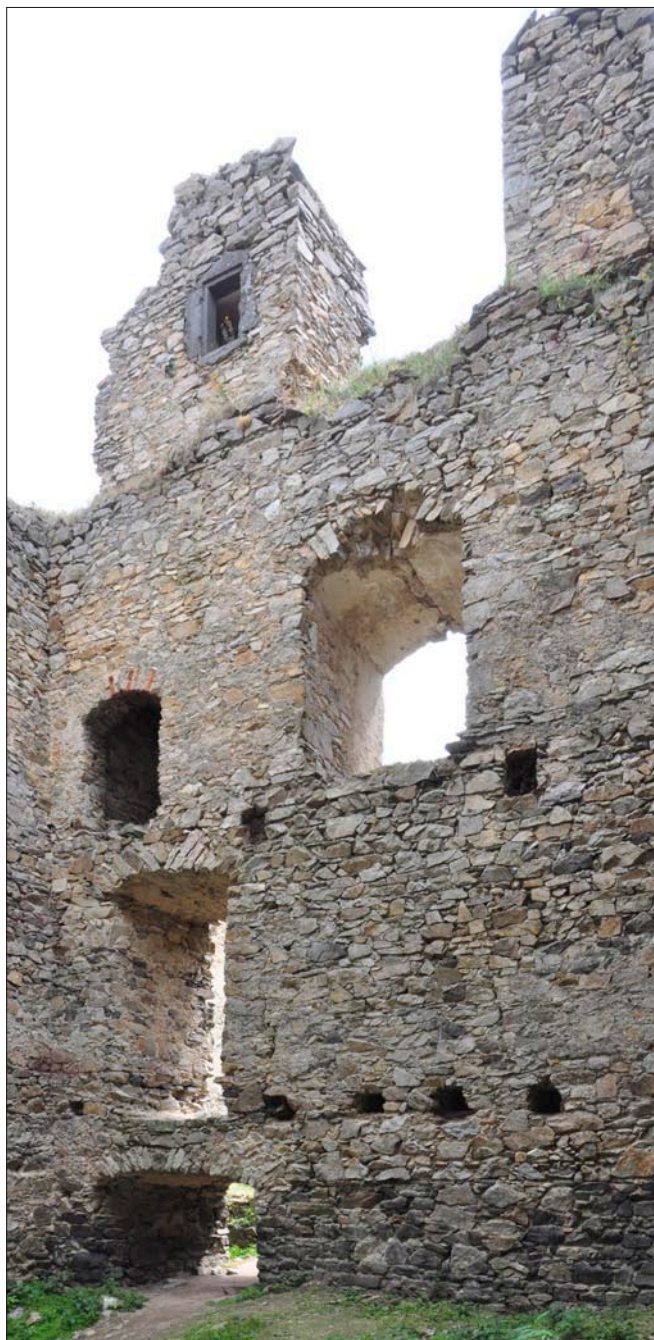
Vstupy do sklepů i průchod mezi sklepy západní části však závory neměly. Závorou byl zabezpečen průchod v 1. patře. Ve východní části tolik informací nemáme. V sálových patrech se dochovaly jen zbytky vchodů z jižní spojovací zdi, které závory měly.

Pozoruhodný je široký vchod v 1. patře západní nádvoří zdi paláce na **H**, který podle všeho neměl kamenné ostění, ale výdřevu, jejíž konstrukční řešení neznáme. Součástí výdřevy musel být i nějaký speciální způsob uzavírání, bez závory zasouvané do zdiva. Smysl tohoto pojetí nám dosud uniká, snad bylo výhodnější při větší šířce vchodu.⁴⁶⁾

Jen o něco lépe se dochovaly okenní otvory, přesto však jejich ostění, původně nepochybně všechna pravoúhlá, představují zajímavý celek svého druhu. Hůře je na

tom i v tomto směru palác **DK**, kde se z původní výstavby 3. čtvrtiny 14. století uchovalo jediné přízemní ostění, bez možnosti uzavírání. Podobná okénka, jen s jednodušší profilací ostění a umístěná v obvodové zdi, přísluší sklepmu a přízemí západní obytné části **H**. Okna v 1. patře západní obytné části stejného hradu jsou pozoruhodná široce rozevřenými špaletami, ale poměrně malou světlou šířkou vlastních ostění. Okna neměla pevné zasklení, pouze na vnitřní straně ostění je bylo možno uzavřít volnou dřevěnou okenicí, která se po vložení do polodrážky zajistila závorou zasouvanou do pochvy ve špaletě. Tyto závory však chyběly na jižních stranách obou obytných částí paláce, i když v oknech spojovacích zdí se důsledně uplatňovaly. Právě okna bez závory také neměla postranní sedátka. Jen poněkud větší okna podobného půdorysu a se sedátky osvětlovala oba sály na **H**. Podle dochovaných zbytků ostění v západní části je zřejmé, že ostění v sálu byla rozdělena jen příčnicí. Rovněž neměla pevné za-

46) Na podobný, vydřevěný průchod v hradbě mezi palácem a válcovou věží na Dívčím Kameni upozorňuje J. Varhaník, o. c. v pozn. 12, s. 30, srov. obr. 30b.

Obr. 70: Helfenburk, interiér jižního traktu západní obytné části paláce, pohled na část nádvoří zdi (srov. obr. 64b). Dole částečně zasypáný vchod z nádvoří do sklepa, nad ním vchod do přízemí. V 1. patře vchod z pavlače a obslužný otvor zaniklých kamen. Nahoře okno sálu, skříňka s uzavíratelným ostěním a zcela vlevo část širokého otvoru (snad do arkýřové kaple?), stav 2015.

sklení, ale bylo je možno uzavřít okenicemi, zavěšenými na vnitřních stranách. Patrně všechny tyto okenice bylo možno po zavření zajistit závorami zasouvány do pochv ve špaletách. Uvedená zjištění jsou pozoruhodná zejména představou o využitelnosti obytných prostor paláce **H** za předpokladu, že okna nebyla zasklená a přívod denního světla byl možný jen při současném otevření na povětrnost. Na místě je proto úvaha, že okenice nepředstavovaly plné dřevěné desky, ale prosklené rámy, byť by byly velmi robustní a prosklení se týkalo jen části jejich plochy. Každopádně musíme slevit v dosavadní představě o relativně velkých, křížem dělených oknech v 1. a 2.

Obr. 71: Helfenburk, obslužný otvor kamen v 1. patře západního obytného dílu paláce (srov. obr. 70). Kamna v popředí zanikla beze stop. Za otvorem, jehož horní část musela sloužit také k odvodu kouře z kamen, je dutina dolní části komína. Za ní se otvírá průhled menším otvorem do nádvoří, který byl přístupný z pavlače (srov. obr. 65), stav 2008.

Obr. 72: Helfenburk, fragment ostění v 1. patře jižního průčelí západní obytné části. Ostění v širším prostoru okna ukazuje, že světlá šířka otvoru byla poměrně malá. Pozoruhodná je absence stop po upevnění okenice i pochvy po závoře ve špaletách. Chybí také postranní sedátka (srov. obr. 63b vpravo), stav 2008.

Obr. 73: Helfenburk, fragment ostění v 1. patře jižního průčelí západní obytné části (srov. obr. 72). Na vnitřní hraně je zřetelná pravoúhlá drážka pro okenici, stav 2008.

Obr. 74: Helfenburk, fragment ostění jižního okna v západní obytné části paláce, dochovaný in situ (srov. obr. 72 a 73). Zřetelná je profilace stojky nad parapetním dílem, stav 2017.

patře.⁴⁷⁾ Systém uplatnění závor dveří a okenic zřejmě nebyl důsledný, v 1. patře můžeme jen zhruba tušit preferování závor oken blíže exteriéru hradu kvůli obrannému hledisku.

Obytnou funkci obou pater paláců na **DK** a **H** doplňuje několik dřevem vyložených výklenků (skříňek) ve

Obr. 75: Helfenburk, skříňka ve východní zdi 2. patra západní obytné části (srov. obr. 70). Na vnějším obvodu drážka a stopy závěsů pro dvířka, uvnitř zborcený prkenný překlad. Vpravo šplateta okna, stav 2017.

Obr. 76: Helfenburk, původně dřevem vyložená skříňka v jihozápadním rohu západního sálu paláce (nadpraží je zříceně). Vpravo od ní drobná kamenná konzola nejasného účelu (srov. obr. 64c, 69 vlevo), stav 2008.

zdi. Opět už nepřekvapuje, že se tyto výklenky neobjevují v obvodové zdi paláce na prvním z hradů. Největší výklenek je v jižní stěně severní místnosti 1. patra na **H**. Výjimečná je drobná skříňka ve východní stěně západního sálu na **H**, jejíž kamenné ostění bylo uzpůsobeno k zavírání dvířky (obr. 75). Hypoteticky bychom mohli uvažovat o její souvislosti s eventuální arkýřovou kaplí, vystupující v sousedství do prostoru nádvoří. Mezi skříňkou a uva-

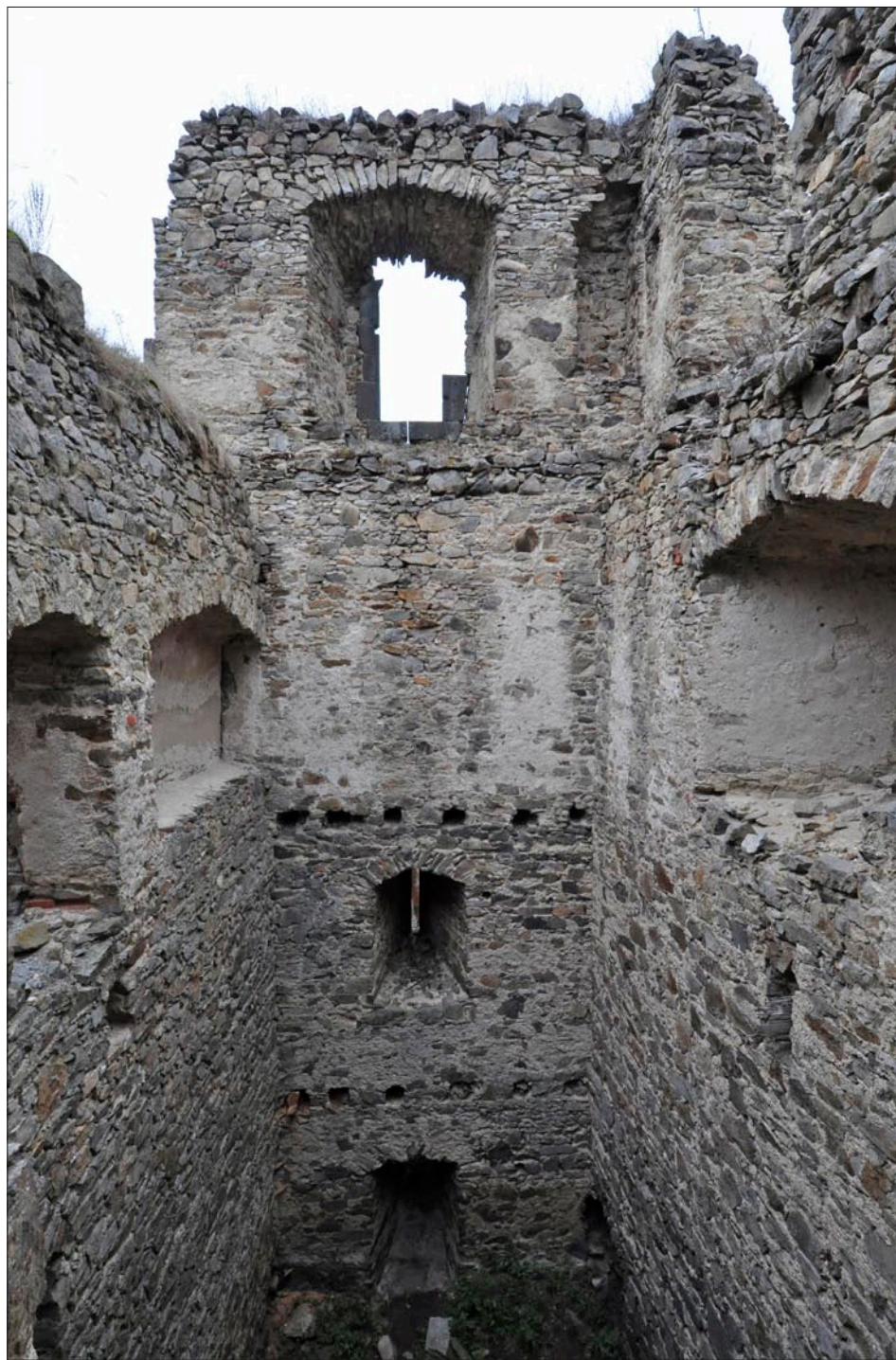
47) Srov. D. Menclová, o. c. v pozn. 22, s. 83.

žovanou kaplí stoupá masou zdíva komínový sopouch od kamen v 1. patře.

Zajímavé jsou získané informace o vytápění obytných prostor, bez kterého si život v podhorských hradech nelze pro větší část roku představit. Lze-li příslušná patra paláců chápat jako bytové jednotky, byla střední prostora – síň – 1. patra na **DK** určena takřka výhradně ke komunikaci a nepřímému vytápění severní místnosti, jehož systém nedokážeme stanovit a na něj bylo záhy z neznámých důvodů rezignováno. V jižní místnosti mohl být hypoteticky někde při nádvoří zdi krb. Druhé patro mělo stejné funkční rozdělení, jen s tím rozdílem, že krb byl v severní místnosti a jižní, dřevem zateplená místnost byla vybavena kamny. Na sál, jehož součástí byl výběžek kaple, si palác musel delší dobu počkat. Můžeme jen připomenout, že byl vytápěn patrně dvěma krby (doložen je však jen jeden) a k tomu snad ještě temperován komínem kamen stojících v 2. patře. Hodnocení paláce **DK** z hlediska vytápění je obtížné a nejednoznačné kvůli změnám v průběhu stavby a dalším, výše zmíněným zvláštnostem.

V západní obytné části paláce **H** nebyla na rozdíl od **DK** střední obslužná místnost – síň, za jejíž variantu však můžeme pokládat nepřímé vytápění kamen větší místnosti (rozlehlé světnice) prostřednictvím nádvoří pavlače. Menší, severní místnost – komnatu – vyhříval koutový krb. Ani jedna z této dvojice obytných prostor neměla dřevěné zateplení, přičemž není pravděpodobné jeho zmišení beze stop. I ve světnici jsou klasická okna s dovnitř rozevřenými špaletami, byť samotné otvory byly poměrně malé. Analogicky bylo zjevně vyhříváno 1. patro východní obytné části. Oba sály na **H** byly nejspíše vytápěny jen nepřímo, v návaznosti na otopné systémy 1. patra.

Poznatky o vytápění obou hradních paláců, byť samozřejmě neúplné, ukazují na paralelní využívání více systémů a prostředků, stejně jako různé improvizace a změny v průběhu výstavby i později.⁴⁸⁾ Je zřejmé, že

Obr. 77: Helfenburk, průhled severním traktem západní obytné části k západu (srov. obr. 64c vpravo). V pozadí západní zeď s úzkými okénky ve sklepe a přízemí. V 1. patře okno není, ve 2. patře okno sálu s dochovanou větší částí ostění, které bylo děleno jen vodorovným příčnickem v horní části (srov. obr. 86). Vpravo od okna koutová skříňka, jejíž dřevěné obložení se nedochovalo. Vpravo severní zeď s koutovou nikou (skrýš?) v úrovni sklepa a nikami oken v obou patrech. Vlevo mezitraktová zeď s průchodem a širokou nikou v 1. patře, stav 2015.

neklamným důkazem funkce místnosti jako světnice nemusí být zateplení dřevem. Na **H** zjevně takto sloužily dvě srovnatelné místnosti, z nichž zateplená tímto způsobem byla jen jedna. Toto zateplení však bylo podle překrytí fragmentů latí omítkou zrušeno ještě v době obývání

48) Na velkou šíři možností upozorňuje např. V. Razím, Věž hradu Rýzmburku (Oseku) a otázka její obytné funkce, in: M. Dejmal – L. Jan – R. Procházka edd., Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkoví k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci. Praha 2019, s. 177–189.

Obr. 78: Helfenburk, severní trakt západní obytné části paláce, průhled směrem k východu (srov. obr. 64b vlevo). V čele nádvoří zeď se zbytky stropních trámů nad horním sklepem a přízemím. Dole pod odsazením líce zdiva olámaný vstup z nádvoří do takřka zasypaného dolního sklepa (snímek je pořízen z povrchu tohoto zásypu). Nahoře 1. patro s oknem na ose a pozůstatky koutového krbu vpravo. Z druhého patra vidíme blok zdiva mezi vchodem na tamější prevet (v koutě) a širokým otvorem domnělé arkýřové kaple. Vlevo severní zeď se špaletou okna a vstupem do prevetu (srov. obr. 80). Dole těsně nad zásypem vlevo kapsy po stropních trámech dolního sklepa. Vpravo mezitraktová zeď s vchody do horního sklepa (prohloubení na úrovni zásypu dolního sklepa je novodobé) a přízemí. Nahoře průchod do jižní místnosti, stav 2008.

hradu. Podobně je tomu s půdorysy a velikostí oken, sestavy ven rozevřených okének nejsou žádnou podmínkou.⁴⁹⁾ S daným tématem úzce souvisejí interiérové omítky. V obou palácích se dochovaly zbytky jednovrstvých omítek, které neumožňují uvažovat o složitějším vývoji tepelných poměrů obytných místností v průběhu středověku.

Součástí obytných podlaží byly toalety ve formě z fasád vy-sazených arkýřů. Na **DK** jsme již zdůraznili pozoruhodnou absenci těchto zařízení v západní obytné části, korespondující s celkově nižším komfortem bydlení stavby. V pozdější části východní si dokážeme představit řadu míst, kde prevety mohly být, ale zanikly spolu s rozsáhlými destrukcemi zdiva. Palác **H** vykazuje pravidelné rozmístění prevetů. V 1. patře byly vždy v severní obvodové zdi, tedy v místnostech – komnatách, kde se zároveň nacházely krby, v sálech druhého patra pak ve stejné zdi, vždy v severovýchodním koutě. Sporná je pouze existence prevetu v západní partii severní spojovací zdi. Všechny toalety tedy vystupovaly do exteriéru hradního jádra, praktické bylo směřování k severu. Předpoklad prevetu v 1. patře na západní straně, vyslovený D. Menclovou, je i v této souvislosti neodůvodněný. Dnes již jen prevet na severní straně západní obytné části poskytuje bližší představu o způsobu zavírání. Z cihel vyzdžené ostění vstupní chodbičky, po stranách však takřka odlámané, mělo na straně místnosti vpadlinu pro dveře, které se do místnosti také otvíraly (obr. 80). Úzkou chodbičkou se vstupovalo do samotného arkýře, vysunutého na konzolách, jejichž detailní řešení neznáme. Arkýř vyčníval přímo v ose průchodu. Stejně tomu zřejmě bylo

49) K tomu např. též V. Razím, Dolní palác hradu Žebráka. Několik poznámek k problematice dřevem zateplených prostor českých hradů, *Průzkumy památek* X, č. 2, s. 63–85.

i s ostatními toaletami. Žádné další hygienické zařízení nebylo v palácích identifikováno.

K možnosti částečné zástavby velkého nádvoří paláce na **DK** jsme se již vyjádřili (kuchyně?), na **H** doložena není. Komplikace by ostatně působily šje sestupující ke sklepům, později také ochozy při zdech. Informace o střechách a jejich krytině, exteriérových omítkách, detailním řešení ochozů atp. nám do dalších archeologických poznatků chybí.

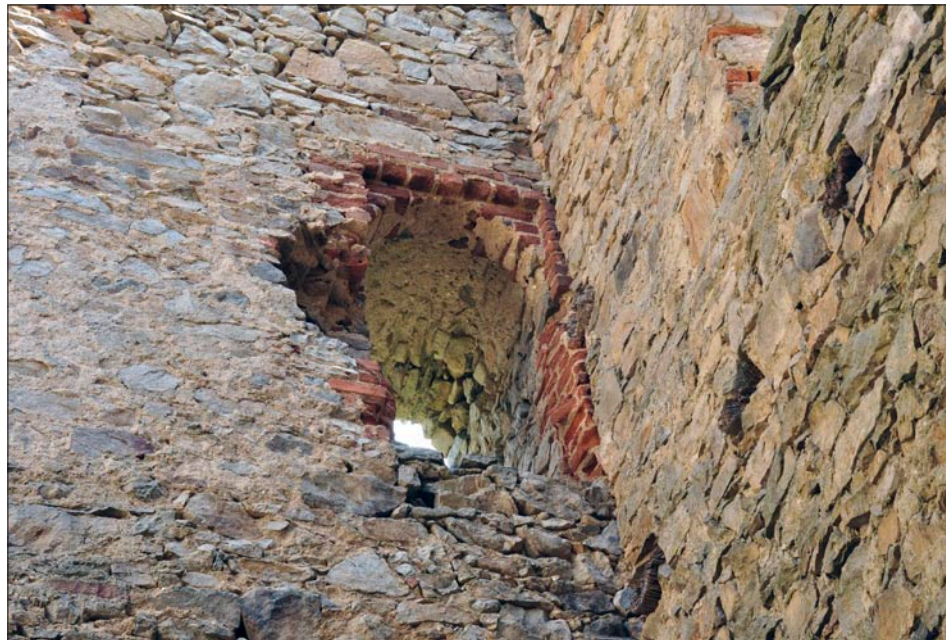
ZÁVĚR

Cílem tohoto příspěvku bylo představit výsledky průzkumu dvou „bratrských“ hradních paláců a využít potenciál jejich srovnání, zdůvodněný úvodem. I řada dílčích zjištění je však přínosná vzhledem k zásadnímu místu budov ve stavebním fondu doby karlovske v českých zemích, i když jejich vypovídací hodnota může být využita teprve v budoucnosti. Hlavní přínos spatřuji v možnosti publikovat širší dokumentaci k oběma stavbám a jednotlivým tématům kultury bydlení, jako jsou dispoziční řešení, dveřní a okenní otvory, topení, toalety atd., v souladu s krédem vysloveným v úvodu. V průběhu průzkumu a jeho zpracování se stále připomínala nedostatečnost systematického poznávání a zpřístupňování v terénu dochovaného, přitom velmi ohroženého materiálu.

I když byly v poslední době představeny důležité práce na dané téma a období pro území jihozápadních Čech (zejm. hrady Kašperk, Radyně, Bečov nad Teplou), zdržíme se širších srovnání a diskuse, přesahujících možnosti této práce. Účelnější bude ponechat komparaci na pozdější období, zvláště když můžeme konstatovat spíše obtížně vysvětlitelné rozdíly než jednoznačné shody.⁵⁰⁾ Podobně je tomu se spolehlivou srovnávací využitelností dochovaných kamenických prvků a dalších detailů českých hradů. Na základě v budoucnu získaných dendrochronologických dat bude možno také

Obr. 79: Helfenburk, skříž (?) v severozápadním koutě sklepa západní obytné části paláce, úhlopříčný pohled z prostoru sklepa (srov. obr. 77 dole). Parapetní část zdiva je odlámaná, vnitřní výdřeva zanikla. Zcela vpravo dole kapsa po stropním trámu dolního sklepa, stav 2008.

Obr. 80: Helfenburk, vchod do arkýřového prevetu v 1. patře severního traktu západní obytné části paláce, šikmý pohled z přízemí. Dveřím, které se otvíraly do místnosti, sloužila vpadlina a zavírací mechanismus ve vodorovném trámu vpravo (stojky cihelného ostění byly později odsekány a průchod rozšířen), stav 2017.

Průzkumy památek IX, č. 2, 2002, s. 75–108; J. Anderle, Uspořádání bytů v některých velkých hradech doby Karla IV., in: Sborník 6 – Funkční a prostorové uspořádání budov, Praha 2008, s. 13–32; též, Katalogové heslo č. 19 – Kašperk, kapitola Hradní architektura, in: P. Jindra – M. Ottová edd., Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách. Revnice – Plzeň 2013, s. 118–123. Jako solidní základ je třeba připomenout zejm. práci J. Škabrada, Konstrukce historických staveb. Praha 2003.

50) Srov. J. Anderle – J. Kyncl, Vývoj horního hradu v Bečově nad Teplou,

Obr. 81: Helfenburk, zbytky krbu v jiho-východním koutě severní místnosti 1. patra západní obytné části paláce. Při pohledu z přízemí vidíme dvě natočené tesané konzoly pláště dýmníku, zahýbajícího do komína, který byl společný s komínem kamen v jižní prostře, stav 2015.

Obr. 82: Helfenburk, pohled z koruny velké válcové věže na horní partii západní obytné části paláce. Dole otvory 1. patra – vlevo vchod do zaniklého arkýře prevetu (zdívo vlevo od otvoru a pod ním přezděné), vpravo okno, původně s mříží (srov. obr. 83). Ve 2. patře vlevo chodbička do prevetu v dnes zříceném nároží. Průhledem na místě okna v popředí vidíme část nádvorní zdi sálu se skříňkou s uzavíratelným ostěním (obr. 75), vlevo od skříňky dutina komína společného krbu a kamnům v 1. patře. Pravě ze dvou oken v popředí si uchovalo tesaný parapetní díl ostění, prokazující absenci svislého středního prutu (obr. 84). V průhledu stejným oknem vidíme dvě nestejně dochovaná okna západní strany sálu, stav 2016.

posoudit, zda nemusíme přehodnotit dosavadní představy o vývoji a postavení hradu Dívčího Kamene v 15. až 16. století.

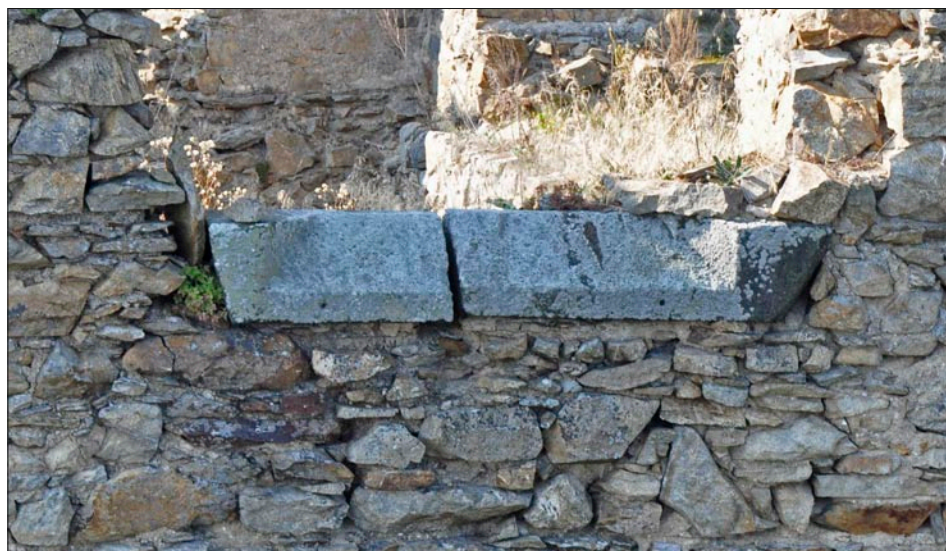
Tento recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury (VO5. Nemovité památky).

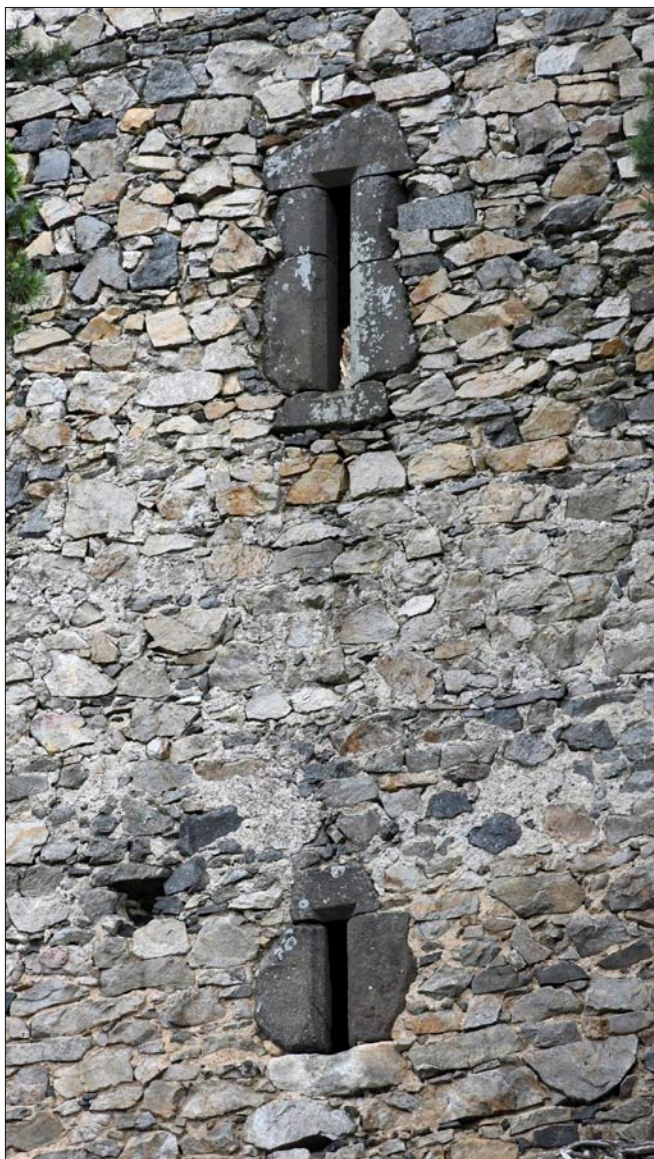
PHDR. VLADISLAV RAZÍM – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE,
SABINOVA 373/5, PRAHA 3
RAZIM.VLADISLAV@NPU.CZ
ORCID: 0000-0003-3016-3831

Obr. 83: Helfenburk, v úplnosti dochované ostění okna v severním průčelí západní obytné části paláce, náležející 1. patru (srov. obr. 82). Hrana ostění byla na celém obvodu stejnoměrně okosená, ostění nebylo dělené a od počátku v něm byla vložena železná mříž (podle dochovaných otvorů jeden prut svislý a dva vodorovné). Zamřížování snad souviselo s umístěním na nejméně chráněné, severní straně, tedy směrem k hlavní bráně hradu, stav 2017.

Obr. 84: Helfenburk, dochovaný parapetní díl ostění okna v severním průčelí západní obytné části paláce, osvětlujícího sál v 2. patře (srov. obr. 82). Nad široce okosenou hranou nejsou stopy svislého dělení, stav 2016.

Obr. 85: Helfenburk, detail západního průčelí paláce s typickými okénky. Dole kratší do horního sklepa, nahoře delší do přízemí, stav 2024.

Obr. 86: Helfenburk, severní okno ve 2., sálovém patře západního průčelí paláce, se segmentovým záklenkem niky a rozsáhlými pozůstatky tesaného ostění (srov. obr. 77 nahoře). Profilace ostění sestávala z širokého okosení, před nímž představeného úzkého výžlabku a pásku, bez mříže. Patrné jsou stopy zaniklého příčníku, stav 2016.

PRAMENY A LITERATURA

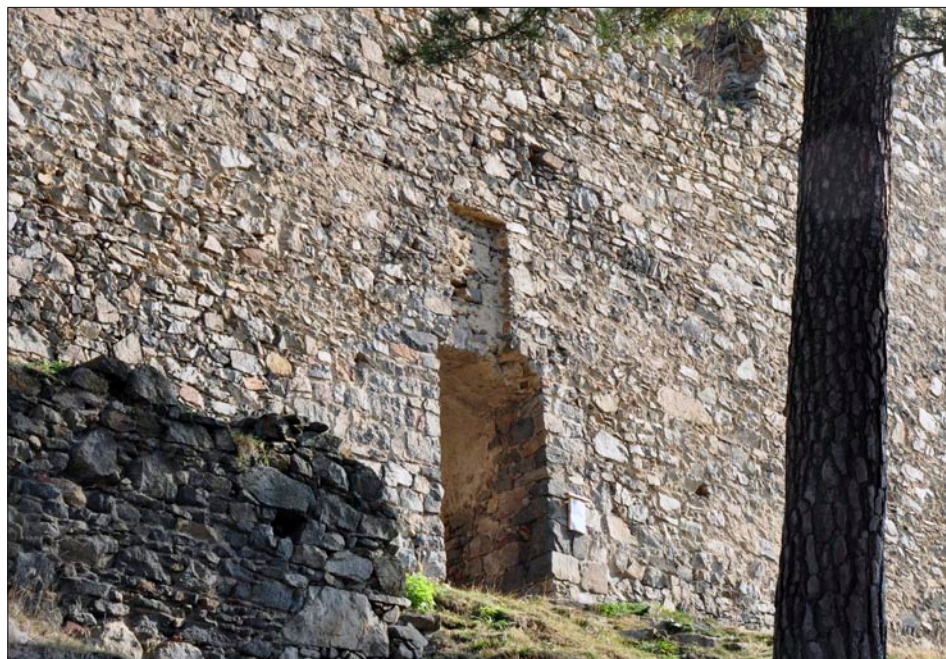
- Anderle, J. 2008: Uspořádání bytů v některých velkých hradech doby Karla IV., in: Svorník 6 – Funkční a prostorové uspořádání budov, Praha, s. 13–32.
- Anderle, J. 2013: Katalogové heslo č. 19 – Kašperk, kapitola Hradní architektura, in: Jindra, P. – Ottová, M. edd., *Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách*. Revnice – Plzeň, s. 118–123.
- Anderle, J. – Kyncl, J. 2002: Vývoj horního hradu v Bečově nad Teplou, *Průzkumy památek IX*, č. 2, 2002, s. 75–108.
- Beránek, J. – Macek, P. edd. 2015: Metodika stavebněhistorického průzkumu. Odborné a metodické publikace, sv. 70. Praha.
- Bláha, J. – Jesenský, V. – Macek, P. – Razím, V. – Sommer, J. – Veselý, J. 2005: Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. Odborné a metodické publikace, sv. 31. Praha.
- Černý, M. – Vyleta, T. – de A. Lima, V. – Honetschlager, A. – Kopecký, J. 2016: Hrad Helfenburk u Bavora, okres Strakonice. Palác. Geodetické zaměření stávajícího stavu. 2016, rkp. (uložen v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze).
- Černý, M. – Vyleta, T. – de A. Lima, V. – Honetschlager, A. – Kopecký, J. 2019: Hrad Dívčí Kámen, okres Český Krumlov. Palác. Geodetické zaměření stávajícího stavu. 2019, rkp. (uložen v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze).
- Durdík, T. 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 2002: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky. Praha.
- Durdík, T. 2004: Hrad Dívčí Kámen (Maidštejn, Menštejn), in: V. Storm red., *Dívčí Kámen: Přírodní rezervace a historický vývoj osídlení*. Křemže, s. 62–70.
- Durdík, T. 2005: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 2. Praha.
- Durdík, T. 2008: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 3. Praha.
- Durdík, T. 2011: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 4. Praha.
- Durdík, T. 2011: Rožmberské hrady, in: J. Pánek – M. Gaží edd., *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*. České Budějovice, s. 182–195.
- Flegl, M. 1983: Hrad Helfenburk a jeho záchrana před půl stoletím, *Jihočeský sborník historický* 52, s. 116–124.
- Hlavenka, P. – Sýkora, M. 2024: Hrad Pravda (okres Louny). Nové poznatky o podobě a době výstavby hradu, *Archaeologia historica* 49, č. 1, s. 71–103.
- Kašička, F. – Lancinger, L. – Procházková, N. 1996: Hrad Helfenburk, okres Strakonice. Stavebně historický průzkum a architektonické vyhodnocení objektu (koncept). I. část textová a obrazová. II. část grafická. SÚRPMO Praha, rkp. (uložen v NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích, plánový archiv, arch. č. PD 2809).
- Kašička, F. – Nechvátal, B. 2014: Helfenburk, in: F. Kašička – B. Nechvátal, *Hrady, hrádky a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku*. Strakonice, s. 109–123 (2., doplněné a rozšířené vydání).
- Kubíková, A. 2011: Petr I. z Rožmberka a jeho synové. České Budějovice.
- Kyncl, T. 2004: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí hradu Helfenburk u Bavorova. 1. etapa. Praha – Průhonice, rkp. (uložen v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze).
- Kyncl, T. 2010: Dendrochronologické datování stropních trámů z hradu Dívčí Kámen (k.ú. Holubov). Brno, rkp. (uložen v archivu NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích).

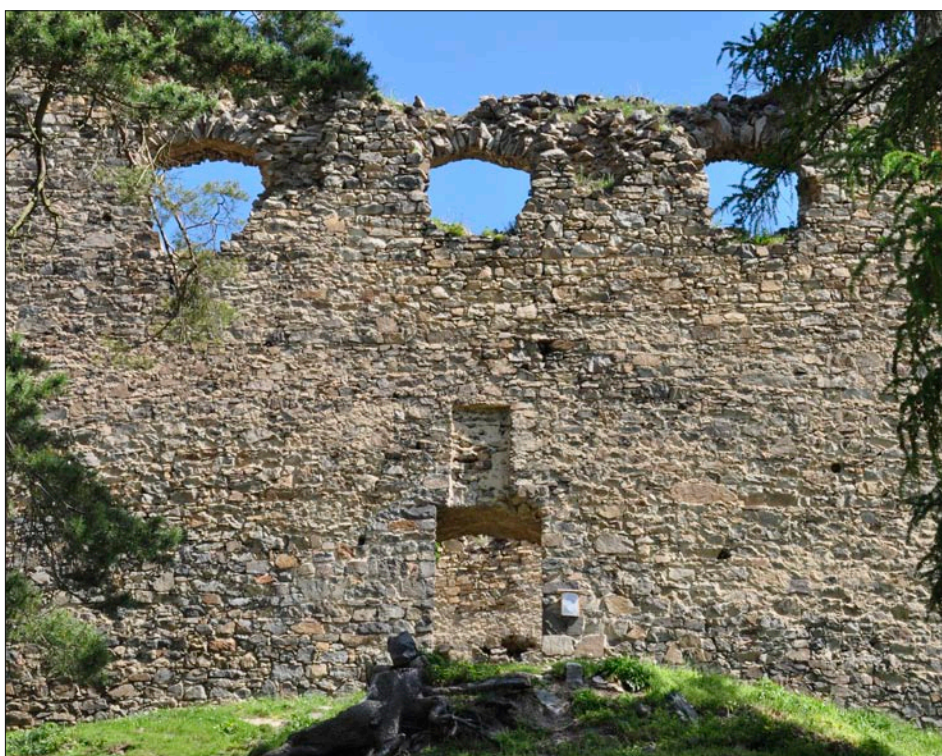
- Kyncl, T. 2015: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí hradu Helfenburk u Bavorova. 2. etapa. Brno, rkp. (uložen v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze).
- Kyncl, T. 2022: Dendrochronologie a průzkumy staveb, Průzkumy památek XXIX, č. 1, s. 1–2.
- Kyncl, T. 2024: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí hradu Divčí Kámen – západní část paláce. Brno, rkp. (uložen v archivu NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích).
- Kypta, J. 2017: Vytápění jindřichohradeckého hradu ve srovnávací perspektivě, in: J. Havlice – J. Kypta a kol., Gotické kachle z Jindřichova Hradce. České Budějovice, s. 37–67.
- Kypta, J. – Veselý, J. 2012: Obytná stavba v parkánu hradu Divčího Kamene, Průzkumy památek XIX, č. 1, s. 87–101.
- Menclová, D. 1976: České hrady II. Praha.
- Razím, V. 2003: Dolní palác hradu Žebráka. Několik poznámek k problematice dřevem zateplených prostor českých hradů, Průzkumy památek X, č. 2, s. 63–85.
- Razím, V. 2004: Ochozy hradu Helfenburka, in: Dějiny staveb 2004, Plzeň, s. 47–59 (Errata, in: Dějiny staveb 2005, s. 219).
- Razím, V. 2013: Ke stavu a potřebám výzkumu středověkých fortifikací v ČR, in: Sborník 11 – Opevnění, s. 130–136.
- Razím, V. 2019: Věž hradu Rýzmburku (Oseku) a otázka její obytné funkce, in: M. Dejmal – L. Jan – R. Procházka edd., Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkoví k 75. narozeninám jeho přátel a žáci. Praha, s. 177–189.
- Razím, V. 2020: K účelu výklenku v přízemí bergfritu hradu Vizmburka, Průzkumy památek XXVII, č. 1, s. 122–129.
- Razím, V. 2022: Středověká opevnění českých měst. 1. díl. Výklad. Praha.
- Razím, V. 2024: Velká věž hradu Okoře – k problematice výzkumu nemovitých památek, Zprávy památkové péče 84, č. 3, s. 247–256.
- Razím, V. – Macek, P. edd. 2011: Zkoumání historických staveb. Praha.
- Rykl, M. 2014: Světnice jako srdce středoevropského domu, in: M. Dulla, ed., Kapitoly z historie bydlení. Praha, s. 29–59.
- Sedláček, A. 1998–2000: Hrady, zámky a tvrze království Českého 3. Budějovicko. Praha (elektr. vydání).
- Sedláček, A. 1998–2000: Hrady, zámky a tvrze království Českého 7. Písecko. Praha (elektr. vydání).
- Sýkora, M. 2023: Hrad Skalka u Třebenic (okres Litoměřice), Archaeologia historica 48, č. 2, s. 431–450.
- Škabrada, J. 2003: Konstrukce historických staveb. Praha.
- Varhaník, J. 2018: K podobě hradu Divčího kamene, in: Dějiny staveb 2018, Plzeň, s. 27–32.
- Varhaník, J. 2023: K otázce hygienických poměrů ve středověkém vězení, Archaeologia historica 48, č. 2, s. 421–430.
- Záruba, F. 2015: Hradní kaple II. Doba lucemburská. Praha.
- RBM V/2: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/2. (1348–1350). Spěvák, J. ed., Praha 1960.
- RBM VI/1: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VI/1. (1355–1356). Mendl, B. ed., Pragae 1928.

Obr. 87: Helfenburk, fragment ostění prostředního okna v západním průčelí paláce, osvětlujícího sál ve 2. patře. Na rozdíl od 1. patra nemělo ostění drážku pro okenici. Okenice zde byla zavěšená na hácích upevněných ve vnitřním líci ostění (dochované otvory) a při zavěšení zajištěná závorou zasouvanou do pochvy ve špaletě. Okno mělo postranní sedátka s dřevěnou deskou (srov. obr. 64c a 69 uprostřed nahore), stav 2008.

Obr. 88: Helfenburk, vstup od jihu do nádvoří paláce. Při rekonstrukci doširoka vylámaného otvoru nebyl po roce 1939 obnoven zaniklý portál nejasného tvaru, jehož dveře zajišťovala závorá zasouvaná do masy zdi. Na místě portálu byla vyzděna nároží z lomového zdiva a segmentový záklenek. Vpadlina v líci zdiva nad vstupem je nepochybně pozůstatkem erbovní či nápisové desky, jejíž identifikace mezi dochovanými deskami není jednoznačná (patrně dnes v severní stěně nádvoří, obr. 4), stav 2016.

Obr. 89: Helfenburk, pohled z nádvoří paláce na jižní spojovací zeď. Uprostřed dole vchod s otvorem po závoře (srov. obr. 88), ale rekonstruovaný bez ostění. Vlevo od vchodu odkládací nika, pod ní začíná sestupová šje ke sklepu pod východní částí (vlevo). Nad vchodem dvě šikmé kapsy vzpěr nejasného účelu, výše vodorovná řada dodatečně vylámaných kapes. Nad nimi tři okna s postranními sedátky a pochvami pro závory, ostění zanikla (srov. obr. 89). Na koruně zdi probíhal ochoz, ústící oběma konci do portálků (dochovala se stojka levého a špaleta obou, s kapsami pro závory). Před stopami pravého portálku fragment druhotné nástavby spojovací zdi. Vlevo (na okraji obr.) se dobře dochovaly tzv. šmorce horní, zaniklé části nádvoří zdi. Po obou stranách jihozápadního koutu prostoru (vpravo) ve zvýšené úrovni patrně stopy návaznosti druhotné arkády, stav 2017.

Obr. 90: Helfenburk, střední část jižního průčelí paláce s rekonstruovaným vchodem (srov. obr. 88) a třemi okny v úrovni 1. patra. Ostění všech otvorů zanikla, stav 2017.

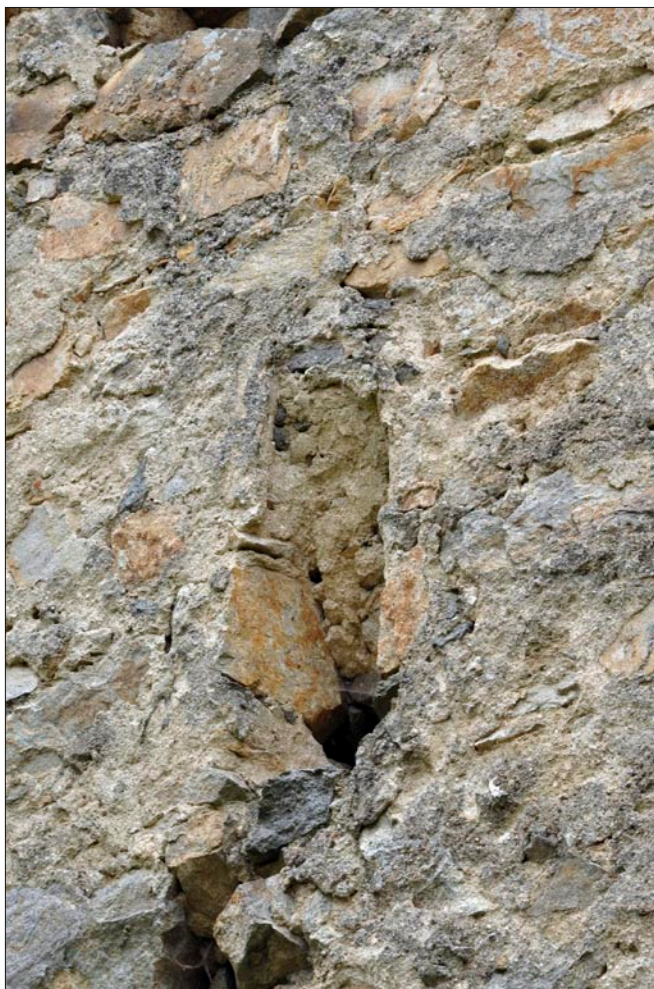
Obr. 91: Helfenburk, pohled z jihozápadního koutu nádvoří na severní spojovací zeď. Dole uprostřed druhotně umístěný kamenný znak (obr. 4), na ploše kolem najdeme stopy oprav destruktí a různých zásahů. Výše vodorovná řada druhotných otvorů, souvisejících s pozdějšími arkádami. Nad nimi zcela vlevo proluka po patrně původním prevetu, uprostřed dvě okna s postranními sedátky. Vpravo nad spojovací zdí tenčí zeď nástavby nejasného účelu, s jedním oknem se zaniklým ostěním. Vpravo od okna zbytky návaznosti horní části nádvorní zdi (níže v úrovni 1. patra tzv. šmorce, vpravo od nich vstup do prevetu ve východní obytné části paláce), stav 2008.

DIE ROSENBERGSCHEN PALASSE DER BURGEN DÍVČÍ KÁMEN (MAIDSTEIN) UND HELFENBURK BEI BAVOROV (HELFENBURG BEI BARAU) EIN BEITRAG ZUR FORSCHUNG ÜBER DIE WOHNKULTUR IM MITTELALTER

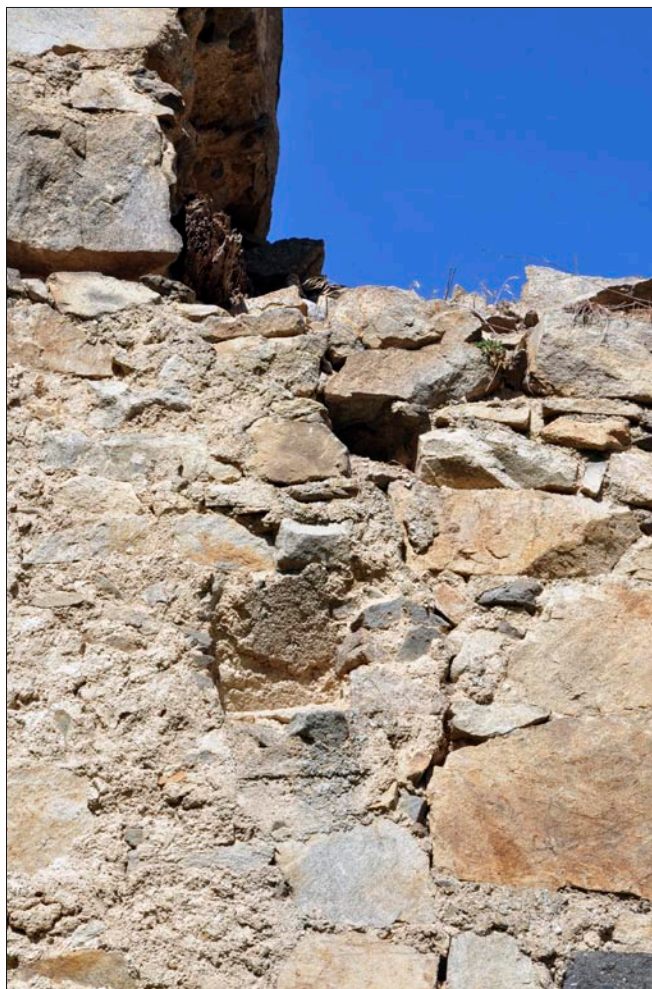
Im Böhmerwälder Gebirgsvorland befinden sich zwei ausgedehnte Burgruinen, die das mächtige Geschlecht von Rosenberg im Laufe des 3. Viertels des 14. Jahrhunderts als Verwaltungszentren der damals neuorganisierten Domänen unweit voneinander erbaut hat. Die gleichen Bauherren beider Burgen gehörten der Spitze der damaligen Gesellschaftselite an. Mit Rücksicht dazu überrascht ja nicht die gegenseitige Ähnlichkeit beider Burgen, die der aus einem monumentalen dreiteiligen Palas in der zentralen Partie der Burganlage bestehende Burgkern vor allem bestimmt. Auch trotz der verhältnismäßig außerordentlichen Aussagekraft und ungewöhnlichen Vergleichsmöglichkeit die Bauhistoriker widmeten diesen Burgen kein genügendes Augenmerk. Dieses Defizit ist besonders bei den erwähnten Palassen spürbar, die zu den größten und besterhaltenen Wohnbauten ihrer Zeit zählen.

Die vorliegende, anhand der Forschung des Autors mit Ausnutzung einer neuen geodätischen Vermessung und der dendrochronologischen Analyse ausgewählter Elemente erarbeitete Studie bringt eine neue Anschauung an die Palasse als Baugruppen herbei, die manche gemeinsame, aber auch unterschiedliche Eigenschaften innehaben. Die Forschung sammelte außerdem eine Menge Teilerkenntnisse zur Wohnkultur der Zeit des Kaisers und Königs Karl IV. an.

Der Palas der Burg Dívčí Kámen (Maidstein, Bez. Český Krumlov/Krumau) zeichnet sich durch massive Umfassungsmauer ohne Fensteröffnungen aus. Gleichzeitig wurde auch der um ein Geschoss höhere, im Innern dreiteilige westliche Wohnteil erbaut, dessen Aufbau verschiedene Improvisationen begleiteten, vor allem im Beheizungssystem. Der resultierende Bau besaß vor allem im Wohnkomfort verschiedene Beschränkungen, überraschungsweise sind keine Aborte

Obr. 92: Helfenburk, negativ dolní části šikmé vzpěry v nádvorním lici jižní spojovací zdi, vlevo nad vchodem (srov. obr. 89), stav 2017.

Obr. 93: Helfenburk, mělká kapsa šikmé, nejspíše provizorní vzpěry pod vstupem do 1. patra západní obytné části z nádvoří. Kapsa je tak mělká, že se samotná vzpěra nemohla bez zatížení shora udržet ve zdivu (srov. obr. 66 – šipka), stav 2017.

Obr. 94: Helfenburk, detail horních partií jižního průčelí paláce. Vlevo původní část 2., sálavého patra s nárožní armaturou, vpravo zbytek dodatečné, patrně pozdně gotické nástavby spojovací zdi. Dole pod původním nárožím z kvádrů najdeme drobný obdélník z cihel (u dolního okraje snímku), jehož účel je neznámý (vyskytuje se pod všemi čtyřmi nárožními sálavých pater na rozhraní spojovacích zdi a obytných částí paláce; srov. obr. 63a), stav 2016.

Obr. 95: Helfenburk, detail horních partií severního průčelí paláce, rozhraní (šipka) mezi nárožím sálového patra východní obytné části (vlevo) a pozdější nástavbou spojovací zdi (vpravo). Líce různého původu se vzájemně liší strukturou (v pravé je větší obsah úlomků páleného materiálu), starší nároží zde však nemá (na rozdíl od jižního fragmentu nástavby na obr. 94) kvádrou armaturu, stav 2017.

Obr. 96: Helfenburk, východní průčelí paláce v pohledu z menší válcové věže. Vpravo v pozadí větší válcová věž. Průčelí paláce je pod oknem 1. patra a vpravo od něj částečně přezděné. Upravené je také drobné okénko přízemí. Na vyvýšeném bloku zdiva vpravo od okna lze rozeznat část špalety jednoho z oken sálu a předstupující lomové kameny, které jsou zřejmě pozůstatkem mírně předsazené chodbičky v tloušťce zdiva k prevetu na severní fasádě (označeno šipkou). Vpravo na „řezu“ severní obvodovou zdí paláce se dochoval fragment špalety zaniklého okna v 2. patře. Vlevo uvnitř paláce najdeme zejména korunu jižní spojovací zdi se stojkou sedlového portálu do východního sálu, stav 2010.

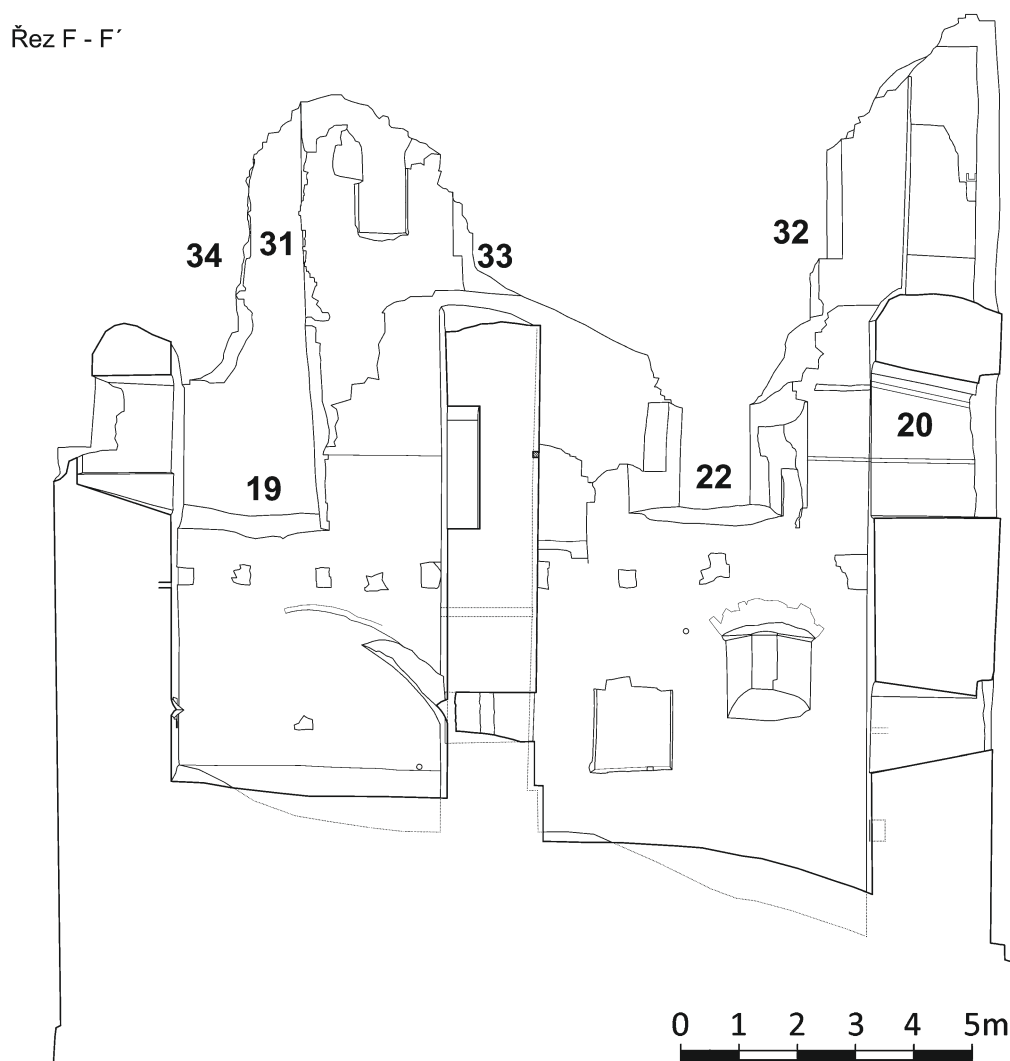
Obr. 97: Helfenburk, celkový pohled přes nádvoří na východní obytnou část paláce. Uprostřed nádvoří zeď, dochovaná jen v rozsahu přízemí. Před ní vlevo a vpravo šije ke vchodům do sklepů. Vpravo v patře okna s lištami někdejšího deštění (srov. obr. 101–103). Vpravo dole vchod do nádvoří od jihu, stav 2015.

Obr. 98: Helfenburk, pohled z koruny západního konce jižní spojovací zdi na východní obytnou část paláce (srov. obr. 97). V popředí dole dochovaná přízemní část nádvoří zeď, nad ní mezitraktová zeď. Vpravo nad spojovací zdi torzo sedlového portálku do sálu v 2. patře. Vlevo nahoře severní zeď 2. patra, vlevo od ní zeď dodatečné nástavby (srov. obr. 91). V pozadí menší válcová věž, stav 2015.

Obr. 99: Helfenburk, geodetické zaměření, příčný řez východní obytnou částí paláce s pohledem k východu (srov. obr. 62a, 97, 104, 108). Vpravo nahoře okna s latěmi deštění v 1. patře, vlevo – v severním traktu – pozůstatky valené klenby v přízemí a výklenek krbu v 1. a 2. patře.

Řez F - F'

Obr. 100: Helfenburk, jižní prostora východní obytné části, pohled k nádvoří zdi. Vlevo dole lomený portálek vchodu z šije v nádvoří do sklepa, směrem doprava (k severu) zasypaného. Ve vyšší úrovni přízemí s vchodem a okénkem z nádvoří. Vpravo průchod do severní místnosti přízemí, stav 2024.

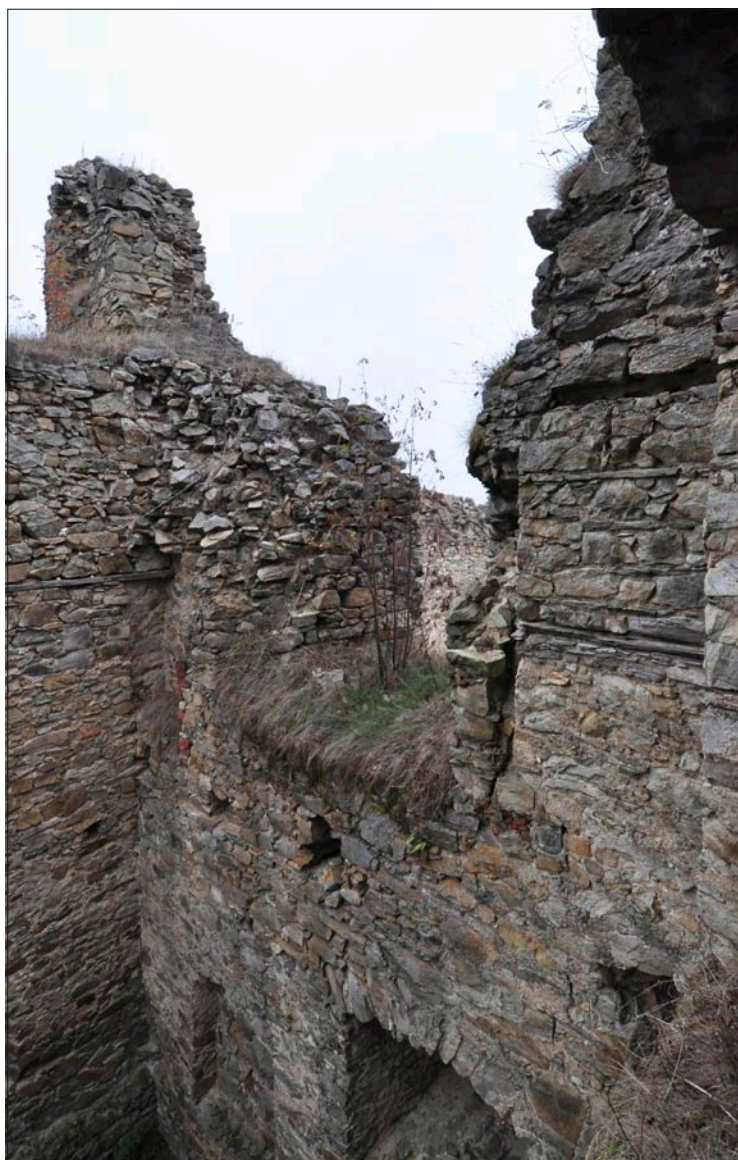

Obr. 103: Helfenburk, detail jedné z lišt deštění (srov. obr. 102) s otvory a zbytky dřevěných upevňovacích kolíků, stav 2015.

Obr. 101: Helfenburk, pohled z přízemí na jižní okna východní obytné části paláce. Niky oken v 1. patře jsou pozoruhodné původními vodorovnými lištami pro upevnění deštění (podobné řešení se uplatňuje na hradě Cornštejně na Znojemsku). Nahoře pozůstatky různě dochovaných nik dvou oken 2. patra. Vpravo „šmorce“ k připojení nádvoří zdi, která však nad úroveň přízemí zanikla. Nad šmorci relikv sedlového portálu s otvorem pro závoru. Dole zbytky zhlaví dvou průvlaktí trémového stropu přízemí, stav 2015.

Obr. 102: Helfenburk, detailní šikmý pohled na dvě jižní okna v 1. patře (srov. obr. 101). V horní části špalety v popředí jedna z lišt deštění, kterou zakrývá pozdější omítka s nátěrem. Tato omítka byla nahozena po zániku deštění, k němuž zjevně došlo ještě v pozdním středověku, stav 2016.

Obr. 104: Helfenburk, detail východní stěny jižní místnosti 1. patra ve východní obytné části paláce. Na stěně vpravo od okna vidíme dole lištu deštění, nad ní dlouhý plochý kámen ve zdivu (na první pohled evokuje lištu), nahoře negativ po zaniklé liště. Uprostřed relikv špalety zúženého okna (22), stav 2015.

Obr. 105: Helfenburk, dvojice oken 1. patra v jižním průčelí východní obytné části paláce (srov. obr. 102). Dochované negativy zaniklých ostění napovídají, že samotné okenní otvory byly i přes široce rozevřené špalety na straně interiéru poměrně malé (stejně jako v západní obytné části). Ve špaletách jsou vidět lišty po deštění, částečně zakryté pozdější omítkou (vlevo). Vlevo nahoře spodní část okna ve 2. patře, s pozůstatky postranních sedátek, stav 2024.

Obr. 106: Helfenburk, detail horních partií jižního průčelí paláce (srov. obr. 63a). Původní jihozápadní nároží východního sálu s armaturou a zbytkem sedlového portálku. V dolní části armatury kvádr profilovaný výžlabkem (označeno šipkou), původně určený na jinou část stavby (římso). Dole pod nárožím drobný obdélník z cihel, jehož účel je neznámý (vyskytuje se pod všemi čtyřmi nárožími sálových pater na rozhraní spojovacích zdí a obytných částí paláce), stav 2017.

Obr. 107: Helfenburk, pohled z nádvoří na dochovanou část sedlového portálku z jižní spojovací zdi do 2. patra východní obytné části (srov. obr. 97 a 98). Za portálkem je vidět špaletu se stopami záklenku a ústím pochvy závory, stav 2015.

Obr. 108: Helfenburk, pohled od západu do severního traktu východní obytné části (srov. obr. 99). V přízemí zbytky valené klenby, nad ní kapsy trámů dodatečného stropu. Na ními prohlubeň krbu, vedle ní v 2. patře drobný výklenek. Vpravo v 1. patře průchod do jižní místnosti a výklenek skříňky, vlevo okno 1. patra k severu, jehož ostění zaniklo, stav 2015.

belegt, die Funktionsbindungen der Wohnräume lassen sich nicht zuverlässig definieren. Der ausdrucksvollste Raum dieser Zweckbestimmung stellte die mit einem vom Neben- (Betriebs-)Raum bedienten Ofen ausgestattete holzverkleidete Stube im 2. Stockwerk vom Südtrakt dar. Der Kern vom Palas bildete einen monumentalen Kubus, der an den Betrachter mit Flächen seiner Fassaden wirkte, die – wohl bis auf Ausnahmen – der Fensteröffnungen entbehrten. In der Mitte des 15. Jahrhunderts wurde der Westteil vom Palas aufgestockt, um den vielleicht mit zwei Kaminen beheizten Saal zu gewinnen. Fast gleichzeitig wurde auch der östliche bewohnbare Teil vom Palas mit drei Geschossen und der Tordurchfahrt im Erdgeschoss erbaut. Dieser Teil vom Bau wurde wohl schon seit Anfang an geplant, aber aus den uns unbekannten Gründen fast um ein ganzes Jahrhundert verlegt (vielleicht infolge der Hussitenkriege, bzw. der Umwertung der Bedeutung der Burg; auch die ursprüngliche Absicht eines gewissen Konservierens des im Bau befindlichen Gebäudes – des Verschiebens der Wohnkernvollendung in die Zukunft lässt sich jedoch nicht ausschließen). Die verbindenden Mauerabschnitte an den Seiten wurden binnen des Mittelalters zweimal erhöht.

Der Palas der Burg Helfenburk hatte eine gleiche Grundform und Innenanordnung, er unterschied sich allerdings in mehreren Hinsichten wesentlich von dem von Dívčí Kámen. Sein Grundriss ist deutlich kleiner, daher hatten beide Wohnteile bloß zwei Trakte. Sie wurden gleichzeitig auf gleiche Weise in der ersten Phase als zweistöckig erbaut. Über den vom Burghof zugänglichen Kellern befand sich das unbewohnbare Erdgeschoss. Man identifizierte in der Ecke des westlichen Kellers einen kleinen Raum – wohl Versteck für einige Kostbarkeit(en). Das erste Stockwerk war zum Wohnen bestimmt;

das belegen vor allem ein Kamin, ein Ofen (indirekt von der Hofgalerie bedient) und in einem Fall auch die Wärmeisolierung durch Holzverkleidung (Täfelung). An der Nordseite ist das Vorhandensein eines (heute verschwundenen) Aborterkers belegt. Die Fenster befanden sich in den weit sich öffnenden Nischen, während die Fensteröffnungen verhältnismäßig klein, ohne feste Fensterverglasung und nur mittels Holzläden verschließbar waren. Das zweite Stockwerk nahmen die im Innern ungeteilten, mit Kaminen beheizten Säle ein. Die Verbindung zwischen den Sälen erfolgte mittels eines Wehrgangs auf der südlichen Verbindungsmauer. Die Fenster waren im 2. Stockwerk gleich wie die im ersten gelöst, sie waren aber etwas größer, mit den Läden ausgestattet, die mit den in das Mauerwerk einschiebbaren Riegeln verschlossen werden konnten. Der Eingang in den Palas stellte nur eine kleine Pforte von Süden dar. Die Verbindungsmauern zwischen den Wohnräumen im 1. Stockwerk an der nördlichen und südlichen Hofseite waren auch mit Fenstern durchgebrochen, die die spätere Entstehung der Hofarkaden vorwegnahmen. Ebenso wie in Dívčí Kámen auch in Helfenburk lassen sich eine fast ausschließliche Absenz von Gewölben und eine sparsame Anwendung von Steinmetzgliedern konstatieren.

Der auf diese Weise konzipierte Palas der Burg Helfenburk unterschied sich von dem in Dívčí Kámen durch viele Fenster und Fensterchen in allen Geschossen. Mit Rücksicht zu seiner Entstehung bald nach Mitte des 14. Jahrhunderts konstatiert man zurecht, dass der Ausdruck und die Erfassung des Palas der Burg Helfenburk sich für eine sehr wertvolle frühe Indiz der „Entwicklung der Wohn- und Repräsentationskomponente auf dem Weg zur Umwandlung der böhmischen Burg der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts in das Schloss“ halten lässt. Diese Entwicklung ist aber mit dem Ausbruch der Hussitenrevolution im Jahre 1419 unterbrochen. Der Palas der Burg Dívčí Kámen hat zwar eine sehr ähnliche Anlage, in den weiteren Eigenschaften ist er aber eher mit der Vergangenheit verbunden. Die Burgen Dívčí Kámen und Helfenburk stellen einen sehr wertvollen Beleg davon dar, wie grundlegend die Unterschiede zwischen den zeitgenössischen Bauten vom gleichen Bauherrn sein können, in diesem Fall eines der vornehmsten Adelsgeschlechter des Landes, wären sie aus dem irgendwelchen Grund entstanden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Situationskarte der Burgen Dívčí Kámen (Maidstein, Bez. Český Krumlov) und Helfenburk u Bavorova (Helfenburg [bei Barau], Bez. Strakonice – Gestaltung J. Marouněk).

Abb. 2: Dívčí Kámen, Burghorn, Gesamtansicht von Süden. Links der ausgedehnte Palas, von der Zwingermauer geschützt, unten der vom Torturm abgeschlossene Zugangskorridor (rechts). Der Palas ist durch die Front ohne Fenster charakteristisch, an der sich in der unteren Partie die schräg laufenden und in der oberen Partie horizontal laufenden Mauerwerkschichten mit Öffnungen nach dem Wehrgang und einem Wehrrerker (s. Pfeil) identifizieren lassen. Im Hintergrund über dieser südlichen Verbindungsmauer ist die Mauerkrone der nördlichen Mauer mit Resten nach der Brustwehr, bzw. dem Zinnenkranz sichtbar. Links der höhere Wohnteil des Palas. Der Pfeil links zeigt zur lokalen schrägen Gründung des oberen Saalgeschosses. Rechts (in der Bildmitte) ragt das Obergeschoss des östlichen Wohnteils empor (Foto V. Hyhlík, 1963, NPU GnR/Nationalinstitut für Denkmalspflege, Generaldirektion, Archiv, Nr. 96139).

Abb. 3: Helfenburk, Burghorn, Gesamtansicht von Nordwesten. Im Hintergrund der Palaskern, vor ihm der große zylindrische Turm, ganz links der kleinere runde Turm mit einem Ringmauerabschnitt im Anschluss an den Palas. Die Frontseite des Palas ist vor allem durch die Fenster und eine Öffnung nach dem Abort (mit eingestürzter Sohlbank) vom östlichen Wohnteil (links vom großen Turm) bemerkenswert, die heute größtenteils von Kletterpflanzen überdeckt sind (Abb. 63c). In einem größeren Ausmaß gegen den heutigen Zustand steht noch der spätere Mauerabschnitt im 2. Stockwerk mit einem Fenster (links vom Turmoberteil – Foto 1929, NPU GnR, Archiv, Nr. F 53117).

Abb. 4: Helfenburk, das steinerne, in der Sekundärposition an der Nordmauer vom Palashof situierte Allianzwappen des Ehepaars Jan von Rosenberg und Elisabeth von Hals (Abb. 63d und 91). Es befand sich ursprünglich wohl über dem Eingang an der Südfassade, Zustand 2016 (alle Fotos V. Razím, falls nicht anders angeführt).

Abb. 5: Dívčí Kámen, Situationsplan der im rechteckigen Palaskern (links oben) gipfelnden ausgedehnten Burg (übernommen aus D. Menclová 1976, S. 73).

Abb. 6: Helfenburk, Situationsplan der im rechteckigen Palaskern (in der Mitte) gipfelnden Burg (übernommen aus D. Menclová 1976, s. 80).

Abb. 7: Dívčí Kámen, resultierende Baugestalt des Palas mit überdachten Wehrgängen auf den Verbindungsmauern in der Ansicht von Südwesten, Rekonstruktionsversuch (übernommen aus D. Menclová 1976, S. 79).

Abb. 8: Helfenburk, Baugestalt des Palas, Ansicht von Nordwesten, Rekonstruktionsversuch (übernommen aus D. Menclová 1976, S. 83). Die Außenfronten sind durch gleich große Quersteinfenster in beiden Geschossen charakterisiert. In der Tatsache waren vor allem die Fenster im ersten Stockwerk kleiner, das Vorhandensein der Quersteine und des Aborterker an der westlichen Palasfront lässt sich ausschließen.

Abb. 9: Helfenburk, der kleine runde Turm und der Wehrmauerabschnitt zwischen ihm und dem Palas, Ansicht von Norden, aus der unteren Burg zu. Der Turmoberteil ist neuzeitlich. Zusammen mit dem Turm wurde auch der kurze Wehrmauerabschnitt mit zwei Zinnen und einer Scharte (links unten) erbaut. Erst nachfolgend hat man an diese Wehrmauer die erheblich höhere und breitere Mauer angeschlossen, die zugleich die nördliche Umfassungsmauer des Palas (rechts) bildet. Der ursprüngliche Wehrmauerabschnitt am Turm wurde nachfolgend deutlich erhöht. Im Vordergrund die Zwingermauerreste, Zustand 2015.

Abb. 10: Helfenburk, der große runde Turm, Ansicht vom Palas zu. Der hohe Erdgeschosssteil ist mit einem Gesims abgeschlossen, über dem das Mauerwerk zurückspringt. Rechts unten die sog. Schmarzen zum nie erfolgten Anschluss weiterer Mauern (s. Pfeil). Das kleine Schulterbogenportal in das 1. Stockwerk ist mit einem Konsolenpaar ausgestattet, aber ohne vorbereitete Lager für die Angeln einer Hebebrücke. Oben die Fenster einzelner Geschosse und Eingang in den verschwundenen Aborterker mit Holzkonsolen. Der Oberteil vom Mauerwerk und die Partie mit einem Fensterchen links gehören der neuzeitlichen Rekonstruktion an, Zustand 2022.

Abb. 11a, 11b: Helfenburk, Vergleich der Details des Oberteils der westlichen Hoffront, Zustand 2008 und 2017 (vgl. Abb. 65). Bei der baulichen Teilsicherung in der Zwischenzeit ist ein wichtiges Gesimsfragment aus mehreren Bruchsteinen verschwunden, durch das Verschwinden vom Mauerwerk und die unpassende Oberflächengestaltung ist auch der Mauerwerkblock rechts von der Lücke betroffen.

Abb. 12a, 12b: Helfenburk, Vergleich des Durchgangs im 1. Obergeschoss der Zwischenrakturm aus dem westlichen Palaswohnteil, Blick aus dem südlichen Raum zu (Abb. 69), Zustand 2008 und 2015. Die Öffnung hatte trotz des Verschwindens vom Gewände eine große Aussagekraft, die aber durch ihre bauliche Sicherung unter Verwendung vom Zementmörtel rasant beeinträchtigt wurde (zweites Foto, oben). Unter dem Durchgang im 1. Obergeschoss befinden sich die Öffnungen von gleicher Zweckbestimmung wie in der Erdgeschosshöhe, bislang ohne Sicherung.

Abb. 13: Helfenburk, Teil der polygonalen Arkadensäule im Hofraum, Anstilis von den bei der Grabung gefundenen Fragmenten. Im Hintergrund der Eingang in den südlichen Raum des östlichen Wohnteils vom Palas. Die Säule ist heute nicht mehr vorhanden (Foto V. Obereigner, 1963, NPÚ GnŘ, Archiv, Nr. 94979).

Abb. 14: Dívčí Kámen, Grundrissaufnahme vom Palas in der Erdgeschosshöhe. Vor allem die heute zugeschüttete Eingangspartie an der Ostseite ist interessant. Der Südtrakt in der Nachbarschaft der Tordurchfahrt bestand aus zwei Räumen; der kleinere östliche diente höchstwahrscheinlich als Pfortnerstube. Zwei parallele Mauern (s. Pfeil) steigen von dem Tor hoch nach Osten; sie lassen sich für einen Rest vom Vortor halten, zu dessen evtl. Entwicklung und der relativen Entstehungszeit heute nichts gesagt werden kann. Im Südteil des gleichen Gebildes befindet sich eine Sitznische, die Grundrisslösung (eine gewisse Ausschneidung) rechts von ihr ist von unbekannter Zweckbestimmung sowie Ursprung (NPÚ GnŘ, archiv, Nr. PPOP 992-5-8286, Bauaufnahme J. Houžvíc u. Koll. 1962, 1964; übernommen aus dem Reprofoto vom Fotoarchiv des NPÚ GnŘ, Č. Šíla, 1971, Nr. 104068) (vgl. Abb. 53–59).

Abb. 15: Helfenburk, Grundriss vom Palas in der Erdgeschosshöhe (übernommen aus F. Kašička – B. Nechvátal 2014, S. 112).

Abb. 16a: Dívčí Kámen, geodätische Grundrissaufnahme in der Erdgeschosshöhe, Černý u. Koll. 2019. 1 – Tor und Tordurchfahrt; 2 – Rauchkanal ?; 3 – Durchbruch aus dem nördlichen Zwinger; 4 – Wasserspeier.

Abb. 16b: Dívčí Kámen, geodätische Grundrissaufnahme in der Höhe des 1. Stockwerks (vgl. Abb. 16a); 5 – Laibung von einem mittelgroßen Fensterchen des mittleren Raums im westlichen Wohnteil; 6 – zugemauerte Spitzbogenöffnung, in der Einmauerung das Nischenregal im nördlichen Raum.

Abb. 16c: Dívčí Kámen, geodätische Grundrissaufnahme in der Höhe des 2. Stockwerks (vgl. Abb. 16a); 7 – eingemauerte Öffnung im Unterteil vom Kamin; 8 – ursprüngliche Blockwerkstube; 9 – Bedienungsöffnung vom Stubenofen.

Abb. 16d: Dívčí Kámen, geodätische Grundrissaufnahme in der Höhe des 3. Stockwerks (vgl. Abb. 16a); 10 – Saalfenster im westlichen Wohnteil vom Palas; 11 – die den Kapellenabschluss auftragenden Konsolen; 12 – Kapelle, Nordwestecke mit Gewölbeansatz; 13 – Kamin.

Abb. 17: Dívčí Kámen, Palas, heutige Ansicht von Süden ermöglicht im Gegensatz zur Aufnahme aus dem Jahre 1963 (s. Abb. 2) einen Einblick in die Reste des östlichen Wohnteils mit horizontalen Deckenbalkenreihen. In den oberen Partien des gleichen Teils vom Bau hat sich die Mauerwerksmasse vermindert, auch die Reste von Brustwehr der nördlichen Verbindungsmauer sind verschwunden. Die Öffnungen nach den Wehrgangträgern an der Südmauer sind gut erkennbar (Abb. 20). Vor dem Palas sind Bäume aufgewachsen, die die Stabilität und das Zusammenhalten des Mauerwerks beeinträchtigen können, Zustand 2015.

Abb. 18: Dívčí Kámen, nördliche Hofseite der südlichen Verbindungsmauer (vgl. Abb. 21). Unten schräglauende, in der höheren Lage horizontale Mauerwerkschichten. Pfeil zeigt die innere Ausmündung vom Ausguss (vgl. Abb. 21/4). Rechts Spuren nach dem Anschluss der westlichen Hofmauer (Abb. 21/16), rechts davon unten das Gewände vom Fensterchen in den südlichen Keller. Links die östliche Hofmauer, über ihr paar Binder (Steine) aus der Zeit nach der Erhöhung der Verbindungsmauer (Abb. 21/17, 52), Zustand 2024.

Abb. 19: Dívčí Kámen, Detail vom Anschluss der verschwundenen Hofmauer vom westlichen Wohnteil an die Südmauer – rechts die Innenwand vom Erdgeschoss (unten, ohne Verputz) und des 1. Stockwerks (verputzt), links die südliche Verbindungsmauer. Im Ausmaß vom Erdgeschoss die Hofmauer wurde an die vorbereiteten sog. Schmarzen angeschlossen (über dem Zaun), in der höheren Lage sind die Mauern verbunden, also gleichzeitig gebaut (vgl. Abb. 18 und 21/16), Zustand 2024.

Abb. 20: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, südliche Palasfront, Ansicht (vgl. Abb. 16a). Unten die schrägverlaufenden Mauerwerkschichten, in der höheren Ebene sind sie horizontal: 4 – Wasserspeier; 14 – zwei Reihen der Öffnungen nach den Wehrgangträgern und ihren Streben, darüber Balkenlager nach dem Wehrker. Links die vertikale Fuge (15), die das Ausmaß der sekundären Erhöhung der Verbindungsmauer angibt. Links der Schnitt über die Westmauer vom Palas. Pfeil zeigt die Unregelmäßigkeit des Aufsetzens vom Mauerwerk des 3. Stockwerks im Zusammenhang mit seiner nachträglichen Entstehung (vgl. Abb. 2 und 17).

Abb. 21: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, nördliche Hofseite der südlichen Verbindungsmauer des Palas (vgl. Abb. 16a). Unten die schrägverlaufenden Mauerwerkschichten, höher sind sie horizontal. Pfeil zeigt die ungefähre Höhenlinie der Mauerkrone vor ihrem ersten Erhöhen (vgl. Abb. 21/15): 4 – innere Ausmündung vom Ausguss; 16 – Anschlusspunkt der im Rechtwinkel anschließenden Hofmauer des westlichen Wohnteils vom Palas; 17 – paar Steine vom Anschluss der östlichen Hofmauer. Rechts der Schnitt über die Westmauer vom Palas. Pfeil zeigt die Unregelmäßigkeit des Anschließens des Mauerwerks vom 3. Stockwerk, die mit seiner späteren Entstehung zusammenhängt (vgl. Abb. 2, 20).

Abb. 22: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, nördliche Palasfront, Ansicht (vgl. Abb. 16a). Links die Mauerwerkpartie bei der Nordostecke mit dem nachträglich ausgemauerten Mauerhaupt und zwei horizontalen Balkenlagerreihen. Rechts davon verschiedene sekundäre Störungen der ebenerdigen Mauerwerkpartien, zu denen sich auch der breite segmentgewölbte Durchbruch zählen lässt (vgl. Abb. 16a/3). Das ursprüngliche Mauerhaupt ist erst in höheren Partien mit wahrscheinlichen Spuren nach einem Wehrker erhalten (18). Der rechte, westliche Teil der Fassade trägt ein hervortretendes Mauerwerkrelikt vom 3. Stockwerk mit Spuren nach dem Saalfenster an der rechten Seite (19). Eine krumme vertikale Fuge (20) verrät die nachträgliche, zur Südmauer analogische Erhöhung der Verbindungsmauer (links von der Fuge; vgl. Abb. 20/15). Die Mauer nutzte in den unteren Partien ein beträchtliches Volumen vom Naturfelsen aus (21) (Abb. 25–27).

Abb. 23: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, Schnitt über den westlichen (links) und östlichen (rechts) Wohnteil vom Palas mit Ansicht südlicher Hofseite der nördlichen Verbindungsmauer (vgl. Abb. 16a). Der Schnitt über den westlichen Teil vom Palas überschneidet den Kapelleneingang aus dem Saal (22) und die zugemauerte Öffnung (den ursprünglichen Eingang vom Wehrgang?) in der unteren Partie des Kamins im 2. Stockwerk (7). Die unteren Verbindungsmauern sind umgestaltet, mit beträchtlichem Ausmaß des Naturfelsens. Die Pfeile zeigen die wahrscheinlichen Wehrganghöhen – der untere die ursprüngliche, der obere die nach der ersten Erhöhung. Ganz rechts Schnitt über die Hofmauer des östlichen Wohnteils mit schräg emporsteigendem Fensterchen im Erdgeschoss (2, Rauchkanal?, Abb. 28).

Abb. 24: Dívčí Kámen, Wasserspeier (4) in der südlichen Verbindungsmauer, Blick vom Zwinger zu. Der rechte und untere Stein, die den Wasserspeier bildeten, sind abgeschlagen, Zustand 2013.

Abb. 25: Dívčí Kámen, Komplex vom Palas, Ansicht von Nordosten (vgl. Abb. 22). Links im Vordergrund die wiederausgemauerte Eckpartie vom Palas mit zwei Reihen von nachträglichen, mit den Objekten im Zwinger zusammenhängenden Öffnungen. Rechts von ihnen Rest vom Innenraum verputzt von einem weiteren verschwundenen Objekt und der Oberteil des segmentgewölbten Durchgangs in den Hof. Rechts der Zwingermauerab-

schnitt. Über dem Durchgang deutliche Mauerwerkverstärkung gegen den ursprünglichen Zustand. Oben Reste nach Gliederung der Brustwehr der Verbindungsmauer mit einer vertikalen Laibung (in der Abb. 23 nicht mehr vorhanden). Rechts die dünne Saalgeschossmauer mit Relikt der schrägen Mauer des dreiseitigen Kapellenabschlusses (s. Pfeil), dieses Relikt ist heute auch nicht mehr vorhanden (Foto Č. Šíla, 1962, NPÚ GnŘ, Archiv, Nr. 91843).

Abb. 26: Dívčí Kámen, Durchgang in der nördlichen Verbindungsmauer (4), Schrägansicht aus dem Zwinger von Nordosten zu. Über der Wölbung das die Mauer verstärkende Mauerwerk, ursprüngliches Mauerhaupt ganz oben (vgl. Abb. 22 und 25), Zustand 2024.

Abb. 27: Dívčí Kámen, Nordfront des Palas, Detail der Trennlinie zwischen dem westlichen Wohnteil (in der Mitte) und der Verbindungsmauer (links). Die angeführten Teile trennt eine vertikale Fuge voneinander (links oben), vgl. Abb. 22/20, Zustand 2011.

Abb. 28: Dívčí Kámen, Nördliche Verbindungsmauer, Gesamtansicht vom Hofraum zu (vgl. Abb. 23). Unten in der Mitte der nachträgliche Durchbruch in den nördlichen Zwinger. Die Unebenheiten vom Mauerhaupt in der Nähe des Durchbruchsstützen den Schluss von seiner nachträglichen Entstehung. Links davon erhaltene Teile von dem zum Bau der Mauer ausgenutzten Naturfelsen. Links (über dem Holzdach) ein deutlicher mäßiger Bruch im Verlauf des Mauerhaupts. Links in der Hofmauer des westlichen Wohnteils eine zugemauerte Öffnung (7), höchstwahrscheinlich der ursprüngliche Durchgang vom Umlauf der Verbindungsmauer. Sie wurde wohl bei der ersten Erhöhung dieser Mauer verblendet. Im Hintergrund über dem Winkel vom Anschluss der Verbindungsmauer und der Frontseite des Wohnteils Relikt der Kapelle mit ihrem inneren Winkel, wo sich Backsteingewölbereste (12) identifizieren lassen, Zustand 2024.

Abb. 29: Dívčí Kámen, westliche Palasfront mit drei Saalfenstern im 3. Stockwerk. Bereits unter den Fenstern läuft eine horizontale Reihe Öffnungen nach den Trägern des verschwundenen hölzernen Wehrgangs. Ganz rechts in dieser Höhe deutliche mäßig schräge Aufsetzung des Mauerhaupts vom Obergeschoss (s. Pfeil, vgl. Abb. 2, 20, 21 – Foto J. Hansová, 2021).

Abb. 30a: Dívčí Kámen, Palas, Ansicht von Nordwesten. Rechts die westliche Palasfront mit drei Saalfenstern und eingestürzten Ecken (vgl. Abb. 29), links die in der unteren Hälfte von außen verstärkte und auch sonst umgestaltete Nordfassade (vgl. Abb. 25). Unten inmitten dieser Palasfront über dem Zwingermauerabschnitt ragt der Oberteil vom Durchgang in den Zwinger empor (3). Links vom Palas die auf dem Felsenkamm laufende Wehrmauer zum runden Turm (nicht sichtbar). Inmitten der Wehrmauer s. Pfeil über ihr Öffnungen nach den Tragbalken eines vermuteten Wehrrückers (Foto Vl. Hyhlík, 1962, NPÚ GnŘ, Archiv, Nr. 96134).

Abb. 30b (S. 22 unten): Dívčí Kámen, die Pforte aus der Abb. 30a, Detail, Zustand 2017.

Abb. 31: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, Hoffront des westlichen Wohnteils vom Palas, Ansicht von Osten. Links unten das Fensterchen mit Gewände vom Erdgeschoss des Südtrakts (23). An Seiten Schnitte über beide Verbindungsmauern (vgl. Abb. 16a). Die entwickelte Legende s. Abb. 32.

Abb. 32: Dívčí Kámen, westlicher Wohnteil vom Palas, Ansicht vom Hofraum zu (vgl. Abb. 31 und 33). Rechts der besterhaltene Nordtrakt mit vortretendem Kapellenerkerrest (11). Darunter der verblendete Eingang vom Wehrgang der nördlichen Verbindungsmauer in das 2. Stockwerk (7). Die Hofmauer des mittleren und südlichen Trakts über der Erdgeschossebene ist verschwunden. Im 2. Stockwerk vom Südtrakt Rest der Blockwerkstube (8), oben zwei westliche Saalfenster (10), Zustand 2024.

Abb. 33: Dívčí Kámen, die fast gleiche Ansicht (vgl. Abb. 32, auch 28) auf der Archivfotografie bietet die Vorstellung von der sukzessiven Destruktion seit den 1960er Jahren bis in die Gegenwart (Foto Č. Šíla, 1962, NPÚ GnŘ, Archiv, Nr. 91857).

Abb. 34: Dívčí Kámen, Gewände vom Fensterchen im Erdgeschoss des südlichen Trakts vom westlichen Wohnteil des Palas (23), Zustand 2024.

Abb. 35: Dívčí Kámen, Detail vom verblendeten Eingang(?), 7 aus dem ursprünglichen Wehrgang der nördlichen Verbindungsmauer (im Innenraum des 2. Stockwerks im Unterteil des Kamins). Rechts ist die ungewollte Abstufung dieser Mauer infolge ihrer nachträglichen Erhöhung sichtbar, Zustand 2017 (vgl. Abb. 31–33).

Abb. 36: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, Ansicht der Hofmauer vom westlichen Wohnteil des Palas von Westen, aus dem Innenraum des Wohnteils zu. An den Seiten die Schnitte über die südliche und nördliche Umfassungsmauer (vgl. Abb. 16a). Links der Nordtrakt mit dem Eingang und dem Erdgeschossfensterchen, im Obergeschoss Fensternische mit Sitzen und das Nischenregal in der Zwischentraktmauer. Im 2. Stockwerk ein größeres Fenster und Kamin mit dem zugemauerten Durchgang in seinem Unterteil (7). Im obersten Geschoss mit der dünneren Mauer ist der Durchgang in die Kapelle sichtbar, rechts von ihm (in der Achse des

Raums) der Kamin (13). Rechts vom Kamin die Laibung vom Hoffenster (vgl. Abb. 37). Im Erdgeschoss vom Mitteltrakt der Eingang und ein sekundär vergrößertes Fensterchen, fast das ganze Südtrakterdgeschoss ist zugeschüttet.

Abb. 37: Dívčí Kámen, Nordtrakt des westlichen Wohnteils vom Palas, Blick ostwärts durch das Gebäudeinnere (vgl. Abb. 36 links). Unten das unverputzte Erdgeschoss mit dem Hofeingang und dem einzigen Belichtungsfenster, die Deckenbalkenköpfe waren mit sog. Lagerhölzern untergelegt. Das auf gleiche Weise abgeschlossene 1. Stockwerk hatte an der Hofseite die Fensternische mit Seitensitzen, links davon eine tiefe quadratische Nische unklarer Zweckbestimmung. In der Südwand befand sich eine segmentgewölbte Nische mit Abdrücken nach einem Regal. In der Achse des 2. Stockwerks ein größeres Fenster mit Sitzen, links davon der verblendete Durchgang vom Wehrgang der südlichen Verbindungsmauer, kurz danach für den Kamin ausgenutzt, dessen Steinkonsolen und Reste des Backsteinmantels höher zu finden sind. Der Rauchkanal des Kamins ist spätestens durch die Aufstockung für das obere Saalgeschoss verschwunden. Über dem Kamin der breite Eingang in die vorgeschobene Kapelle, deren Triumphbogen der Anschlag rechts und Mauerauslauf links belegen. Rechts von der Kapelle ein Kamin mit einer erhaltenen Konsole (links) und dem Rest vom zusammenlaufenden Rauchfang (vgl. Abb. 36). Zustand 2024.

Abb. 38: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, westliche Mauer vom westlichen Wohnteil des Palas, Ansicht von Osten, aus dem Inneren des Wohnteils zu. An Seiten die Schnitte über die nördliche und südliche Umfassungsmauer (vgl. Abb. 16a). Erdgeschoss und zwei Stockwerke ohne Fenster, mit deutlichen Resten und Spuren nach den Deckenbalken. Im 2. Stockwerk vom Mitteltrakt der Abdruck der Stiege, im selben Geschoss im Südtrakt Abdrucke nach der Blockwerkstube. Im 3. Stockwerk drei Fenster und links die Laibung von einem weiteren. Pfeil zeigt zum Detail aus der Abb. 49. In den Erdgeschossräumen an den Seiten die Deckenbalkenlager von den sekundär errichteten Kellern.

Abb. 39: Dívčí Kámen, westlicher Wohnteil des Palas, Mitteltrakt, Durchblick durch den Innenraum nach Westen (vgl. Abb. 38 in der Bildmitte). Unten das nicht verputzte Erdgeschoss, darüber das 1. Stockwerk mit dem Durchgang in den Nordtrakt (rechts), mit der Öffnung nach der Riegelscheide. Höher das 2. Stockwerk mit Abdruck der Stiege samt ihrem Absatz, rechts der Durchgang in den Nordtrakt, links der Backsteinpfeiler der Ofenbedienungsöffnung im Südtrakt. Oben die Saalfenster mit einem Gewänderest und einigen Öffnungen an Stelle der eingemauerten Träger des vorgesetzten Hurdengangs, Zustand 2013.

Abb. 40: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, Ansicht der Mauer zwischen dem mittleren und nördlichen Trakt des westlichen Wohnteils, links der Schnitt über die Westmauer mit Saalfenstern im höchsten Geschoss (vgl. Abb. 16a)

Abb. 41: Dívčí Kámen, das 1. Stockwerk im Mitteltrakt im westlichen Teil vom Palas, Detail der Nordwand. Rechts die Laibung vom Fensterchen in der Hofmauer (5). Deutlich sind die ursprünglichen Höhen der Sohlbank und des Sturzbogenfußes, unter dem sich die Ausmündung der Riegelscheide nicht übersehen lässt, Zustand 2024 (vgl. Abb. 40 rechts).

Abb. 42: Dívčí Kámen, das 1. Stockwerk vom Mitteltrakt im westlichen Teil vom Palas (vgl. Abb. 40). In der Mitte (rechts von der verputzten Fläche) eine verblendete ursprüngliche Spitzbogenöffnung (6), rechts Teil einer Fensterchenlaibung (5) in der Hofmauer. Zustand 2024.

Abb. 43: Dívčí Kámen, Detail des Inneren vom Nordtrakt des westlichen Wohnteils. Links die Zwischentraktmauer mit der Ablegenische und dem Durchgang im 1. Stockwerk, ein weiterer Durchgang um ein Geschoss höher. Rechts oben das Saalfenster in der Westmauer. Die Wände in den Obergeschossen sind im Gegensatz zum Erdgeschoss verputzt, Zustand 2011.

Abb. 44: Dívčí Kámen, Detailblick vom Hof in den Südtrakt vom westlichen Wohnteil des Palas mit Abdruck nach der Holzverkleidung der Stube im 2. Stockwerk (vgl. Abb. 38 links). In der Zwischentraktmauer deutlicher Rest der Ziegellaibung der Ofenbedienungsöffnung (9), Zustand 2011.

Abb. 45: Dívčí Kámen, der heute verschwundene Mauerteil zwischen dem Mittel- und Südtrakt des westlichen Wohnteils vom Palas, Blick aus dem südlichen Erdgeschossraum zu. Rechts die Hofmauer mit einem bis heute erhaltenen Fensterchen (23; Abb. 34). Links der Durchgang im 1. Stockwerk, oben der Blockwerkabdruck im 2. Stock und Relikt der östlichen Laibung der Ofenbedienungsöffnung (Foto Vl. Hyhlík, 1963, NPÚ GnŘ, Archiv, Nr. 96162).

Abb. 46: Dívčí Kámen, einschichtiger Verputz im 2. Stock des westlichen Wohnteils vom Palas, Detail, Zustand 2024.

Abb. 47: Dívčí Kámen, westlicher Wohnteil vom Palas, Blick aus dem 2., ursprünglich holzverkleideten Stockwerk nach Norden hin. Im Vordergrund links (hinter dem angefliegenen Bewuchs) Teil der Wand vom südlichen Raum mit Blockwerkabdrücken und einem Pfosten der sonst verschwundenen Ofenbedienungsöffnung. Auch die Spur nach dem Anschluss des

Ofens an die Öffnung und die hölzerne Wärmeisolierung (links in der Mitte der Aufnahmehöhe) lassen sich identifizieren. Im Hintergrund die Nordwand des Mitteltrakts – unten das 1. Stockwerk mit der Laibung vom Fensterchen in den Hofraum, oben das 2. Stockwerk mit Spuren nach dem Flächenverputz (vgl. Abb. 41 ganz oben). Oben im Hintergrund Mauerwerk mit Kamin und der Laibung vom nördlichen Saalfenster (neben der Kapelle), Zustand 2024.

Abb. 48: Dívčí Kámen, westliche Palasmauer mit drei Fenstern, Blick vom Kapellenerker zu (vgl. Abb. 38 und 44), Zustand 2017.

Abb. 49: Dívčí Kámen, eines der westlichen Saalfenster im westlichen Wohnteil des Palas, Detail, Blick vom Innenraum zu. Oben der untere Teil der schrägen Laibung, darunter Öffnungen nach zwei rechtwinklig gekreuzten Balken. Der Linke war Tragbalken vom äußeren Hurdengang, der Rechte ankerte das innere Ende des Erstgenannten (vgl. Abb. 32 links oben und 33/10), Zustand 2024.

Abb. 50: Dívčí Kámen, eines der westlichen Saalfenster im westlichen Wohnteil des Palas, Blick von Außen zu (vgl. Abb. 29, das erste Fenster von rechts). Im oberen Teil Reste vom Pfosten und Sturz des offensichtlich ursprünglich mit Querstein geteilten Fenstergewändes. Am Gewändeteil deutlicher Falz für stabile Verglasung. Die Nischenwölbung ist aus Ziegeln, Zustand 2017.

Abb. 51: Dívčí Kámen, Blick aus der Mauerkrone der nördlichen Verbindungsmauer in der Richtung zum eingestürzten Kapellenerker hin. Im Vordergrund Reste der dünnem Erkermauern und Ansätze des Triumphbogens, im Hintergrund Teil der Westmauer des Saals mit einem Fenster (vgl. Abb. 31–33, 38, 48), Zustand 2017.

Abb. 52: Dívčí Kámen, östlicher Wohnteil, Hoffassade. Die Fenster von allen vier Geschossen entbehren ihrer Gewände, lokal sind die umgebenden Putzfasschen erhalten. Eine geglättete Umrahmung umgibt auch die Einfahrt in die Tordurchfahrt. Die Frontmauer ist zur Umfassungsmauer an beiden Enden mit Fuge angelegt. Über dem oberen Ende der rechten Baunaht treten jedoch etliche Binder (s. Pfeil) hervor, die aber erst mit der nachträglichen Umfassungsmauererhöhung zusammenhängen (vgl. Abb. 18 und 21). Links unten annähernd wohl quadratisches Fensterchen, das wohl mit der Heizanlage im Erdgeschoss des nördlichen Raums (2) zusammenhängt (Foto Č. Šíla, 1962, NPÚ GnŘ, archiv, Nr. 91863).

Abb. 53: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme der Hofmauer vom östlichen Wohnteil, östliche Innenseite (vgl. Abb. 16a). In der Bildmitte der Mitteltrakt mit der Durchfahrt im Erdgeschoss, rechts unten (im Erdgeschoss) ein evtl. Rauchabzug (2), vgl. Abb. 54.

Abb. 54: Dívčí Kámen, Palaskern, Gesamtansicht von Osten. Die Destruktion der östlichen Baupartie hat den Durchblick in die Innenräume eröffnet. In der Mitte der schmale Durchfahrtsstrakt mit drei großen Hoffenstern, links die deutlich an die Umfassungsmauer mit Fuge (ganz links) angelegte Innenwand der Hofmauer vom Südtrakt mit Verputz, rechts der beträchtlich weniger erhaltene Nordtrakt (vgl. Abb. 53), Zustand 2017.

Abb. 55: Dívčí Kámen, Tordurchfahrt, Blick von Osten zu. Im Vordergrund das vorausgesetzte Vortor mit einer „Ausschneidung“ unklarer Zweckbestimmung links. Rechts oben Abdruck nach der verschwundenen Umfassungsmauer (im Ausmaß vom 1. Stockwerk der nördlichen Zwischenstraktmauer), vgl. Abb. 14, 17, 54 und 56 (Foto Č. Šíla, 1962, NPÚ GnŘ, archiv, Nr. 91867).

Abb. 56: Dívčí Kámen, Blick von der Südostecke zur Eingangspartie des Palas hin (vgl. Abb. 55). Im Vordergrund der (heute zugeschüttete) Eckraum im Untergeschoss des Südtrakts, mit einer engen gewölbten Öffnung unklarer Zweckbestimmung in der den kleineren Raum unter der Pfortnerstube(?) von dem größeren Raum (links unten) abtrennenden Mauer. Höher zwei, die Durchfahrt im Erdgeschoss abgrenzenden Mauern. Der senkrechte Abschluss der nördlichen von ihnen verrät die primäre Entstehung der Umfassungsmauer vom Palas annähernd in die Fußbodenhöhe des 2. Stockwerks (25) (Foto Č. Šíla, 1962, NPÚ GnŘ, Archiv, Nr. 91868).

Abb. 57: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme, Durchfahrt, Nordwand und Schnitt über die Hofmauer (links; vgl. Abb. 16a). Rechts – Relikte nach dem eigentlichen Torbau (Abb. 58), darüber gerader senkrechter Mauerabschluss, mit Fuge an die Umfassungsmauer angelegt (vgl. Abb. 56).

Abb. 58: Dívčí Kámen, geodätische Aufnahme der Durchfahrtsordmauer, Ansicht vom Nordtrakt mit Durchgangsöffnungen (vgl. Abb. 16a). Rechts der Schnitt über die Hofmauer. Die Ansicht stellt unten das Erdgeschoss mit den Fensterchen in die Durchfahrt, im 1. Stockwerk Abdruck der Stiege dar: 26 – erhaltene Balkenköpfe mit dendrochronologischer Datierung 1445–46 (d). Links der gerade senkrechte Abschluss der Mauer, die mit einer Fuge an die Umfassungsmauer angelegt war (vgl. Abb. 57).

Abb. 59: Dívčí Kámen, Relikt der nördlichen Laibung der Toröffnung in den Palas (vgl. Abb. 57 rechts und 17 rechts). Die äußere Ecke und das Torportal sind verschwunden, die innere Ecke ist mit ursprünglichen Werksteinen gebunden (24). Die Durchfahrtswand mit Auslauf vom gedrückten Tonnengewölbe und Verputzrest ist an diese Ecke von links angesetzt. Die Tatsache, dass die Wand im Grundriss nicht von der armierten Ecke

abgesetzt ist, deutet ihre spätere Entstehung an. In der ganzen Höhe der Aufnahme ist es deutlich, dass die Seitenmauer der Durchfahrt (links) mit Fuge an die Umfassungsmauer des Palas angelegt wurde (in der Mitte, vgl. Abb. 57), Zustand 2024.

Abb. 60: Dívčí Kámen, Palas, Nordtraktinneres vom östlichen Wohnteil. Hofmauer, im Erdgeschoss links der Eingang, in der Mitte ein Fenster, rechts in der erhöhten Lage die nach Außen aufsteigende Öffnung (2), wohl Teil vom Beheizungssystem, Zustand 2017.

Abb. 62a: Helfenburk, Palas, Gesamtansicht von Südwesten mit der Zwingermauer im Vordergrund. Rechts die südliche Hauptfront mit dem Eingang in der Mitte (4), Teil von den Fenstersturzbogen wurde in den letzten Jahrzehnten rekonstruiert, Zustand 2024.

Abb. 62b: Helfenburk, geodätische Grundrissaufnahme in der Erdgeschosshöhe, Černý u. Koll. 2016: 1 – Eingang vom Hofraum in den westlichen Wohnteil; 2, 3 – Eingänge in den östlichen Wohnteil.

Abb. 62b: Helfenburk, geodätische Grundrissaufnahme in der Kellerebene (vgl. Abb. 62a): 4 – Eingang in den Palashof; 5 – Eingang in den oberen Keller des westlichen Wohnteils; 6 – Eingang in den unteren Keller des westlichen Wohnteils; 7 – Durchgang zwischen den oberen Kellern; 8 – Versteck; 9, 10 – Kellereingänge im östlichen Wohnteil.

Abb. 62c: Helfenburk, geodätische Grundrissaufnahme in der Höhe des 1. Stockwerks (vgl. Abb. 62a): 11 – Eingang aus der Galerie in das 1. Stockwerk vom westlichen Wohnteil; 12 – Schornstein und Bedienungsöffnungen der Öfen; 13 – Stellen der Öfen; 14 – Kamin; 15 – Nischenregal; 16 – Zugang zum verschwundenen Aborterker; 17 – Stelle des wahrscheinlichen Aborterkers, 18 – Zugang zum verschwundenen Aborterker; 19 – Kaminnische; 20, 21 – zwei Fenster mit Latten der Täfelung; 22 – das dritte, später verschmälerte Fenster.

Abb. 62d: Helfenburk, geodätische Grundrissaufnahme in der Höhe des 2. Stockwerks (vgl. Abb. 62a): 23, 24 – Relikte der Saaleingänge von der südlichen Verbindungsmauer; 25 – die mit einem Erker abgeschlossene Lücke(?), 26 – kleiner Einbauschrank mit Türchen in der Mauerstärke; 27 – Stelle des Gangs zum verschwundenen Aborterker; 28 – Schornstein; 29, 30 – Mauerwerk der späteren Aufstockungen, 31 – Kaminnische; 32, 33 – Laibungen der östlichen Saalfenster; 34 – Zugang zum Abort in der Nordmauer.

Abb. 63a: Helfenburk, geodätische Aufnahme der südlichen Fassade des Palas (vgl. Abb. 62a): 35 – kleine Backsteinrechtecke unklarer Bedeutung.

Abb. 63b: Helfenburk, geodätische Aufnahme, Längsschnitt über den Palas mit Blick nach Süden (vgl. Abb. 62a): 36 – horizontale Linie von später errichteten Balkenlagern; 37 – Abdruck nach dem tief eingebauten Tragbalken der Galerie; 38 – nachträglich errichtete Deckenbalkenlager für die Kellerdecke; 39 – Fenster im Obergeschoss der südlichen Verbindungsmauer.

Abb. 63c: Helfenburk, geodätische Aufnahme der Nordfassade vom Palas (vgl. Abb. 62a): 40 – der mit Efeu bewachsene Teil der Fassade.

Abb. 63d: Helfenburk, geodätische Aufnahme, Längsschnitt über den Palas mit Blick nach Norden (vgl. Abb. 62a): 41 – steinernes Wappen (s. Abb. 4); 42 – Tonnengewölbereste; 43 – Deckenbalkenlager vom unteren Keller; 44 – Eingangshals zum unteren Keller.

Abb. 64a: Helfenburk, geodätische Aufnahme, Querschnitt über die Verbindungsmauern mit Blick zur Hoffassade des westlichen Wohnteils (vgl. Abb. 62a): 6 – der abgebrochene Eingang in den unteren Keller; 5 – der umgestaltete Eingang in den südlichen Keller; 1 – der Eingang ins Erdgeschoss, ohne Gewände, mit Spuren nach der Riegelscheide; 11 – Eingang im 1. Stockwerk über der Linie der Galerie, der mit keinem Steingewände ausgestattet war; 12 – Mannloch in den Unterteil des Schornsteins; 45 – Fenster des nördlichen Raums im 1. Stockwerk, sein Gewände ist verschwunden; 46 – die sog. Schmarzen an der Nordostecke dieses Teils vom Palas; 23 – Stelle des Saaleingangs von der südlichen Verbindungsmauer im 2. Stockwerk; 47 – Fenster mit der Riegelscheide, dessen Gewände verschwunden ist; 25 – Lücke nach dem evtl. Erker; 48 – ein paar vortretende Bruchsteine (Gesims).

Abb. 64b: Helfenburk, geodätische Aufnahme, Querschnitt mit Blick zur Innenseite der westlichen Hofmauer (vgl. Abb. 62a, Abb. 64a).

Abb. 64c: Helfenburk, geodätische Aufnahme, Querschnitt mit Blick zur Innenseite der westlichen Palasmauer (vgl. Abb. 62a, 69, 77, 86).

Abb. 65: Helfenburk, Hoffront des westlichen Wohnteils vom Palas (vgl. Abb. 64a mit Legende), Zustand 2008.

Abb. 66: Helfenburk, Hoffront des westlichen Wohnteils vom Palas (vgl. Abb. 65), Detail mit einem tiefen Lager und Abdruck nach dem südlichen Balken der Galerie (links). In der Richtung nach rechts sind Reste nach zwei weiteren Balken gleicher Zweckbestimmung, mit Negativ ihres horizontalen Unterlageholzes erhalten. Rechts die Laibung des Eingangs in das 1. Stockwerk aus der Galerie, darunter (in der Bildecke, mit Pfeil ersichtlich gemacht) ein seichter Lager einer schrägen, vielleicht provisorischen Strebe (vgl. Abb. 92), Zustand 2015.

Abb. 67: Helfenburk, Hofansicht des Fensters vom nördlichen Raum im 1. Stockwerk des westlichen Wohnteils (45), Zustand 2017.

Abb. 68: Helfenburk, Blick in die Tiefe des Lagers nach verschwundenem Tragbalken in der Südwestecke vom Hof (Abb. 66 links), der einen Teil der Galerie in der Fußbodenhöhe vom 1. Stockwerk des westlichen Wohnteils vom Palas bildete. In der Tiefe ist der hölzerne Ankerhaken deutlich, der den angeführten Balken ankerte, Zustand 2015.

Abb. 69: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Blick vom Oberteil der Südostecke in den Südtrakt hin (vgl. Abb. 64c). Unten der Keller und das Erdgeschoss, über ihnen das 1. Stockwerk mit dem rekonstruierten großen Fenster und auch dem neu ausgemauerten Durchgang in den nördlichen Raum (vgl. Abb. 12b). Oben das Saalgeschoss mit einem Einbauschrank in der Saalecke (ganz links), einer deutlichen Lücke nach dem verschwundenen Mauerwerk und der Fensterlaibung mit Spuren nach dem hölzernen Sitz und mit einem Gewänderest. Im Hintergrund das gleich ausgeführte weitere Saalfenster. Bei beiden Fenstern sind auch Riegelscheiden in den Laibungen sichtbar, Zustand 2015.

Abb. 70: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Inneres vom südlichen Trakt, Blick zum Teil der Hofmauer zu (vgl. Abb. 64b). Unten der zum Teil zugeschüttete Kellereingang vom Hof, darüber der Eingang ins Erdgeschoss. Im 1. Stockwerk Eingang aus der Galerie und die Bedienungsöffnung vom verschwundenen Ofen. Oben das Saalfenster, ein kleiner Einbauschrank mit verschließbarem Gewände und ganz rechts Teil der breiten Öffnung (in die Erkerkapelle?), Zustand 2015.

Abb. 71: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Ofenbedienungsöffnung im 1. Stockwerk (vgl. Abb. 70). Der Ofen im Vordergrund ist spurlos verschwunden. Hinter der Öffnung, deren Oberteil hat auch zum Rauchabzug vom Ofen dienen müssen, befindet sich ein Hohlraum der unteren Schornsteinpartie. Dahinter öffnet sich der Durchblick durch eine kleinere, aus der Galerie zugängliche Öffnung zum Hof (vgl. Abb. 65), Zustand 2008.

Abb. 72: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Gewändefragment an der Südfassade im 1. Stockwerk. Das Gewände im breiteren Fensterraum zeigt, dass die lichte Öffnungsbreite verhältnismäßig klein war. Bemerkenswert sind die Absenz der Spuren nach der Ladenfestigung sowie die nach der Riegelscheide in den Laibungen. Auch die Seitensitze fehlen (vgl. Abb. 63b rechts), Zustand 2008.

Abb. 73: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Gewändefragment an der Südfassade im 1. Stockwerk (vgl. Abb. 72). Deutlicher Falz für die Lade an der Innenseite, Zustand 2008.

Abb. 74: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, das in situ erhaltene Gewändefragment vom südlichen Fenster (vgl. Abb. 72 und 73). Die Profilierung des Pfostens über dem Brustwehrtel ist deutlich, Zustand 2017.

Abb. 75: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Einbauschrank in der östlichen Mauer im 2. Stockwerk (vgl. Abb. 70). Am äußeren Umriss ein Falz und Spuren nach den Angeln für das Türchen, im Innern der geworfene Brettsturz. Rechts die Fensterlaibung, Zustand 2017.

Abb. 76: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, der ursprünglich holzgefütterte Schrein in der Südwestecke des westlichen Saals (der Sturz ist eingestürzt). Rechts davon eine kleine Konsole unklarer Zweckbestimmung (vgl. Abb. 64c, 69), Zustand 2008.

Abb. 77: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Durchblick nach Westen hin (vgl. Abb. 64c). Im Hintergrund die Westmauer mit schmalen Keller- und Erdgeschossfenstern. Im 1. Stockwerk befindet sich kein Fenster, im 2. Stockwerk das Saalfenster mit dem erhaltenen großen Gewändeteil, das mit einem horizontalen Steinkämpfer im Oberteil geteilt war. Rechts vom Fenster der Einbauschrank in der Saalecke, dessen Holzverkleidung nicht erhalten ist. Rechts die Nordmauer mit einer Ecknische (einem Versteck?) in der Kellerebene und mit den Fensternischen in beiden Stockwerken. Links die Zwischentraktmauer mit einem Durchgang und einer breiten Nische im 1. Stockwerk, Zustand 2015.

Abb. 78: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, nördlicher Trakt, Durchblick in der östlichen Richtung (vgl. Abb. 64b). An der Stirnseite die Hofmauer mit Deckenbalkenresten über dem oberen Keller und dem Erdgeschoss. Unten unter der Mauerhauptabsetzung der rundherum abgebrochene Eingang vom Hofraum in den fast ganz zugeschütteten unteren Keller (das Foto wurde bereits aus dem Scheitel dieser Zuschüttung aufgenommen). Oben das 1. Stockwerk mit dem axialen Fenster und Eckkaminresten rechts. Man merkt den Mauerwerkblock zwischen dem Eingang in den Aborterker (im Raumwinkel) und der breiten Öffnung der vermeintlichen Erkerkapelle im 2. Stockwerk. Links die Nordmauer mit der Laibung eines Fensters und dem Aborterkereingang (vgl. Abb. 80). Unten dicht über der Zuschüttung links die Deckenbalkenlager vom unteren Keller. Rechts die Zwischentraktmauer mit Eingängen in den oberen Keller (die Vertiefung zur Ebene der Verschüttung vom unteren Keller ist neuzeitlich) und in das Erdgeschoss. Oben der Durchgang in den südlichen Raum, Zustand 2008.

Abb. 79: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Versteck(?) in der Nordwestecke des Kellers, Diagonalblick vom Kellerraum hin (vgl. Abb. 77 un-

ten). Die Sohlbank ist abgebrochen, die Holzverkleidung verschwunden. Ganz rechts unten ein Deckenbalkenlager vom unteren Keller, Zustand 2008.

Abb. 80: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, Nordtrakt, Eingang in den Aborterker im 1. Stockwerk, Schrägblick vom Erdgeschoss zu. Der sich in den Raum öffnenden Tür dienten die Einsenkung und der Schließmechanismus im horizontalen Balken rechts (die Pfosten vom Ziegelgewände wurden später abgehauen und der Durchgang erweitert), Zustand 2017.

Abb. 81: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, nördlicher Raum im 1. Stockwerk, Kaminreste in der Südostecke. Beim Blick von unten sieht man zwei gedrehte gehauene Mantelkonsolen von dem Rauchfang, der in den mit dem Rauchabzug vom Ofen im südlichen Raum gemeinsamen Schornstein abgebogen war, Zustand 2015.

Abb. 82: Helfenburk, Blick von der Mauerkrone des großen runden Turms zur oberen Partie des westlichen Wohnteils vom Palas zu. Unten die Öffnungen vom 1. Stockwerk – links der Eingang zum verschwundenen Aborterker (das links von der Öffnung und unter ihr befindliche Mauerwerk ist neu ausgemauert), rechts das ursprünglich mit einem Gitter versehene Fenster (vgl. Abb. 83). Im 2. Stockwerk links der kleine Gang zum Aborterker in der heute eingestürzten Gebäudeecke. Im Durchblick an Stelle des Fensters im Vordergrund sieht man einen Teil der Hofmauer vom Saal mit einem Einbauschrank mit abschließbarem Gewände (Abb. 75), links davon die Aushöhlung vom gemeinsamen Schornstein des Kamins und des Ofens im 1. Stockwerk. Das rechte von zwei Fenstern im Vordergrund erhielt sich die gemeißelte Sohlbank vom Gewände, die das Nichtvorhandensein des Mittelpfostens beweist. Im Durchblick durch dasselbe Fenster sieht man zwei ungleich erhaltene Fenster der Westseite vom Saal, Zustand 2016.

Abb. 83: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, nördliche Palasfront, das völlig erhaltene Fenstergewände im 1. Stockwerk (vgl. Abb. 82). Das Gewände war über den ganzen Umriss gleichmäßig gekantet, es war nicht geteilt und seit Anfang an mit einem Eisengitter versehen (laut den erhaltenen Öffnungen ein Vertikal- und zwei Horizontalstäbe). Die Vergitterung hing wohl mit der Stelle an der am wenigsten geschützten Nordseite, also der Orientierung des Fensters in der Richtung zum Haupttor zusammen, Zustand 2017.

Abb. 84: Helfenburk, Palas, westlicher Wohnteil, der erhaltene Brustwehrtel vom Saalfenstergewände im 2. Stockwerk (vgl. Abb. 82). Über der breit abgefasten Kante sind keine Spuren nach der vertikalen Teilung deutlich, Zustand 2016.

Abb. 85: Helfenburk, westliche Palasfront, Detail mit typischen Fensterchen. Unten das Kürzere vom Keller, oben das Längere vom Erdgeschoss, Zustand 2024.

Abb. 86: Helfenburk, westliche Palasfront, nördliches Fenster im 2. Stockwerk (dem Saalgeschoss) mit segmentgewölbtem Nischensturzbogen und mehreren Resten des gehauenen Gewändes (vgl. Abb. 77) Die Profilierung bestand aus einer breiten Abfasung, einer vorgesetzten schmalen Auskehlung und einem Band, ohne Gitter. Deutliche Spuren nach einem verschwundenen Kämpfer, Zustand 2016.

Abb. 87: Helfenburk, westliche Palasfront, Fragment vom Gewände des Mittelfensters vom Saal im 2. Stockwerk. Im Gegensatz zum 1. Stockwerk das Gewände hatte keinen Falz für die Laden, die auf den Angeln an der Innenseite des Gewändes gehängt waren (erhaltene Öffnungen) und beim Schließen mittels eines Riegels aus der Scheide in der Laibung gesichert war. Das Fenster hatte die Seitensitze mit Holzplatten, Zustand 2008.

Abb. 88: Helfenburk, Eingang in den Palashof von Süden. Man hat bei der Rekonstruktion der breit ausgebrochenen Öffnung nach dem Jahre 1939 das verschwundene Portal unbekannter Gestalt erneuert, dessen Tür von einem in die Mauermaße einschließbaren Riegel gesichert war. An Stelle des Portals wurden die Ecken aus Bruchsteinmauerwerk und ein Segmentsturzbogen gemauert. Eine Einsenkung vom Mauerhaupt über dem Eingang ist ohne Zweifel ein Rest nach einer Wappen- oder Inschriftplatte, deren Identifikation unter den erhaltenen Platten nicht eindeutig ist (wohl heute in der Nordwand vom Hof, Abb. 4), Zustand 2016.

Abb. 89: Helfenburk, südliche Verbindungsmauer, Ansicht vom Palashof zu. In der Mitte unten der Eingang immer noch mit einer Öffnung nach dem Riegel (vgl. Abb. 88), der aber ohne Gewände rekonstruiert wurde. Links vom Eingang eine Ablegenische, unter ihr beginnt der abfallende Hals zum Keller unter dem östlichen Teil (links). Über dem Eingang zwei schräge Strebenlager unbekannter Zweckbestimmung, höher eine horizontale Reihe nachträglich ausgebrochener Balkenlager. Darüber drei Fenster mit Seitensitzen und Riegelscheiden, deren Gewände verschwunden sind (vgl. Abb. 89). Die Mauerkrone war mit einem Wehrgang versehen, der an beiden Enden in kleine Portale mündete (der Pfosten von einem, die Laibungen von beiden samt den Riegellöchern sind erhalten). Vor den Spuren nach dem rechten Portal befindet sich ein Fragment der sekundären Verbindungsmauererhöhung. Links (am Bildrand) sind die sog. Schmarzen des oberen, verschwundenen Teils der Hofmauer gut sichtbar. An beiden Seiten des südwestlichen Raumwinkels (rechts) sind

in der erhöhten Ebene die Spuren nach dem Anschließen der sekundären Arkade deutlich, Zustand 2017.

Abb. 90: Helfenburk, Mittelteil der südlichen Palasfront mit dem rekonstruierten Eingang (vgl. Abb. 88) und drei Fenstern in der Höhe des 1. Stockwerks. Die Gewände von allen Öffnungen sind verschwunden, Zustand 2017.

Abb. 91: Helfenburk, nördliche Verbindungsmauer, Blick vom südwestlichen Hofwinkel zu. Unten in der Mitte das sekundär angebrachte Steinwappen (Abb. 4), an der umgebenden Fläche Spuren nach Beschädigungsreparaturen und weiteren Eingriffen. Höher eine horizontale Reihe von den mit der späteren Arkade zusammenhängenden sekundären Öffnungen. Über ihnen ganz links eine Lücke, wohl nach dem ursprünglichen Aborterker, in der Mitte zwei Fenster mit Seitensitzen. Rechts über der Verbindungsmauer eine dünnere Mauer vom Anbau unklarer Zweckbestimmung mit einem Fenster, dessen Gewände fehlt. Rechts vom Fenster Reste nach dem Anschließen des Oberteils der Hofmauer (niedriger in der Höhe des 1. Stockwerks die sog. Schmarzen, rechts von ihnen Aborterkerzugang im östlichen Wohnteil vom Palas), Zustand 2008.

Abb. 92: Helfenburk, Negativ des Unterteils der Schrägstrebe im Hofmauerhaupt der südlichen Verbindungsmauer, links über dem Eingang (vgl. Abb. 89), Zustand 2017.

Abb. 93: Helfenburk, seichtes Lager nach der schrägen, wohl provisorischen Strebe unter dem Eingang ins 1. Stockwerk des westlichen Wohnteils aus dem Hofraum. Das Lager ist so seicht, dass die unbelastete Strebe nicht im Stande war, sich im Mauerwerk zu halten (vgl. Abb. 66 – Pfeil), Zustand 2017.

Abb. 94: Helfenburk, südliche Palasfront, Detail der oberen Partien. Links der ursprüngliche, an der Ecke armierte Teil vom 2. Stockwerk mit dem Saal, rechts ein Rest nach der nachträglichen, wohl spätgotischen Erhöhung der Verbindungsmauer. Unten unter der ursprünglichen Werksteinecke ist ein kleines Rechteck aus Ziegeln deutlich (beim unteren Bildrand), dessen Zweckbestimmung unklar bleibt (es erscheint unter allen vier Saalgeschossecken an der Trennung zwischen der Verbindungsmauer und den Wohnteilen vom Palas; vgl. Abb. 63a), Zustand 2016.

Abb. 95: Helfenburk, obere Partien der nördlichen Palasfront, Detail der Trennlinie zwischen der Ecke des Saalgeschosses des östlichen Wohnteils (links) und der späteren Erhöhung der Verbindungsmauer (rechts). Die Mauerhäupter unterschiedlichen Ursprungs unterscheiden sich in der Struktur (an der rechten Seite höherer Inhalt von Keramikbruchstücken), die ältere Ecke hat hier aber keine Eckarmatur (im Unterschied zum südlichen Aufbaufragment, s. Abb. 94), Zustand 2017.

Abb. 96: Helfenburk, östliche Palasfront, Blick vom kleineren runden Turm zu. Rechts im Hintergrund der größere runde Turm. Die Fassade vom Palas ist unter dem Fenster vom 1. Stockwerk und rechts von ihm zum Teil übermauert. Auch das kleine Erdgeschossfenster ist umgestaltet. Am erhöhten Mauerwerkblock rechts vom Fenster lassen sich ein Teil der Laibung eines der Saalfenster und die vortretenden Bruchsteine identifizieren, vielleicht ein Rest nach dem etwas vorgesetzten Zugang in der Mauerstärke zum Aborterker an der Nordfassade (s. Pfeil). Rechts am „Schnitt“ über die nördliche Palasumfassungsmauer ein erhaltenes Fragment der Laibung vom verschwundenen Fenster im 2. Stockwerk. Links innerhalb des Palas findet man vor allem die Mauerkrone der südlichen Verbindungsmauer mit einem Pfosten vom Schulterbogenportal in den östlichen Saal, Zustand 2010.

Abb. 97: Helfenburk, Palas, der östliche Wohnteil, Gesamtansicht über den Palashof zu. In der Mitte die bloß im Ausmaß vom Erdgeschoss erhaltene Hofmauer. Vor ihr links und rechts Hälse zu den Kellern. Rechts im Obergeschoss die Fenster mit Leisten nach verschwundener Täfelung (vgl. Abb. 101–103). Rechts unten Eingang in den Hof von Süden, Zustand 2015.

Abb. 98: Helfenburk, der östliche Wohnteil, Blick aus der Mauerkrone vom westlichen Ende der südlichen Verbindungsmauer zu (vgl. Abb. 97). Im Vordergrund unten der erhaltene ebenerdige Teil der Hofmauer, darüber die Zwischentraktmauer. Rechts über der Verbindungsmauer ein Torso vom Schulterbogenportal in den Saal im 2. Stockwerk. Links oben die Nord-

mauer vom 2. Stockwerk, links von ihr die nachträgliche Aufmauerung (vgl. Abb. 91). Im Hintergrund der kleinere runde Turm, Zustand 2015.

Abb. 99: Helfenburk, geodätische Aufnahme, Querschnitt über den östlichen Palaswohnteil mit Blick nach Osten (vgl. Abb. 62a, 97, 104, 108). Rechts oben die Fenster mit Latten nach der Täfelung im 1. Stockwerk, links im nördlichen Trakt Tonnengewölbereste im Erdgeschoss und die Kaminnische im 1. und 2. Stockwerk.

Abb. 100: Helfenburk, der östliche Wohnteil, südlicher Raum, Blick zur Hofmauer hin. Links unten das Spitzbogenportal des Eingangs aus dem vom Hofraum führenden Hals in den in der Richtung nach rechts (zum Norden) verschütteten Keller. In der höheren Ebene das Erdgeschoss mit dem Eingang und einem Fensterchen vom Hofraum. Rechts der Durchgang in den nördlichen Erdgeschossraum, Zustand 2024.

Abb. 101: Helfenburk, Blick vom Erdgeschoss zu den südlichen Fenstern des östlichen Wohnteils vom Palas. Die Fensternischen im 1. Stockwerk fesseln dank den ursprünglichen horizontalen Leisten zur Festigung der Täfelung das Augenmerk. Oben sind Reste von unterschiedlich erhaltenen Nischen von zwei Fenstern im 2. Stockwerk sichtbar. Rechts die sog. Schmarzen zum Anschließen der Hofmauer, die aber über der Erdgeschosshöhe verschwunden ist. Über ihnen Relikt eines Schulterbogenportals mit der Riegelöffnung. Unten Reste nach Köpfen von zwei Unterzugbalken der Erdgeschoss-Balkendecke, Zustand 2015.

Abb. 102: Helfenburk, schräger Detailblick zu dem südlichen Fensterpaar im 1. Stockwerk (vgl. Abb. 101). In dem oberen Laibungsteil im Vordergrund eine der späteren getünchte Verputz überdeckt, der nach dem Verschwinden der Täfelung, noch im Spätmittelalter gezogen wurde, Zustand 2016.

Abb. 103: Helfenburk, eine der Leisten der Täfelung, Detail (vgl. Abb. 102) mit Öffnungen und Resten der Holzdübel, Zustand 2015.

Abb. 104: Helfenburk, Ostwand des südlichen Raums im 1. Stockwerk des östlichen Wohnteils vom Palas, Detail. An der Wand rechts vom Fenster ist unten die Leiste der Täfelung sichtbar, über ihr ein langer flacher Stein im Mauerwerk (auf den ersten Blick einer Leiste ähnlich), oben Abdruck nach der verschwundenen Leiste. In der Mitte ein Relikt nach der Laibung des verschmälerten Fensters, Zustand 2015.

Abb. 105: Helfenburk, südliche Front des östlichen Wohnteils vom Palas, Fensterpaar im 1. Stockwerk (Abb. 102). Erhaltene Negative nach den verschwundenen Gewänden deuten an, dass die Fensteröffnungen trotz den weit sich öffnenden inneren Laibungen verhältnismäßig schmal waren (ähnlich wie die im westlichen Wohnteil). In den Laibungen sind die zum Teil von späterem Verputz überdeckten Leisten nach der Täfelung sichtbar (links). Links oben der Unterteil des Fensters vom 2. Stockwerk mit Resten nach den Seitensitzen, Zustand 2024.

Abb. 106: Helfenburk, südliche Palasfront, Detail der oberen Partien. Die ursprüngliche Südwestecke vom östlichen Saal mit Armierung und Rest nach einem Schulterbogenportal. In der unteren Partie der Armierung ein Werkstein mit Auskehlung (s. Pfeil), der ursprünglich für einen anderen Teil des Baus bestimmt war (Gesims). Unter der Ecke ein kleines aus Ziegeln gemauertes Rechteck, dessen Zweckbestimmung unklar ist (solche erscheinen unter allen vier Ecken der Saalgeschosse an der Trennlinie der Verbindungsmauer und des Mauerwerks der Wohnteile vom Palas), Zustand 2017.

Abb. 107: Helfenburk, Blick vom Palashof zum erhaltenen Teil des Schulterbogenportals zwischen der südlichen Verbindungsmauer und dem 2. Stockwerk des östlichen Wohnteils. Hinter dem Portal ist die Laibung mit Spuren nach dem Sturzbogen und der Ausmündung der Riegelscheide sichtbar, Zustand 2015.

Abb. 108: Helfenburk, Einblick in den Nordtrakt des östlichen Wohnteils vom Palas (vgl. Abb. 99). Im Erdgeschoss Reste nach dem Tonnengewölbe, darüber nachträgliche Deckenbalkenlager. Über ihnen die Kaminsenkung, neben ihr im 2. Stockwerk eine kleine Nische. Rechts im 1. Stockwerk der Durchgang in den südlichen Raum und eine Einbauschranknische, links das Fenster nach Norden im 1. Stockwerk; sein Gewände ist verschwunden, Zustand 2015.

(Übersetzung J. Noll)